

Η ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ

ΤΩΝ «ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ»

ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Το αποτύπωμα στο μετρό της Αθήνας

και στον γατόκοσμο του Ε.Τριβιζά

Η ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ
ΤΩΝ «ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ» ΣΤΟ ΧΩΡΟ
Το αποτύπωμα στο μετρό της Αθήνας και στον γατόκοσμο του Ε.Τριβιζά

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Καραμπίνη Λητώ
Πρωιμάκη Κωνσταντίνα

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
Τζομπανάκης Αλέξιος

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Χανιά, Φεβρουάριος 2020

Αντί- προλόγου_

Το σώμα δεν τελειώνει εκεί που μπορεί να δει το βλέμμα το άλλου, στο κεφάλι, στα χέρια και στα πόδια. Υπάρχει το φυσικό σώμα, μία ενιαία μάζα που μπορεί να κινείται στο χώρο και στο χρόνο και διαθέτει συγκεκριμένα όρια με τα οποία επικοινωνεί και διαχωρίζεται από το περιβάλλον του. Αλλά το σώμα εκτός από σάρκα είναι και ψυχή, είναι λογική αλλά και συναισθημα.

Τα σώματα έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και αναλογίες. Τα χαρακτηριστικά που έχουμε από τη στιγμή που γεννιόμαστε: το χρώμα, τα σχιστά μάτια, το στρογγυλό πρόσωπο προδίδουν χαρακτηριστικά της ταυτότητας μας όπως τον τόπο που προερχόμαστε. Παρ' όλα αυτά τα περισσότερα χαρακτηριστικά που αποδεχόμαστε κατά τη διάρκεια της ζωής μας είναι επίκτητα. Έτσι με τον προσδιορισμό του φύλου, της ηλικίας, της τάξης, του έθνους, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της θρησκείας και τόσων άλλων παραγόντων τα χαρακτηριστικά αυτά διαγράφονται ανεξίτηλα πάνω στο σώμα μας και διαμορφώνουν αλλά και διαμορφώνονται από το εκάστοτε κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο. Τα χαρακτηριστικά αυτά οργανώνουν και ταξινομούν τα σώματα σε επιμέρους ομάδες:

καλή κοινωνία - λούμπεν στοιχεία, άνδρας - γυναίκα, δυτικός - μη δυτικός, ελεύθερος - δούλος, υγιής - ασθενής, καλός - κακός και θέτουν σαφή όρια που οδηγούν σε σχέσεις ιεραρχίας και εξουσίας. Πολλές φορές τα χαρακτηριστικά αυτά αναγνωρίζονται ως δίπολα όπως η σχέση λευκού και μαύρου χρώματος. Το λευκό και το μαύρο εκφράζουν δύο αντίθετους πόλους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το λευκό είναι αυτό που πάντα αντικατοπτρίζει το «καθαρό» και από την άλλη μεριά το μαύρο «κουβαλάει» όλη τη βρωμιά. Οι νόρμες της κάθε κοινωνίας καθιστούν έντονα αναγνωρίσιμες τις διακρίσεις αυτές στο κοινωνικό γίγνεσθαι και ακολουθούν το άτομο σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του.

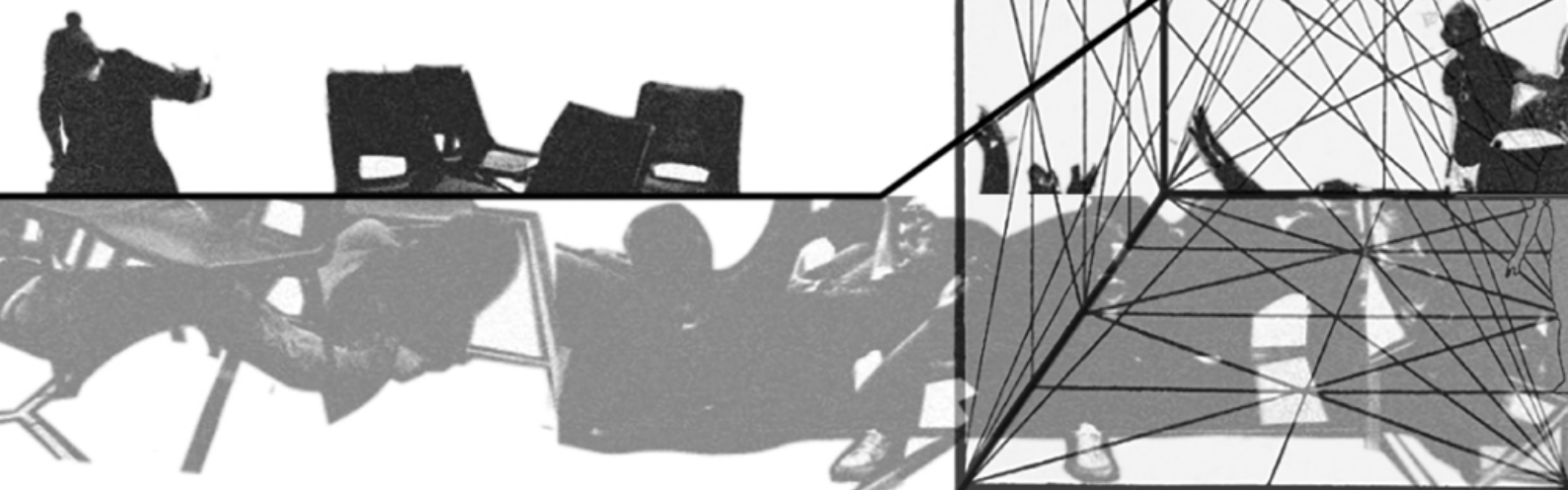
Πως ορίζεται το σώμα που είναι πιστό στα όρια και ιδεώδη της κοινωνίας αλλά και αντίθετο με αυτά; Τι θεωρείται «καθαρό», αρεστό άρα και «κανονικό σώμα», ευπρόσδεκτο στους κόλπους της κοινωνίας; Ποιο σώμα είναι το «μιαρό» άρα «μη κανονικό» και ορίζεται ως «σώμα εξαίρεσης»; Πως προσδιορίζεται το σώμα που δεν ακολουθεί το κοινωνικό στερέωμα, δηλαδή δεν προσαρμόζεται σύμφωνα με τα όρια του; Η σημασιοδότηση των σωμάτων παράγει αποτυπώματα τόσο

στο χώρο. Και η σημασία του αποτυπώματος αυτού αλλάζει από τη μικρογεωγραφία του ανθρώπινου σώματος έως τη μακρογεωγραφία του χώρου της πόλης.

Τα χαρακτηριστικά του σώματος αναγνωρίζονται μέσα από δίπολα «κανονικού - μη κανονικού», καθαρού - μισητού, φυσιολογικού - παθολογικού, υγιούς-αρρώστου, πειθαρχημένου - άναρχου και μας βοηθούν να κατανοήσουμε τη σχέση των σωμάτων μέσα στον κοινωνικό, ιστορικό, πολιτισμικό τους θεσμό. Φυσικά δεν υπάρχει μια ενιαία οικουμενική κατηγορία «οριοθετημένων ή μη σωμάτων» αντίθετα υπάρχουν διαφορετικά υποκείμενα ή κατηγορίες διαφορετικότητας ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που τα έχουν διαμορφώσει. Τα όρια ανάμεσα στις κατηγορίες πολλές φορές είναι ρευστά και η πολυπλοκότητα αυτή γίνεται εμφανής στο δημόσιο χώρο της πόλης.

Εισαγωγή_

Στην παρούσα έρευνα θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια περιήγηση στους δρόμους της πόλης μέσα από το πρωταρχικό σημείο αναφοράς που διαθέτουμε, το ίδιο μας το σώμα. Ο τρόπος με τον οποίο έχει μελετηθεί η σχέση σώματος και χώρου βασίζεται σε ποικίλες θεωρητικές αναφορές που πολλές φορές μπορεί να είναι και αντιθετικές μεταξύ τους. Με αφορμή τη μελέτη του Χ. Φιλιππίδη για τη σχέση σώματος, χώρου και καθαριότητας με τίτλο «Σώμα, Χώρος και πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας» και το παραμύθι «Η τελευταία μαύρη γάτα» του Ε. Τριβιζά ξεκινήσαμε το δικό μας ταξίδι με την αγωνία να μελετήσουμε τη σχέση του σώματος με το χώρο καθώς και τη συσχέτιση με την έννοια του «καθαρού» και «κανονικού».

Αυτό που καλούμαστε να διερευνήσουμε σε αυτή τη μελέτη, είναι κατά πόσο τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν το σώμα μας είναι ικανά να συνθέσουν μια τυπολογία η οποία ταξινομεί το σώμα σε «κανονικό» και «μη κανονικό», μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο εναγωνίως αναζητά το ορθό, το «κανονικό». Θα μελετήσουμε λοιπόν, πως το «κανονικό σώμα» και το «σώμα του περιθωρίου» συνδέεται με την

«παραγωγή του σύγχρονου αστικού χώρου». Η έρευνα μας βασίζεται σε ένα θεωρητικό πλαίσιο με κύριες αναφορές από την κοινωνική ανθρωπολογία, τη ψυχολογία, τη φιλοσοφία, την λογοτεχνία και μια περιήγηση σε χωρικά παραδείγματα μέσα από μια προσωπική ματιά. Χωρίσαμε λοιπόν το κείμενο σε δύο βασικές ενότητες: το σώμα που θεωρείται ως «κανονικό» άρα και αναγνωρίσιμο στους κόλπους της κοινωνίας στην οποία ζούμε και το «σώμα του περιθωρίου», το οποίο ονομάζουμε ως «σώμα εξαίρεση» ή «ξένο σώμα».

Συγκεκριμένα στην πρώτη ενότητα αναζητάμε την έννοια του καθαρού σώματος μέσα από μια ιστορική αναφορά όπως παρουσιάζεται από τον G. Vigarello. Καθώς και την έννοια του «κανονικού ή κανονικοποιημένου σώματος» μέσα από τη σκέψη του M. Foucault. Το «καθαρό και κανονικό σώμα» συμβολίζει το υγιές σώμα. Θα μελετήσουμε λοιπόν πως οι τρόποι συμπεριφοράς του κανονικοποιημένου σώματος εκφράζονται μέσα από τη συμπεριφορά τους πλήθους στο παράδειγμα του μετρό της Αθήνας.

Στη δεύτερη ενότητα, εξετάζουμε το «σώμα του περιθωρίου» μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις. Το «σώμα του περιθωρίου» χαρακτηρίζεται με διαφορετικούς τρόπους μέσα από την έννοια της «μιαρότητας», σύμφωνα με την κοινωνική ανθρωπολογία και τη σκέψη της M. Douglas, τη μεγάλη οικογένεια των «μη κανονικών» έτσι όπως διαμορφώθηκε κυρίως τον 18^ο και 19^ο αιώνα, τον «homo sacen» του G. Agamben και την έννοια αποκείμενο της ψυχανάλυσης J. Kristeva. Ο αποκλεισμός του «σώματος του περιθωρίου» από το δημόσιο χώρο συνδέεται με ιδιαίτερες χωρικές τυπολογίες. Θα μελετήσουμε το «σώμα εξαίρεση» μέσα από τους χωρικούς περιορισμούς που δημιουργούνται στο παραμύθι του E. Τριβιζά «Η τελευταία μαύρη γάτα».

Περιεχόμενα_

Ενότητα 1

1^ο κεφάλαιο

Το σώμα υπό επιτήρηση

- 1.1 «Καθαρό σώμα» και η ιστορία της καθαριότητας ..... σελ. 14

Η ιστορία της σταγόνας και του σώματος

Η ιστορία της καθαριότητας και του σώματος

- 1.2 Η σημασία του κανόνα και η «κανονικοποίηση» του σώματος ..... σελ. 24

«Μοντέλο εγκλεισμού του πανωλόβλητου» ως πρακτική για τον έλεγχο των ατόμων

Το «φυσιολογικό σώμα» και ο ρόλος του κανόνα και της νόρμας στην κοινωνική πραγματικότητα

2^ο κεφάλαιο

Το «Καθαρό - Κανονικοποιημένο σώμα» στο παράδειγμα του Μετρό της Αθήνας

- 2.1 Το πλήθος ..... σελ. 36

- 2.2 Οι Μη τόποι και η Μετά -κίνηση των σωμάτων ..... σελ. 38

- 2.3 Μια περιπλάνηση στο Μετρό της Αθήνας ..... σελ. 40

Ενότητα 2

3^ο κεφάλαιο

Το σώμα εξαίρεση

- 3.1 Η «Μιαιρότητα» και οι «συμβολικές ταξινομήσεις» ..... σελ. 50
    Η «μιαρότητα στο έργο της Mary Douglas και η οπτική του παρατηρητή
- 3.2 Το «μιαρό» , το αποκλεισμένο σώμα» ..... σελ. 58
    Οι «μη κανονικοί» στο έργο του Foucault
    Ο «Homo sacer» και το «ξένο σώμα»

4^ο κεφάλαιο

Οι «Πολιτικές της Μιαιρότητας» στον γατόκοσμο του Τριβιζά

- 4.1 Η πόλη ως αποτύπωμα επιθυμιών ..... σελ. 72
- 4.2 Η κατάσταση εξαίρεσης ως μόνιμη συνθήκη της σύγχρονης μεγαλούπολης ..... σελ. 73
- 4.3 Η ζωή εκδιπλώνεται στο γατόκοσμο ..... σελ. 76

Ερμηνεία

Παράρτημα

Βιβλιογραφία

1_ Το σώμα υπό επιτήρηση

Εισαγωγή_

Οι πόλεις αποτελούν ένα σύνολο πραγμάτων, ένα πεδίο δυνατοτήτων, ένα δίκτυο σχέσεων. Η έννοια της καθαριότητας αποτελεί ένα πεδίο που έχει επηρεάσει τον αστικό χώρο. Επιχειρούμε λοιπόν μια περιήγηση στην ιστορία των κανόνων της καθαριότητας που λαμβάνουν χώρα στον δυτικό κόσμο από τον Μεσαίωνα μέχρι και την καθιέρωση της υγιεινής στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η καθαριότητα ορίζει κυρίως από τον 19^ο έως τις μέρες μας αυστηρούς κανόνες γύρω από την υγιεινή και καθορίζει την σχέση των σωμάτων με τον χώρο της πόλης.

Επομένως μελετάμε την έννοια του «φυσιολογικού σώματος» υπό το πρίσμα της καθαριότητας αλλά και της «κανονικότητας». Οι κοινωνικές σχέσεις, οι σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας σκιαγραφούν το «φυσιολογικό σώμα» μέσα από τον κανόνα και την νόρμα. Στο πρώτο κεφάλαιο λοιπόν ερευνούμε το πώς το καθαρό και το «κανονικό» αποτελούν παραμέτρους που ορίζουν την έννοια του «φυσιολογικού σώματος» μέχρι και τις μέρες μας.

1.1 Καθαρό σώμα και ιστορία της καθαριότητας

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν την περιήγησή μας με την ιστορία της καθαριότητας όπως παρουσιάζεται από τον G. Vigarello. Βέβαια είναι αρκετά δύσκολο να ορίσουμε τον όρο καθαριότητα άμα δεν αφήσουμε τη σκέψη μας ελεύθερη να περιπλανηθεί στα μονοπάτια της ιστορίας.

Ο όρος καθαριότητα όπως τον αντιλαμβανόμαστε σήμερα είναι απόρροια ή αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορίας του πολιτισμού. «Η ιστορία της καθαριότητας είναι συνάμα κοινωνική ιστορία. Οι κανόνες της σωματικής καθαριότητας μετασχηματίζονται ανάλογα με τις εποχές.»¹

«Υπάρχει ένα φαντασιακό του σώματος που έχει την ιστορία του και τους προσδιορισμούς του. Οι κανόνες της καθαριότητας έχουν να αναμετρηθούν μαζί του και οπωσδήποτε δεν μπορούν να αλλάξουν χωρίς αυτό.»² Στη σημερινή εποχή η εικόνα του καθαρού σώματος ταυτίζεται με το σώμα που έχει περάσει από τη διαδικασία της πλύσης. Το νερό κυλάει πάνω στο σώμα και παρασύρει τους ρύπους, απαλλάσσει το σώμα από οτιδήποτε «ξένο» ή βλαβερό αγκιστρώνεται πάνω του. Πρόκειται για την καθαριότητα στο

όνομα της οποίας κινητοποιείται όλο το σώμα καθώς και όλα τα αντικείμενα που ενδέχεται να το εξυπηρετήσουν. Η σχέση νερού και καθαριότητας συνδέεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την καθιέρωση της υγιεινής ως βασικού πυρήνα οργάνωσης της κοινωνίας.

Μέχρι τότε το νερό και η καθαριότητα ακολουθούσαν τη δική τους διαδρομή μέσα στην ιστορία. «Η ιστορία όμως δεν έχει ποτέ γραμμική διαδρομή, παίζει με τα φαντασιακά του σώματος, του κατοικημένου χώρου και των κοινωνικών ομάδων.»³ Ας ακολουθήσουμε λοιπόν δύο παράλληλες διαδρομές: την διαδρομή νερού - σώματος και την διαδρομή καθαριότητας - σώματος.

¹ Όλες αυτές οι εικόνες του σώματος καθώς σημειώνουν τα όρια του σώματος, σκιαγραφούν τις εκδηλώσεις του και υποδηλώνουν εσωτερικούς μηχανισμούς που αφορούν πρώτα απ' όλα το κοινωνικό πεδίο, G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 16

² G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 15

³ G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 275

Η ιστορία της σταγόνας και του σώματος

Από το νερό που διεισδύει και ατονεί το σώμα στο νερό που δυναμώνει. Η συμβολική σχέση του νερού και του σώματος σκιαγραφεί τις ιδέες που προήγαγε η κοινωνία σε κάθε εποχή. Ο Σ. Σταυρίδης σημειώνει ότι «τα σύμβολα γεννιώνται και χάνονται, δραστηριοποιούνται ή μένουν στην αφάνεια, κυριαρχούν ή εξασθενούν». Η συμβολική σχέση του νερού και του σώματος από το Μεσαίωνα ως τις μέρες μας τροφοδοτεί το φαντασιακό. Ο τρόπος με τον οποίο η δυτική κοινωνία αντιλαμβανόταν το σώμα καθόριζε και τη σχέση του με το νερό.⁴

«Το μπάνιο είναι η θεατρική σκηνή κοινωνικής απόλαυσης, ένα συμπόσιο όπου οι συνδαιημόνες τρωγοπίνουν και διασκεδάζουν, γίνεται σκηνή ερωτοτροπιών, ερωτικό προοίμιο. Το νερό επιτρέπει να απολαύσουν περισσότερο τις αισθήσεις. Το μπάνιο αποτελεί για τον πρόκριτο του 15ου αιώνα συγγενική πρακτική με της φιλοξενίας, της απόλαυσης, του αισθησιασμού.»⁵ Το νερό δεν απαλλάσσει το σώμα από κάτι «ξένο». Το φαντασιακό του νερού προσφέρει ηδονή, ζεστασιά και απόλαυση. Είναι ένα μέσο που ενώνει τα σώματα χαρίζοντάς τους αισθησιακή επικοινωνία. Η ιστορία της θερμής του Μεσαίωνα προσφέρει πρώτα από όλα ει-

κόνες παιχνιδιού, παρεκτροπής και ερωτισμού. Οι θερμές είναι τόποι αταξίας, παρεκτροπής, ελευθερίας που ανήκουν ολότελα στον κόσμο της απόλαυσης. «Όταν λούζονται, παίζουν με το νερό. Στην αιώνια σύγκρουση του πολιτισμού με την επιθυμία, οι θερμές δεν βρίσκονται στο στρατόπεδο της τάξης, δεν λειτουργούν ούτε ως φάροι κοσμιότητας, ούτε ως στρατόπεδα υγιεινής.»⁶ Το νερό προσφέρει ηδονή. Το πλύσιμο έχει δευτερεύοντα ρόλο.

Τις εικόνες του νερού που προσφέρει ηδονή έμελλε να σβήσει σιγά σιγά ο 16^{ος} αιώνας. «Οι πρώτες συνδυασμένες προσπάθειες κατά του λοιμού, φέρνουν στο φως μια εικόνα που προκαλεί δέος: το σώμα αποτελείται από διαπερατά περιβλήματα, οι επιφάνειές του διαπερνώνται από το νερό και τον αέρα και αποτελούν σύνορα ακόμη πιο αβέβαια απέναντι σε έναν εχθρό που διαθέτει αόρατα υλικά ερείσματα.»⁷ Το νερό μπορεί να διαπεράσει το δέρμα. Παρεισφρύει παντού και ανακατεύει τα πάντα. Προβάλλεται η εικόνα του ανοιχτού σώματος με τους πόρους, αμέτρητα μικρά ανοίγματα κάνουν την επιφάνεια του σώματος ελαττωματική και τα όριά του αμφίβολα. Το νερό απειλεί να διεισδύσει στο

4 Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας, σελ. 27

5 G. Vigarelli (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 53

6 G. Vigarelli (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 50

7 G. Vigarelli (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 23

δέρμα. Το φανταστικό των ανοιγμάτων καθιστά το σώμα εύθραυστο. Επικρατεί ο φόβος των «ανεξέλεγκτων εισροών και εκροών». Κάθε αλλαγή στο σώμα, όπως είναι η μεταβολή που υφίσταται από την εμπειρία του λουτρού, μπορεί να το εξουθενώσει και να το καταστήσει επιρρεπή στο να νοσήσει.⁸

Κυριαρχεί λοιπόν η εικόνα του σώματος με τα πορώδη περιβλήματα. Ο φόβος των διαπερατών περιβλημάτων που καθιστούν το σώμα αδύναμο στις συνθήκες του περιβάλλοντος. «Το μπάνιο απειλεί να διαταράξει την ισορροπία». Η εικόνα του σώματος που παρομοιάζεται με διάφορα αντικείμενα ενισχύει αυτή την εικόνα. «Ο οργανισμός παρομοιάζεται με ένα σπίτι όπου εισχωρεί και στρογγυλοκάθεται ο λοιμός. Πρέπει να ξέρουμε να κλείνουμε τις πόρτες ενώ το νερό και η ζέστη τις ανοίγουν διάπλατα και επιτρέπουν στο λοιμό να εγκατασταθεί με την ησυχία του στο εσωτερικό του σπιτιού.»⁹ Η εικόνα λοιπόν του νερού να κυλάει πάνω στο σώμα είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη. Το λουτρό σαν πρακτική χρησιμοποιείται πολύ σπάνια κατά τη διάρκεια του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα και μόνο για λόγους καθαρά ιατρικής φύσεως. Το φανταστικό του νερού αλλάζει από το

8 «Κάθε άνοιγμα, κάθε ανταλλαγή χυμών, κάθε πίεση μπορεί να προκαλέσει βαθύτερες μεταβολές στο σώμα και να επηρεάσει την ισορροπία του. Το λουτρό εξουθενώνει το σώμα, καθώς το γεμίζει με νερό, το κάνει ευεπίφορο στην επίδραση των κακών ιδιοτήτων του αέρα...τα πιο χαλαρά σώματα είναι και περισσότερο επιρρεπή στην αρρώστια και ζουν λιγότερο από τα κλειστά.», G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 27

9 Η μεταφορά του σώματος, ως μια οικεία εικόνα του εσωτερικού του σπιτιού, εντείνει την ανησυχία για τη μεταφορά της νόσου, G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 22

«νερό της χαράς» στο «νερό του φόβου». Ο φόβος υπάρχει, το σώμα λοιπόν δεν έρχεται σε επαφή με το νερό, παρ' όλο που το τελευταίο χρησιμοποιείται για να σαγηνεύει την όραση.¹⁰ Δίνουν ιδιαίτερο ρόλο στα θεατρικά υδάτινα παιχνίδια στα πάρκα αλλά κρατούν το νερό μακριά από τα σώματα.

Το μπάνιο αποκτά νέα υπόσταση στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Η χρήση του νερού δεν γίνεται συνήθεια από τη μια μέρα στην άλλη ούτε αφορά ακόμα ρητά την καθαριότητα. Αποτελεί μια πρακτική που αφορά την ελίτ και δεν συνδέεται ακόμα με την υγιεινή. Η περιποίηση του σώματος συνδέεται δειλά και με τη χρήση του νερού. Εκτός από την αλλαγή των εσωρούχων που ήταν διαδεδομένο φαινόμενο μέχρι τότε. Υπήρχαν όμως αμφιβολίες για το υγρό στοιχείο. «Το σώμα διαποτίζεται όταν μπαίνει μέσα στο νερό, που του ασκεί μάλιστα ακατάσχετη δύναμη πάνω του. Εξακολουθούσαν να πιστεύουν πως το νερό εισχωρούσε και σκορπίζόταν μέσα στο σώμα, πως καταπονούσε τα όργανα και τις λειτουργίες του οργανισμού. Αφήνει ορθάνοιχτους και ευάλωτους τους πόρους. Πρέπει να προσέχουν. Χρησιμοποιούν καθαριστικό πριν μπουν στο νερό ενώ μετά συ-

¹⁰ "Τον 17ο αιώνα το νερό παίζει καθοριστικό ρόλο στη διευθέτηση των πάρκων, όπου χρησιμοποιούνται ψεύτικοι καταρράκτες και πίδακες. Ο χορός των σιντριβανιών είναι μια ένδειξη χλιδής, ένα σημάδι κυριαρχίας.", G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 41

στήνουν κατάκλιση και ανάπαυση.»¹¹ Παρόλα αυτά ο φόβος για τους λοιμούς και τις αρρώστιες μετριάζεται σιγά σιγά. Η πρακτική αυτή καθιερώνεται στις ανώτερες τάξεις αλλά κάθε αρχή και δύσκολη χρειάζεται χρόνο για να εξαπλωθεί γεωγραφικά και κοινωνικά.

Το μπάνιο συνοδεύεται από τις παρενέργειές του και τις κοινωνικές του λειτουργίες. «Το νερό είναι η ουσία των κυμάτων, των απρόσμενων μεταβολών, των μετατοπίσεων, των πιέσεων, δημιουργεί μια ιδιαίτερη κατάσταση στο σώμα που βυθίζεται μέσα του, το υποτάσσει περιβάλλοντάς το.»^{11α} Η παράδοση λοιπόν δεν αλλάζει από τη μια μέρα στην άλλη. Η χρήση του νερού γίνεται σπάνια, το λουτρό χρησιμοποιείται κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Ενώ η θερμοκρασία του αποκτά κοινωνικές συνδηλώσεις. Από τη μία πλευρά το μπάνιο με το ζεστό νερό είναι μία συνήθεια της αριστοκρατίας όπου κυριαρχεί ο αισθησιασμός και η πολυτέλεια. Όμως υπάρχει μία ολόκληρη σκέψη ανάμεσα στην χρήση ζεστού και κρύου νερού. Πολυτέλεια, χαλάρωση ή σφίγγος και ενεργοποίηση; Η νέα αστική τάξη που αναδύεται αυτή την εποχή κινείται ενάντια στη πολυτέλεια της αριστοκρατίας. Αναδεικνύει ως σύμβολο της

το κρύο νερό που σκληραγωγεί και δυναμώνει το σώμα. Πολυτέλεια ενάντια στη λιτότητα, μαλθακότητα ενάντια στη δύναμη. Το ζεστό νερό μαλακώνει το σώμα, το κρύο το ενεργοποιεί. Η ψυχρολουσία αναδεικνύεται από την αστική τάξη ως πρότυπο ελευθερίας. «Η πρακτική της ψυχρολουσίας ήταν κυρίως έμπρακτος ασκητισμός. Επρόκειτο για σκληραγωγία ηθική όσο και σωματική. Για πρώτη φορά το μπάνιο αποκτά καθαρά υγιεινολογικό ρόλο, όχι επειδή καθαρίζει αλλά επειδή δυναμώνει και το νερό και συνδέεται με τις λειτουργίες του σώματος.»¹²

Η σχέση σώματος και νερού έχει τη δική της ιστορία. Σαν δύο μαγνήτες που κινούνται, άλλοτε έλκονται και άλλοτε απωθούνται ανάλογα με το φανταστικό που επικρατεί μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις νέες ανακαλύψεις στη βιολογία και την ιατρική. Οι θεωρίες του μικροβίου κατάφεραν να δώσουν μία ορατή και υλική μορφή στον κίνδυνο. Επέτρεψαν λοιπόν τη σχέση με το νερό. Το νερό από δω και πέρα πλένει, καθαρίζει το σώμα από οτιδήποτε προσκολλάτε πάνω του. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα «το νερό που πλένει σκορπτά ενέργεια, επιταχύνει το μεταβολισμό και τις λειτουργίες του σώματος, επομένως το δυναμώνει και το προστατεύει.»^{12α}

---

11 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 124

11α G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 127

12 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 147- 149

12α G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 241

Ιστορία καθαριότητας και σώματος

«Ότι φαίνεται στο μάτι πρέπει να είναι καθαρό, η λίγδα πρέπει να φεύγει από τα ορατά μέρη του σώματος!»¹³ Μέχρι ποιο σημείο μπορεί να φτάσει το ξένο βλέμμα την εποχή του Μεσαίωνα; Στο πρόσωπο και στα χέρια. Αυτά ήταν τα ορατά μέρη του σώματος. Αυτά ήταν που ξέφευγαν από τα υφάσματα. Έπρεπε λοιπόν να είναι και καθαρά. Ούτε λόγος δεν γινόταν σε ότι ήταν «από κάτω» από το ρούχο. Το προνόμιο του ορατού ορίζει και τους κανόνες. «Η σωματική καθαριότητα υπάρχει το Μεσαίωνα, αλλά απευθύνεται πρώτα πρώτα στους τρίτους, στους μάρτυρες, στο άμεσα ορατό.»¹⁴ Ο κοινωνικός κώδικας των μεσαιωνικών αυλών και του *savoir vivre* ορίζει για πρώτη φορά ένα σύστημα κανόνων ηθικής φύσεως που στοχεύουν στην εξωτερική εμφάνιση, στο «φαίνεσθαι». Το ζήτημα λοιπόν περιορίζεται στην ευπρέπεια και όχι στην υγεία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η λύση του θέματος αυτού στο χώρο της πόλης. Εδώ το πρόβλημα λύνεται «με την απώθηση της συμφόρησης των λυμάτων παρά με τον καθαρισμό. Το ουσιώδες είναι να κρατούν ελεύθερες τις επιφάνειες που διαρκώς απειλούνται και να απομακρύνουν τις ακαθαρσίες από το έδαφος. Η μεταφορά αυτή

γίνεται με κάρα αλλά υπάρχουν εμπόδια: απουσία πλακόστρωτου, αναρχία των διαρροών, στενοί δρόμοι.»¹⁵ Προσπαθούν να εξασφαλίσουν μια συλλογική καθαριότητα που δεν σχετίζεται άμεσα με το σώμα αλλά με το χώρο και τις επιφάνειες.

Η καθαριότητα από τον Μεσαίωνα μέχρι τον 16^ο και 17^ο αιώνα έχει κάποιες διαφορές. Παρ' όλα αυτά δεν αφορά τη χρήση του νερού πέρα από επιμέρους σημεία. Αυτή την εποχή επικρατεί έντονα η εικόνα του νερού που απειλεί να διεισδύσει στο σώμα. Η νέα χρήση του ασπρόρουχου λοιπόν, συμβολίζει την καθαριότητα του σώματος. «Ο τρόπος με τον οποίο μεταχειρίζονται τα υφάσματα γύρω από το σώμα δημιουργεί ένα πρωτοφανέρωτο φυσικό χώρο της καθαριότητας: τονίζουν τη διαφοροποίηση ανάμεσα στα έξω και στα μέσα ρούχα.»¹⁶

Αλλάζουν συχνά το ασπρόρουχο και το πλένουν. Το πλύσιμο δεν αφορά άμεσα το δέρμα αλλά έμμεσα. Το ασπρόρουχο λειτουργεί ως μετάβαση για τη φροντίδα του δέρματος και «καθαρίζει» το σώμα. Το ενδιαφέρον μετακυλιέται από το ορατό στο λιγότερο ορατό, στο μύχιο. Οι «ξερές»

13 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 275

14 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 269

15 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 75

16 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 270

πρακτικές που χρησιμοποιούνται, δηλαδή καθαρισμός με ελάχιστη έως καθόλου χρήση του νερού σε συνδυασμό με την έντονη χρήση του ασπρόρουχου αποτελούν τον τρόπο περιποίησης του σώματος και ανάδειξης της ευπρέπειας. «Το ασπρόρουχο ευνοεί την εμφάνιση και θεαματικοποιεί το εσωτερικό. Αρχίζει να «ξεχειλίζει» σταδιακά προς τα έξω.»¹⁷ Το εσώρουχο αναδιπλώνεται και φαίνεται προς τα έξω. Γίνεται ορατό στο βλέμμα. Η κοινωνική πλευρά της καθαριότητας είναι διακριτή. Η χρήση του ασπρόρουχου και των ενδυματολογικών επιλογών σιγά σιγά αναδεικνύεται σε μόδα. Η καθαριότητα γίνεται θέαμα. «Σε ένα τέτοιο παιχνίδι θεάματος οι φτωχότερες τάξεις δεν έχουν θέση. Οι όροι με τους οποίους αυτό το θέαμα καθιερώθηκε βασίζονται εξ αρχής σε όρους αποκλεισμού, στον αποκλεισμό εκείνων που δεν μπορούσαν να αλλάξουν ασπρόρουχα τόσο συχνά ώστε να εξασφαλίσουν να φαίνονται πάντα καθαροί.»^{17α} Ο τρόπος αντίληψης του σώματος αλλάζει. "Το ρούχο μαρτυρά την καθαριότητα, τις συνήθειες και την κοινωνική τάξη".¹⁸

Περνώντας στον 18^ο αιώνα η έννοια της καθαριότητας μετατοπίζεται από την καθαριό-

τητα του ορατού στο άμεσο αντικείμενο, δηλαδή στο σώμα. Από τη μία πλευρά η αριστοκρατία συνεχίζει να χρησιμοποιεί την εμφάνιση, το παιχνίδι με τα υφάσματα και κυρίως τη χρήση του ασπρόρουχου, ως βασική πρακτική ανάδειξης της δύναμής και της κοινωνικής της θέσης. Από την άλλη πλευρά όμως η νέα αστική τάξη εφευρίσκει νέους τρόπους να επισημάνει την δική της θέση στην κοινωνία. Χρησιμοποιεί λοιπόν το κρύο νερό που τονώνει και τις πρακτικές της ψυχρολουσίας για να προβάλλει την έννοια του «σφίγγους». Το «δυνατό σώμα» είναι το υγιές και το καθαρό. «Η αντίθεση μεταξύ ρωμαλεότητας και λεπταισθησίας δεν μπορούσε παρά να βρει τον απόηχο στα μοτίβα που άρχισαν να αναδύονται: απλότητα εναντίον της επιτήδευσης, αυθορμητισμός εναντίον της προσποίησης.»¹⁹ Ο κώδικας της εμφάνισης εναντίον ενός κώδικα της δύναμης. «Η καθαριότητα νομιμοποιείται μέσω της επιστήμης. Να είσαι καθαρός σημαίνει να προστατεύεις και να δυναμώνεις το σώμα σου.»²⁰ Αναδύεται λοιπόν ουσιαστικά για πρώτη φορά το επιχείρημα της υγείας. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα αρχίζουν να εμφανίζονται γραπτά κείμενα που ενισχύουν το ρόλο της

---

17 Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαριότητας, σελ. 35

17α Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαριότητας, σελ. 35

18 Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαριότητας, σελ. 34 - 35

19 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 165

20 «Ο αληθινός μετασχηματισμός, εκείνος που εισάγει την αληθινή μετατόπιση αφορά το εγχείρημα της υγείας», G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 270 - 273

«Νέας καθαριότητας». Το νερό πρέπει να φτάνει μέχρι το δέρμα για να «απελευθερώσει» το σώμα. «Η καθαριότητα ανήκει πλέον στα εγχειρίδια της ιατρικής, παρά σε εκείνα των καλών τρόπων.»²¹

Παράλληλα γίνεται μια μετατόπιση στην δημόσια υγιεινή και στην λαϊκή καθαριότητα. Πλέον δίνεται μεγάλη προσοχή στην ατμόσφαιρα και στον αέρα που αναπνέουμε και όχι τόσο στο νερό που πλένει. Ο αερισμός εξασφαλίζει μακροζωία, στην οποία για πρώτη φορά δίνεται σημασία, με την ακαθαρσία να ταυτίζεται με τον φόβο του θανάτου. Η δυσωδία των ρούχων από το νότισμα του ιδρώτα, η αμέλεια αλλαγής των σεντονιών, η κακή διατροφή, η έλλειψη αέρα από τον συνωστισμό στα δωμάτια και η έλλειψη συνηθειών υγιεινής του λαού ευνοούν τις αρρώστιες και απειλούν τη ζωή. Διαμορφώνεται λοιπόν μια πολιτική υγείας που δημιουργεί κανόνες και στοχεύει στην καταπολέμηση αυτών των ανεξέλεγκτων ελευθεριοτήτων και «αμελειών» καθαριότητας του λαού, θεμελιώνοντας αργά όσα έμελλε να αναπτύξει ο 19^{ος} αιώνας.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα «έρχεται» η εμφάνιση του μικροβίου. Γίνεται είσοδος λοιπόν, σε ένα

βακτηριολογικό σύμπαν που εν πολλοίς ξεκίνησε με τις ανακαλύψεις του L. J. Pasteur οι οποίες μεταμορφώνουν την αντίληψη της καθαριότητας. Σημαίνεται συναγερμός για τα μικρόβια και για την μείζον σημασία προστασίας από αυτά, με τον επιστημονικό λόγο να κυριαρχεί και να μιλά πλέον για μια αόρατη καθαριότητα. «Το νερό σβήνει τα μικρόβια. Το μπάνιο αποκτά νέο σκοπό: να εξαφανίσει μια μικροσκοπική παρουσία.»²²

Το μικρόβιο έχει υπόσταση, κινείται, διεισδύει και αν και ξεφεύγει από το γυμνό μάτι δίνει υλική μορφή στον κίνδυνο. Το πλύσιμο σημαίνει απομακρύνω κάθε ρύπο από το σώμα κάθε τι επικίνδυνο, επομένως και κάθε μικρόβιο. «Πλένομαι σημαίνει περισσότερο παρά ποτέ επενεργώ στο αόρατο.»²³ Αρχίζει να μεγαλώνει η απειλή του μικροβίου καθώς βρίσκεται εκτός της «σφαίρας του ορατού». Βρίσκεται στο δέρμα, στα χέρια, στο στόμα, στα καθημερινά αντικείμενα, ακόμα και στο ίδιο το νερό που πλενόμαστε και μεταφέρεται με την επαφή. Έτσι η καθαριότητα βάζει σκοπό να αναμορφώσει την σωματική επαφή και να δώσει σημασία στην υγιεινή και στην απολύμανση. «Να είσαι καθαρός σημαίνει πρώτα από όλα απαλλαγή από τα πρωτόζωα και τους ιούς.»²⁴

21 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 174

22 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 242

23 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 243

24 G. Vigarello (2000), Το καθαρό και το βρώμικο, σελ. 248

Μετά το 1880 ο L. J. Pasteur αναδιαμορφώνει την θεωρία για την επικινδυνότητα των μικροβίων. Δεν κρίνονται τα πάντα από τα μικρόβια αλλά σχετικοποιεί τη βλαβερότητα τους με το περιβάλλον, το παρελθόν και τις άμυνες του κάθε οργανισμού. Γίνεται λόγος για ένα δυνατό ανοσοποιητικό και ένα υγιές σώμα όπου το μικρόβιο είναι επιβλαβές μόνο αν το σώμα το επιτρέψει. Το καθαρό ταυτίζεται με το υγιές και η εξασθένηση του σώματος ταυτίζεται με την έλλειψη καθαριότητας.

Με την είσοδο στον 20° αιώνα, μιλάμε πλέον για μια προσωπική ανάγκη, για μια ιδιωτική υπόθεση που δεν γεννιέται πάντα μέσα από την επιστήμη αλλά απαντά και σε ένα κοινωνικό κώδικα. Υπάρχει κοινωνική ανάγκη να είμαστε καθαροί, η σωματική καθαριότητα επηρεάζει τον ψυχισμό. Η συστηματική φροντίδα του σώματος καλλιεργεί την πειθαρχία που βοηθά στην σωστή εκπαίδευση και την καλή ισορροπία της ζωής. Έτσι λοιπόν η αόρατη αυτή απειλή κατάφερε να «ριζώσει» μια πρωτότυπη μορφή καθαριότητας, που καλύπτει ένα καθαρό περίβλημα, ένα πειθαρχημένο εσωτερικό και έχει τις βάσεις της στην καθαριότητα του σήμερα.

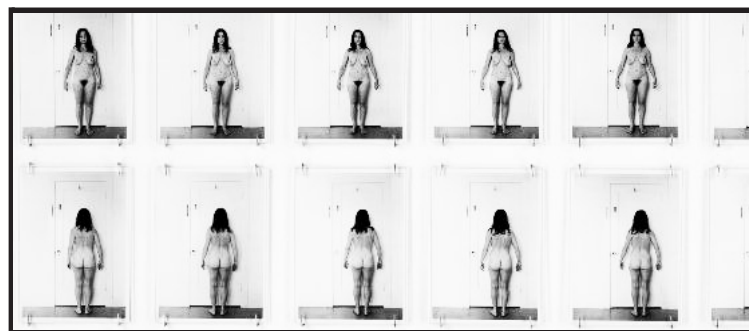

1.2 Η σημασία του κανόνα και η «κανονικοποίηση» του σώματος

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε την έννοια της «κανονικοποίησης» του σώματος, θα δούμε τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των δίπολων φυσιολογικού - παθολογικού και πειθαρχημένου - άναρχου. Αυτές οι έννοιες όπως τις αντιλαμβανόμαστε σήμερα ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται όταν το σώμα από τον 17^ο αιώνα μπήκε στο στόχαστρο πολιτικών λόγων και πρακτικών. Η μετάδοση ασθενειών, θανατηφόρων πολλές φορές έγινε η αιτία για τη χρήση πρακτικών ελέγχου των σωμάτων μέσα στα όρια των πόλεων. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη μελέτη του Μ. Foucault για την «κανονικοποίηση» του σώματος γύρω από την ερμηνευτική των σχέσεων μεταξύ σώματος και εξουσίας. Ο Μ. Foucault μας παρουσιάζει δύο μοντέλα «οριοθέτησης» των σωμάτων. Το πρώτο είναι το «μοντέλο αποβολής της λέπρας» που χρησιμοποιήθηκε ως μία κοινωνική πρακτική αποκλεισμού και περιθωριοποίησης των σωμάτων που δεν είχαν θέση στην κοινωνία. «Το "μοντέλο της λέπρας" χρησιμοποιήθηκε κυρίως τον 17^ο αιώνα και οδήγησε στον μεγάλο αποκλεισμό των ζητιάνων, των τρελών, των αλητών και διάφορων άλλων μειονοτήτων και στον μεγάλο "εγκλεισμό" τους.»²⁵ Το μοντέλο

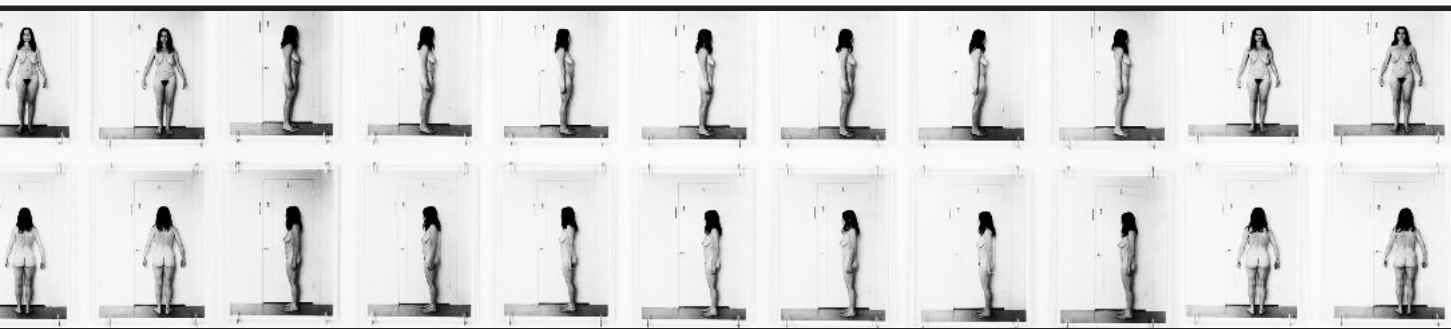
ως πρακτική «περιθωριοποίησης» των «επικίνδυνων» ατόμων αφού τα απομακρύνει έξω από τα όρια της πόλης άρα και της κοινότητας.

Το δεύτερο μοντέλο είναι και αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο στη συγκεκριμένη περίπτωση και θα το αναλύσουμε εκτενέστερα παρακάτω. Ο Μ. Foucault μας το παρουσιάζει ως «μοντέλο εγκλεισμού του πανωλόβλητου» και αποτελεί τη βάση του «στρατιωτικοποιημένου» τρόπου οργάνωσης των σημερινών μεγαλουπόλεων στο δυτικό κόσμο. Από τον 18^ο αιώνα ξεκινά επίσης ένα διαφορετικός τρόπος σκέψης και διακυβέρνη-

σης. Αυτό που ο Μ. Foucault ονομάζει «τέχνη του κυβερνά». Αυτό σημαίνει ότι από την αρνητική διαδικασία που φέρει η «κυριαρχία του νόμου» μεταφερόμαστε σε θετικές διαδικασίες πειθάρχησης του σώματος και της συμπεριφοράς μέσα από θεσμούς της καθημερινότητας. Η στροφή αυτή στον τρόπο σκέψης έχει θετικό πρόσημο γιατί θεωρείται ότι μέσα από τις διαδικασίες πειθάρχησης το άτομο έχει την δυνατότητα της συμμόρφωσης, της βελτίωσης και της μετάνοιας. Παρ' όλα αυτά ο κανόνας και η νόρμα εγκαθιδρύονται ως βασικό στοιχείο μέσα στους θεσμούς της καθημερινότητας και η «κανονικοποίηση» των σωμάτων έρχεται σαν μία κοινωνική πρακτική.

Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις νέες ανακαλύψεις του μικροσκοπίου στα τέλη του 19^{ου} οδήγησαν σε μία πλήρη ανάλυση και γνώση του σώματος μέχρι και στο τελευταίο του κύτταρο. Πράγμα που από τη μία είχε θετικά αποτελέσματα στην ιατρική και όχι μόνο, αλλά από την άλλη οδήγησε σε μία «μικρό-φυσική της εξουσίας» που περιστρέφεται γύρω από το σώμα. Επομένως οδήγησε στον πλήρη έλεγχο του σώματος αλλά και του πληθυσμού. Ο Μ. Foucault λοιπόν, ασχολήθηκε με τη «σωματικότητα» στο βαθμό που το σώμα λειτουργεί «ως πεδίο καταγραφής των κοινωνικών σχέσεων και ιδιαίτερα των σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.»

«Μοντέλο εγκλεισμού του πανωλόβλητου» ως πρακτική για τον έλεγχο των ατόμων

Από τον 18^ο αιώνα και ύστερα το σώμα ελέγχεται από μια πληθώρα επιστημονικών λόγων και πρακτικών. Μέσα από συνεχείς ελέγχους, ταξινομήσεις, εξετάσεις και καταγραφές τα άτομα τοποθετούνται σε φυσιολογικά ή παθολογικά. Ο Μ. Foucault μας παρουσιάζει στις παραδόσεις του στο κολέγιο του Γαλλίας το 1975 το «μοντέλο του εγκλεισμού του πανωλόβλητου» το οποίο επανενεργοποιήθηκε τον 18^ο αιώνα και χρησιμοποιείται στη Δύση ως πρακτική για τον έλεγχο των ατόμων μέχρι και σήμερα.

«Πώς έβαζαν λοιπόν την πόλη σε καραντίνα όταν ξεσπούσε πανούκλα; Φυσικά περιχάραζαν και περιέφραζαν μια συγκεκριμένη περιοχή η οποία καθίστατο αποκλεισμένη. Αυτή η περιοχή θα είναι το αντικείμενο μιας ενδελεχούς και λεπτομερούς ανάλυσης, ενός σχολαστικού «χτενίσματος».

Η πόλη σε κατάσταση πανούκλας στις αρχές του 18^{ου} αιώνα χωριζόταν σε διαμερίσματα, τα διαμερίσματα χωρίζονταν σε οικοδομικά τετράγωνα, στα τετράγωνα αυτά απομονώνονταν οι δρόμοι και έμπαιναν σε κάθε δρόμο επιτηρητές, σε κάθε τετράγωνο επιθεωρητές, σε κάθε διαμέρισμα υπεύθυνος διαμερίσματος και σε όλη την πόλη είτε ένας

κυβερνήτης είτε δημοτικοί σύμβουλοι στους οποίους δινόταν πρόσθετη εξουσία με τον ερχομό της πανούκλας. Μια εξαντλητική ανάλυση και οργάνωση της περιοχής μέσω αυτής της αναλυμένης, συνεχούς εξουσίας. Ένα είδος μιας μεγάλης πυραμίδας εξουσίας υπήρχε στην πόλη, στην οποία δεν χωρούσε κανενός είδους διακοπή. Οτιδήποτε παρατηρούσαν έπρεπε να καταγραφεί μέσα απ' αυτό το είδος της οπτικής εξέτασης και να μετεγγραφούν οι πληροφορίες σε μεγάλα μητρώα.

Κάθε μέρα οι επιθεωρητές περνούσαν έξω από κάθε σπίτι και σήμαναν προσκλητήριο. Κάθε άτομο είχε το παράθυρο στο οποίο έπρεπε να εμφανιστεί. Άμα δεν εμφανιζόταν σήμαινε ότι ήταν στο κρεβάτι του και άρρωστο, άρα και επικίνδυνο. Οπότε η παρέμβαση ήταν αναγκαία!

Πρόκειται λοιπόν για μια σειρά λεπτών υπό συνεχή παρακολούθηση διαφορών μεταξύ των ατόμων που είναι ασθενή και των ατόμων που δεν είναι. Μία εξατομίκευση, διαίρεση και υποδιαίρεση της εξουσίας η οποία φτάνει μέχρι τον ελάχιστο πυρήνα της ατομικότητας. Μία σένα εξέταση ενός πεδίου κανονικότητας, στο εσωτερικό του οποίου το κάθε άτομο

αξιολογείται αδιάκοπα, προκειμένου να είναι γνωστό εάν βρίσκεται σε συμφωνία με τον κανόνα, με τη νόρμα υγείας που έχει καθοριστεί. Ο σκοπός είναι να παραχθεί ένας υγιής πληθυσμός.»²⁶

Το «μοντέλου εγκλεισμού του πανωλόβλητου» ή η τακτική της καραντίνας χρησιμοποιείται λοιπόν από τον 18^ο αιώνα για τον πλήρη έλεγχο των σωμάτων μέσα στα όρια της πόλης και αντικατέστησε την παλιά τακτική της περιθωριοποίησης σύμφωνα με το «μοντέλο της λέπρας».

Το μοντέλο αυτό ουσιαστικά αντιγράφει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η πανούκλα από τον 14^ο αιώνα. Σύμφωνα με τη S. Sontag όπως στη περίπτωση της μετάδοσης της πανούκλας έτσι και αργότερα με άλλες αφορμές, σφαγιάστηκαν σε πρωτοφανή αριθμό «αποδιοπομπαίοι τράγοι» όπως είναι η περίπτωση των Εβραίων, των ζητιάνων, των τρελών καθώς τα αίτια της νόσου αναζητούνται όχι μόνο στο σωματικό έλεγχο, όπως περιγράφεται παραπάνω, αλλά και σε ηθικό επίπεδο. Η ηθική μόλυνση μεταφέρεται από τα «μη οριοθετημένα σώματα» και προκαλεί μία υψίστης σημασίας συλλογική καταστροφή, δυστυχία και μάλιστα.

Το φυσιολογικό σώμα και ο ρόλος του κανόνα και της νόρμας στην κοινωνική πραγματικότητα

Ορίζεται λοιπόν το «φυσιολογικό σώμα» όχι σύμφωνα με τη φύση αλλά με τον κανόνα. Η ρύθμιση του κανόνα οδηγεί στη διάκριση επιτρεπτού - απαγορευμένου άρα και παθολογικού - κανονικού. Βρισκόμαστε λοιπόν σε μια νέα κοινωνία που οργανώνεται με βάση τη ρύθμιση του κανόνα. Ο M. Foucault και ο G. Canguilhem ασχολήθηκαν με το ζήτημα του κανόνα και της «κανονικοποίησης». Ο G.Canguilhem στο βιβλίο του «Το Κανονικό και το Παθολογικό» αναφέρει ότι «ο κανόνας δεν ορίζεται ως φυσικός νόμος αλλά με βάση το ρόλο απαίτησης και καταναγκασμού που δύναται να ασκήσει στα πεδία στα οποία εφαρμόζεται. Ο κανόνας λοιπόν είναι αυτός που θεμελιώνει και νομιμοποιεί μια συγκεκριμένη άσκηση εξουσίας.»²⁷

Ο 18^{ος} αιώνας δίνει αφορμή για μια νέα μορφή διακυβέρνησης αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «τέχνη του κυβερνάν». Στήθηκε ένας ολόκληρος κρατικός μηχανισμός που οργανώθηκε μέσα από διάφορους θεσμούς της καθημερινότητας όπως είναι το νοσοκομείο, το σχολείο, ο στρατός ακόμα και η ίδια η οικογένεια. Η σημασία του κανονικού σώματος προωθείται μέσα από την καθημερινή ζωή. Το λεγόμενο «κανονικό

σώμα» είναι το καθημερινό παραγωγικό και χρήσιμο σώμα. «Το σώμα μετατρέπεται σε χρήσιμη δύναμη μόνο άμα γίνει σώμα παραγωγικό και καθυποταγμένο μας αναφέρει ο M. Foucault. Η καθυπόταξη αυτή δεν αποκτάται με μόνα τα όργανα της βίας, μπορεί να είναι υπολογισμένη, οργανωμένη, τεχνικά μελετημένη, να μην χρησιμοποιεί ούτε όπλα ούτε τρομοκρατία εντούτοις να παραμένει σωματική. Πρόκειται για μια μικρο-φυσική της εξουσίας που ενεργοποιείται από τα συστήματα και τους θεσμούς.»²⁸ Ο κανόνας και η νόρμα εγκαθιδρύονται ως βασικό στοιχείο μέσα στους θεσμούς αυτούς. Η «κανονικοποίηση» λοιπόν των σωμάτων έρχεται σαν μία κοινωνική πρακτική σε διάφορα επίπεδα της καθημερινότητας.

Η οργάνωση της εξουσίας από τον 18^ο και κυρίως τον 19^ο αιώνα στήθηκε με τη βοήθεια δύο βασικών πόλων. Το πρώτο είναι οι επιστήμες του σώματος όπως αναφέρθηκε παραπάνω και το δεύτερο η ρύθμιση του πληθυσμού, η βιοπολιτική. Η βιοπολιτική είναι ένας τρόπος διακυβέρνησης που ρυθμίζει και ελέγχει τόσο τη βιολογική όσο και τη ψυχολογική ζωή των πληθυσμών στον δυτικό κόσμο. Η ανάγκη να επιτηρηθεί το σώμα και οι δυνάμεις του οδή-

27 M. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 108 - 109

28 Δ. Μακρυγιάννη (2004), Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις, σελ. 126

29 Δ. Μακρυγιάννη (2004), Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις, σελ. 15, 16

30 Όπως αναφέρει ο Φουκώ στους μη κανονικούς, η εξουσία δεν ανήκει πια στη σφαίρα της υπερδομής αλλά επενδύεται στη κατανομή, στη στρατηγική και στο «παιχνίδι των δυνάμεων», M. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 112 - 113

γησε «από τη μια πλευρά σε τομείς αγωγής σώματος: εξάσκηση, εντατικοποίηση και κατανομή των δυνάμεων. Από την άλλη συνδέεται με τη ρύθμιση των πληθυσμών διαμέσου όλων των γενικών συνεπειών που επιφέρει, δίνει αφορμή σε εξονυχιστικές παρακολουθήσεις, σ' ελέγχους κάθε στιγμής, σε υπερβολικά σχολαστικές χωροταξικές διευθετήσεις, σε ατελείωτες ιατρικές και ψυχολογικές εξετάσεις, σε μια ολόκληρη μικρο-εξουσία πάνω στο κορμί. Αλλά δίνει αφορμή και σε μαζικά μέτρα, σε στατιστικές εκτιμήσεις, σε παρεμβάσεις που στοχεύουν σ' ολόκληρο το κοινωνικό σώμα ή σε ομάδες παρμένες στο σύνολό τους.»²⁹ Το σύστημα «πειθαρχία με συνέπειες κανονικοποίησης» διαφαίνεται σε όλους του θεσμούς και μηχανισμούς που χρησιμοποιούνται από τον 18^ο αιώνα και ύστερα.³⁰ Η πειθαρχηση λοιπόν των σωμάτων και των συμπεριφορών γίνεται μέσα από καθημερινές πρακτικές μετρημένα και υπολογισμένα. Αυτό σημαίνει ότι όποιος δεν ακολουθεί τους κανόνες έχει ποινές. Για κάθε παράβαση όμως ακολουθείται συγκεκριμένη ποινή ανάλογα με το μέγεθος της παραβίασης του κανόνα. Το νομικό πρόβλημα της απόδοσης ευθύνης μετατοπίζεται στο ερώτημα εάν το άτομο είναι επικίνδυνο και

πόσο επικίνδυνο είναι. «Η ποινική κύρωση λοιπόν δεν αφορά πλέον ένα υποκείμενο δικαίου του οποίου αναγνωρίζεται η ευθύνη, αλλά ένα στοιχείο συνδεδεμένο με μια τεχνική, η οποία συνίσταται στην απομάκρυνση των επικίνδυνων ατόμων, στη διαχείριση όποιων επιδέχονται ποινικές κυρώσεις, με στόχο τη θεραπεία και την επανένταξή τους. Η τεχνική «κανονικοποίησης» λοιπόν, αναλαμβάνει από εδώ και στο εξής το παραβατικό υποκείμενο.»³¹ Ξεκινώντας από τον 18^ο αιώνα, συνεχίζουμε στον 19^ο και κυρίως στα τέλη αυτού στο 1880 όπου οι νέες ανακαλύψεις του μικροσκοπίου έφεραν αλλαγές στον τρόπο αντίληψης του σώματος αλλά και στον τρόπο που πίστευαν μέχρι τότε ότι μεταδίδονταν οι ασθένειες, όπου μέσα από αέριες μάζες που προέρχονταν από το έδαφος μολύνονταν τα σώματα! Οι πλακοστρώσεις στις γαλλικές πόλεις τον 18^ο αιώνα έγιναν για να σταματήσουν τη μετάδοση των ασθενειών από το έδαφος και αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αντίληψης.³² Η ανακάλυψη του μικροβίου από τον L. J. Pasteur κατάφερε να κάνει ορατό τον κίνδυνο. Έγινε λοιπόν η αρχή για να γνωρίσουμε μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια στο σώμα τόσο σε βιολογικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο.

31 M. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 67

32 «Οι μiasματικές θεωρίες που κυριαρχούσαν στην Γαλλία του 18ου απαιτούσαν τρόπους αποτελεσματικής διαχείρισης των υποτιθέμενων επιβλαβών αερίων που πήγάζαν από τη γη και σκορπούσαν το θάνατο. Η ιδέα του να καλυφθούν με πλακόστρωτα μεγάλο μέρος του εδάφους υποσχόταν ότι θα σταματήσει τις αέριες μάζες. Με τον ίδιο τρόπο καλύφθηκαν και κατακόρυφες επιφάνειες των κτιρίων. Τα πλακόστρωτα όπως και το ασπρόρουχο υποστήριξαν την εφαρμογή ενός κώδικα εμφάνισης προβαλλόμενο αυτή τη φορά στο χώρο. Η καθαριότητα του ρούχου όρισε τον πλακοστρωμένο πεζόδρομο ως εγγυητή της, εμποδίζοντας τη λάσπη του χωματόδρομου να σηματοποιεί το αναδυόμενο αστικό ένδυμα. Η πλακόστρωση θεμελιώθηκε ως κοινωνική απαίτηση, ως μια απαίτηση 'από τα πάνω'. Σώμα και χώρος όφειλαν να εξασφαλίζουν τον τίτλο του καθαρού.» Χ. Φιλιππίδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας, σελ. 37-38

Συμπεράσματα

Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο εντοπίσαμε ότι σε κάθε χρονική περίοδο επικρατεί ένα φανταστικό γύρω από το σώμα επομένων η έννοια της καθαριότητας είναι σχετική ανάλογα με τις εποχές. Η ενδελεχής «γνώση» του σώματος στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την καθιέρωση της υγιεινής, οδήγησε τις λεγόμενες επιστήμες του σώματος, βιολογία, ανατομία, ψυχανάλυση και ψυχιατρική με κυρίαρχη την ιατρική να αναλαμβάνουν κεντρικό ρόλο οργάνωσης της κοινωνίας. Το σώμα λοιπόν απειλεί και απειλείται. Η S. Sontag γράφει ότι η νόσος είναι η νυχτερινή ζώνη, μια δεύτερη και δυσβάσταχτη υπηκοότητα. Καθένας μας γεννιέται κατέχοντας διπλή υπηκοότητα, μια στο βασίλειο των υγιών και μια στο βασίλειο των αρρώστων. Αν και όλοι μας προτιμούμε να χρησιμοποιούμε μόνο το διαβατήριό του υγιούς, αργά ή γρήγορα καθένας μας υποχρεώνεται, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα να πολιτογραφηθεί υπήκοος του άλλου εκείνου τόπου. Για να αντιληφθούμε το μέγεθος ή τον τρόπο μετάδοσης και εξάπλωσης μίας ασθένειας χρησιμοποιείται μία γλώσσα που διαστρέφει την αλήθεια και καθιστά το σώμα αντικείμενο ελέγχου.³³ Επομένως το σώμα και τα χαρακτηριστικά που το προσδιορίζουν χρειάζονται οριοθέτηση πέραν της σωματικής έκφρασης και σε επίπεδο συμβολικό. Το σώμα έγινε το επίκεντρο πολιτικών αποφάσεων. Η ανάδυση της εξουσίας «κανονικοποίησης» αγκιστρώθηκε μέσα από το παιχνίδι των διαφορετικών θεσμών και εξαπλώθηκε στην κοινωνική πραγματικότητα. «Το μοντέλο του εγκλεισμού του πανωλόβλητου» αποτελεί την αρχή για τον έλεγχο των σωμάτων που εδραιώνεται στο χώρο.

33 Με παρόμοιο τρόπο αντιμετωπίζονται τα σώματα που έχουν προσβληθεί από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα όπως τον ιό του AIDS. Η μόλυνση περιγράφεται σαν πολεμική επιχείρηση η οποία λαμβάνει τόπο μέσα στο σώμα που νοσεί. S. Sontag (1993), Η νόσος ως μεταφορά: το AIDS και οι μεταφορές του, σελ. 9, 11, 110- 112

2_ Το Καθαρό - Κανονικοποιημένο σώμα στο παράδειγμα του Μετρό της Αθήνας

Εισαγωγή

Το «καθαρό» και το υγιές, «το κανονικό» και το πειθαρχημένο σώμα είναι αυτό που ορίζει μία κοινωνική συνθήκη γύρω μας. Είδαμε ότι οι έννοιες αυτές διαμορφώνονται μέσα από τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η έννοια της καθαρότητας ή καθαριότητας όπως την αναγνωρίζει ο Χ. Φιλιππίδης στην ερευνά του είναι αυτή που γεφυρώνει το χώρο και το σώμα, την πόλη και τον κάτοικό της στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Ο «καθαρός χώρος» είναι εκείνος που συμβολίζει το υγιές σώμα και αντίστροφα ένα υγιές σώμα μπορεί να υπάρχει μόνο σε ένα καθαρό χώρο. Το ζήτημα της καθαρότητας ξεκινάει από τη μονάδα, το ατομικό σώμα και μεταφέρεται στο πλήθος, δηλαδή στο κοινωνικό σώμα. Υπάρχει μια αντιστοιχία του φυσικού σώματος με το κοινωνικό σώμα. Προστατεύοντας τα όρια του ατομικού σώματος, τα ευπαθή σημεία του, δηλαδή τα σημεία επικοινωνίας του εσωτερικού με το εξωτερικό περιβάλλον προστατεύεις το κοινωνικό σώμα και αντίστροφα. Ελέγχοντας με πλήθος τρόπους το κοινωνικό σώμα καθορίζεις και τη συμπεριφορά του φυσικού σώματος. Στο δεύτερο κεφάλαιο ερχόμαστε να μελετήσουμε τη σχέση «του καθαρού ατομικού σώματος» με «τα σώματα του πλήθους». Καθώς και την συμπεριφορά των σωμάτων στο παράδειγμα του μετρό της Αθήνας, που βιώνουμε σε καθημερινή βάση. Εξετάζουμε λοιπόν τον τρόπο με τον οποίο «το καθαρό» αποτελεί τρόπο κατοίκησης ή χρήσης του χώρου και συγκεκριμένα στο μετρό ως βιοπολιτική συνθήκη μετακίνησης.

2.1 Το πλήθος

Σώματα σε σειρά που βλέπουμε να στοιβάζονται στα τρένα και στα λεωφορεία, να στριμώνχονται στα μεγάλα πολυκαταστήματα. Το πλήθος, οι ροές των ανθρώπων είναι αυτό που παρατηρούμε παντού γύρω μας σε μια πρώτη περιπλάνηση και «ανάγνωση» της πόλης. Μία μάζα ανθρώπων που κινούνται στην πόλη και οργανώνουν τη ζωή τους γύρω από κανόνες. Τυπικούς κανόνες που φαίνονται παντού γύρω μας μέσα από σύμβολα και λέξεις ή άτυπους, που εγγράφονται στο σώμα μέσα από την παρατήρηση και αντιγραφή των άλλων σωμάτων.

«Η ευχαρίστηση που νιώθει κανείς μέσα στο πλήθος είναι μια μυστηριώδης έκφραση της απόλαυσης που απορρέει μέσα από τον πολλαπλασιασμό των αριθμών» γράφει ο W. Benjamin. «Προσπαθεί να απομονώσει μέρος του πλήθους σε ένα δοκιμαστικό σωλήνα. Κλείνει το πλήθος μέσα στη στοά, στο μπουκάλι με το γυάλινο καπάκι και περιμένει να δει τι θα συμβεί, δηλαδή να μη συμβεί τίποτα. Το πλήθος δεν είναι τίποτα παραπάνω από μεγάλα μόρια του ίδιου αέρα που διατρέχουν τη στοά από άκρη σε άκρη.»³⁴

Ο E.A.Poe από τη δική του πλευρά στο αφήγημά του «Ο άνθρωπος του πλήθους» παρατηρεί το πλήθος πίσω από μια τζαμαρία, αποφασίζει να πάρει την απόσταση του και να μας παρουσιάσει με σχολαστικό ενδιαφέρον τις κινήσεις των ανθρώπων. Άνθρωποι που εύκολα κατατάσσονται σε ομάδες εξαιτίας του παρουσιαστικού τους και της συμπεριφοράς τους και που κινούνται ασταμάτητα στην πόλη. «Οι περισσότεροι περαστικοί είχαν ύψος ικανοποιημένο, πολυάσχολο, το μόνο που τους ενδιέφερε εκείνη τη στιγμή ήταν το πως θα

ελιχθούν στην κοσμοπλημμύρα. Άλλοι πάλι παραμιλούσαν και χειρονομούσαν μόνοι τους λες κι ένιωθαν μοναξιά εξαιτίας του πλήθους γύρω τους.»³⁵ Μα εκείνος που του κέντρισε την περιέργεια ήταν μια ιδιαίτερη μορφή «με ξεχωριστή ιδιομορφία στην έκφρασή του». Ακολούθησε τον ξένο σε μια περιήγηση στα σοκάκια της πόλης, μια ακούραστη περιπλάνηση χωρίς σκοπό. Ο πλάνης διέσχιζε την πόλη, χωνόταν μέσα στο πλήθος, έβρισκε με προσπάθεια το δρόμο του, άσκοπα, χωρίς προορισμό.

Παρατηρώντας τη μορφή να αλλάζει συμπεριφορά ανάλογα με την ένταση του πλήθους γύρω του τον ακολούθησε επί ώρες μη μπορώντας να κατανοήσει τις ενέργειές του. Μετά από μια εξαντλητική προσπάθεια παρατηρεί ότι η μορφή παρά τον κόσμο γύρω του είχε μια θλίψη, μια μοναξιά. «Σταματώντας ακριβώς μπροστά στον πλάνη, κάρφωσα αταλάντευτα το βλέμμα μου στο πρόσωπό του. Έμεινα ασάλευτος, απορροφημένος στις σκέψεις μου. Αρνείται να μείνει μόνος. Είναι ο άνθρωπος του πλήθους.»³⁶

35 E. A. Poe (2013), 21 Ιστορίες και «το κοράκι», σελ. 167

36 E. A. Poe (2013), 21 Ιστορίες και «το κοράκι», σελ. 176

2.2 Μη τόποι και Μετα-κίνηση των σωμάτων

Η διαχείριση του πλήθους διαφαίνεται στο χώρο της πόλης και ιδιαίτερα στους χώρους που ο Μ. Augé ονομάζει ως μη-τόπους.

Τι ορίζουμε όμως, ως τόπο;

Ας προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε την έννοια του τόπου. Δεν μπορούμε να σκεφτούμε τον τόπο ξεχωριστά από τον άνθρωπο. «(Τόπος είναι ο χώρος τον οποίο κατοικεί ο άνθρωπος και με τον οποίο έχει αναπτύξει μια στενή σχέση μαζί του, τον διαμορφώνει χρηστικά, και αναπτύσσει σ' αυτόν έναν πολιτισμό.»³⁷ Η κατοίκηση ενός τόπου είναι ο τρόπος ύπαρξης του ανθρώπου στον κόσμο.

Οι μη-τόποι όπως παρουσιάζονται στο σχήμα του Μ. Augé στο βιβλίο του «Non-lieu» είναι τόποι προσωρινοί που αναπαράγουν μία συνήθεια, μία καθημερινή ανάγκη. Δεν υπάρχουν κάτοικοι αλλά χρήστες. Είναι τόποι ανιστορικοί, χωρίς χαρακτήρα και ταυτότητα.

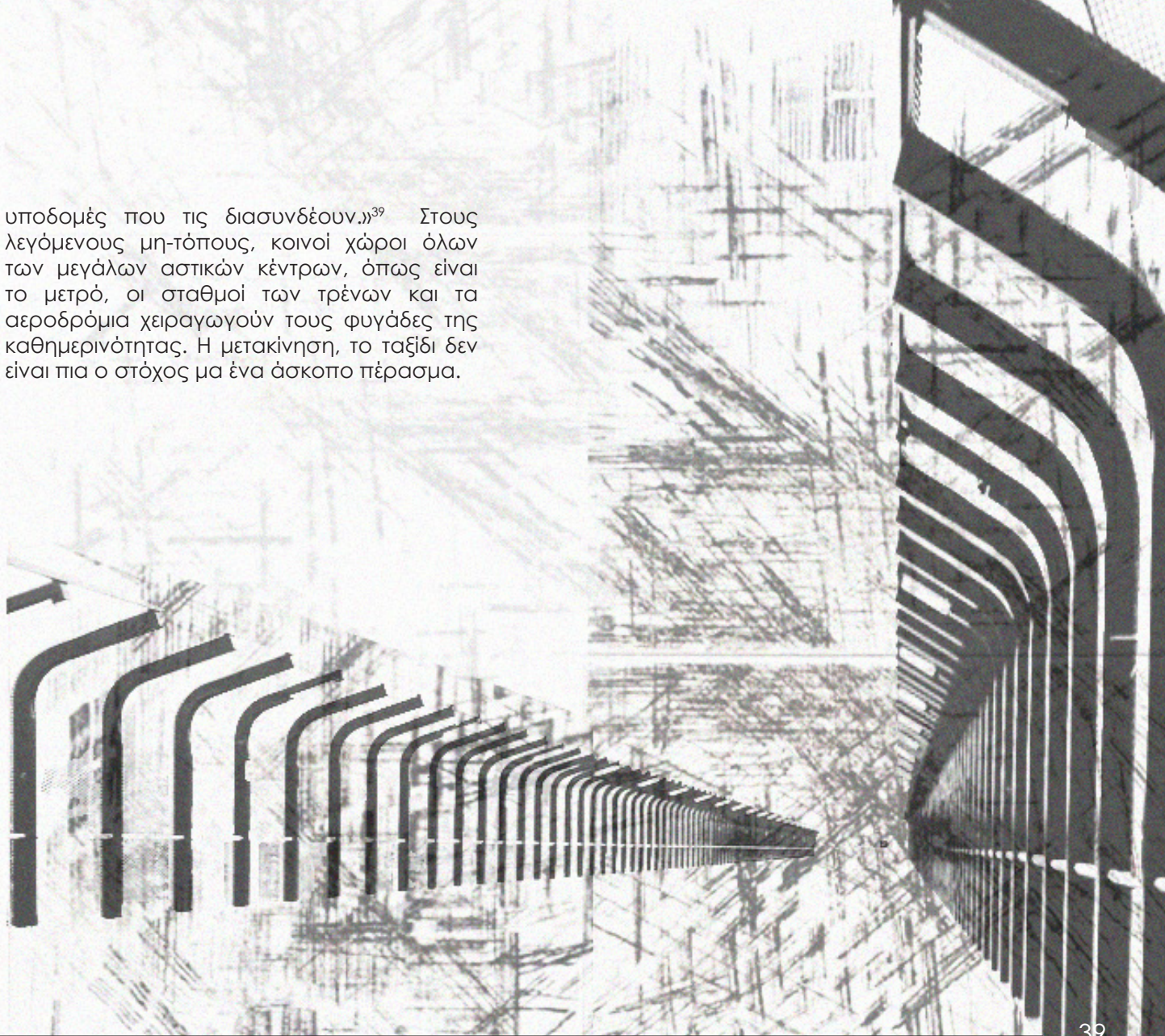
Το πλήθος αποτελεί το νέο αντικείμενο ελέγχου μας πληροφορεί ο Μ. Foucault. «Ο πληθυσμός εισάγεται ως έννοια-διαχειριστής, ορίζεται ως φορέας της πληροφορίας για την υγιή αναπαραγωγή του είδους. Ο Μ. Foucault αναζητώντας τις αφετηρίες του νέου αυτού

παραδείγματος θίγει το ζήτημα της μετακίνησης. Εντοπίζοντας μια μετάβαση από την πειθαρχία στο βιοπολιτικό έλεγχο. Η πειθαρχία προσπαθεί να διευθύνει το πλήθος των ανθρώπων, στο βαθμό που το πλήθος αυτό μπορεί να αποδομηθεί σε σώματα ατόμων προς επιτήρηση, προς εκπαίδευση, προς χρήση ενδεχομένως και προς τιμωρία. Το πλήθος αυτό σχηματίζει μια συνολική μάζα, ευρισκόμενη υπό την επήρεια συνολικών διαδικασιών που χαρακτηρίζουν τη ζωή, όπως η διαδικασία της γέννησης, του θανάτου, της παραγωγής και της αρρώστιας. Την παρατήρηση αυτών των φαινομένων και την παραγωγή μηχανισμών για την πολιτική τους διαχείριση είναι αυτό που ο Μ. Foucault ονομάζει βιοπολιτική. Το άτομο δίνει τη θέση του στο πλήθος.»³⁸

Η διαχείριση λοιπόν των ροών των σωμάτων στον αστικό χώρο γίνεται κατά κόρον μέσω της μετακίνησης. «Τα κρατικά κέντρα εξουσίας σπαταλάνε όλο και περισσότερους πόρους στην προσπάθειά τους να διαχωρίσουν τα άτομα που κρίνονται κακόβουλα ή απειλητικά από αυτά που κρίνονται ως πολύτιμα και απειλούμενα, μέσα στους χώρους της καθημερινότητας των πόλεων και στις

υποδομές που τις διασυνδέουν.»³⁹ Στους λεγόμενους μη-τόπους, κοινοί χώροι όλων των μεγάλων αστικών κέντρων, όπως είναι το μετρό, οι σταθμοί των τρένων και τα αεροδρόμια χειραγωγούν τους φυγάδες της καθημερινότητας. Η μετακίνηση, το ταξίδι δεν είναι πια ο στόχος μα ένα άσκοπο πέρασμα.

2.3 Μια περιπλάνηση στο μετρό της Αθήνας

Ο Μ. Αυγέ «καταφέρνει να εντοπίσει τις χωρικές ενότητες της μητρόπολης οι οποίες αποτελούν τόπους περάσματος, αναχώρησης και άφιξης. Το μετρό είναι ο κατεξοχήν θαμμένος μη-τόπος.»⁴⁰

Το πλήθος κινείται ασταμάτητα σε ένα λαβύρινθο στοών. «Ο κοινός παρονομαστής των χώρων αυτών είναι η σύγχρονη ανάγκη χρήσης τους χωρίς την αξίωση παρουσίας σε αυτούς.»⁴¹ Ο Μ. Αυγέ επιστρέφει ξανά μετά από χρόνια στο μετρό του Παρισιού και παρατηρεί ένα ανώνυμο πλήθος. Καταγράφει τις σκέψεις του στο βιβλίο του «Ξανά στο μετρό». Ας ακολουθήσουμε το παράδειγμα του σε μια υπόγεια περιήγηση στα σπλάχνα της πόλης των Αθηνών.⁴²

Το μετρό της Αθήνας είναι ένας οικείος και ταυτόχρονα ανοίκειος χώρος για καθένα από εμάς. Εκεί μέσα γίνεσαι ένα με το πλήθος.

Κινείσαι χωρίς σταματημό προς μία μόνο κατεύθυνση.

Από την στιγμή που εισέρχεσαι στο λαβύρινθο, γνωρίζεις τον στόχο σου και βρίσκεις τον γρηγορότερο τρόπο για να το επιτύχεις.

Δεν έχεις το δικαίωμα να παραμείνεις στο χώρο παρά μόνο για να διαβάσεις τους χάρτες ή τις φωτεινές πινακίδες με τα διαφημιστικά σλόγκαν. Αυτό θα διαρκέσει λίγα λεπτά. Ακόμα κι αυτά όμως έχουν σχεδιαστεί και τοποθετηθεί στο χώρο ώστε να αντιλαμβάνεσαι το μήνυμα εν κινήσει. Οι πινακίδες των διαφημίσεων ανά δύο. Στην πρώτη αντιλαμβάνεσαι την εικόνα στη δεύτερη διαβάζεις τις βασικές πληροφορίες.

Η παραμονή σου διαρκεί 45 λεπτά! Αυτός είναι ο χρόνος σου, μα είναι χρόνος κίνησης.

Η χρήση του χώρου είναι μία συνήθεια.

Μια επαναλαμβανόμενη πράξη, σχεδόν τελετουργική.

Το σώμα προγραμματίζεται για να κάνει μηχανικές κινήσεις.

Μπαίνεις στο συρμό από την είσοδο που θα σου δώσει το προβάδισμα στην έξοδο.

Διαλέγεις τον διάδρομο που θα σου δώσει λιγότερα λεπτά παραμονής στο χώρο. Οι φωτεινές πινακίδες και οι ήχοι σου δείχνουν τον δρόμο διαφυγής από ένα λαγούμι που χρησιμοποιείς καθημερινά για να διασχίσεις

40 Σ. Κριμίζη (Ερευνητική εργασία 2018), Ο Baudelaire και ο Benjamin στο Παρίσι του μετακινούμενου χώρου, σελ.53

41 Σ. Κριμίζη (Ερευνητική εργασία 2018), Ο Baudelaire και ο Benjamin στο Παρίσι του μετακινούμενου χώρου, σελ.53

42 Ο Marc Augé στο βιβλίο του Non-Lieux του 1992 εισάγει την έννοια του 'Μη-τόπου' στη μετάπολη. Με βάση αυτή την οπτική και την ανάλυση που έχει προκύψει από τα παραπάνω το μετρό της Αθήνας αποτελεί για εμάς τον κατεξοχήν 'Μη-τόπο'. Παρ 'όλα αυτά ο Marc Augé στο βιβλίο του ' Ξανά στο μετρό' του 2008 παρουσιάζει και μία άλλη πλευρά των πραγμάτων. «Την οικειότητα του χώρου που χρησιμοποιείται σε καθημερινή βάση – τις αναμνήσεις, τις συνήθειες, την μέτρηση του ρυθμού που κατεβαίνεις τις σκάλες.» Για τον Αυγέ του 2008 το μετρό του Παρισιού και κατ' επέκταση της Αθήνας δεν είναι ένας Μη-τόπος «πη στιγμή που συνδέεται με τη ζωή εντός των τειχών της πόλης – το μετρό που τραγούδησαν κάποιες ταινίες, τραγούδια, κείμενα μεταπολεμικά της δεκαετίας του 1950. (Ζορζ Ιλμέρ στον Σερζ Γκενσμπουργ , από τον Ρενέ Κλερ στον Ρεμόν Κενό. Η πλατεία Πιγκάλ – « Ένα συντριβάνι μικρό, ένας σταθμός του μετρό- , Πορτ ντε Λιλά, ο ελεγκτής εισιτηρίων του Λιλά – « τρυπούλες , τρυπούλες» και η Ζαζή είναι ρεφρέν που συνόδευαν κάποιες γενιές», Μ. Auge (2009), Ξανά στο μετρό, σελ. 29

«Διακτινίζεσαι» από τη μία άκρη στη άλλη χωρίς σκέψη.

Ένα λαγούμι οικείο ως προς τη χρήση, επανάληψη και προβλεψιμότητα στις κινήσεις καθώς δεν έχεις επιλογή, αλλά ανοίκειο ως προς τις αισθήσεις και το περιβάλλον του. «Σε αυτό έχει συμβάλλει και η τελευταία λέξη της τεχνολογίας στην αρχιτεκτονική και την διαμόρφωση του μη-τόπου, σε μια προκατασκευασμένη ατμόσφαιρα, όπου και οι επιλογές είναι υπαγορευόμενες.»⁴³

«Η σύγχρονη δουλεία είναι μια εθελοντική δουλεία που χορηγείται από το πλήθος των δούλων που σέρνονται στην επιφάνεια της γης».
(G. Debord, Η σύγχρονη δουλεία)

Ισως λοιπόν να ισχύει το ίδιο και κάτω από την επιφάνεια της γης. Η αστική εμπειρία έχει επιλογές, από τη στιγμή που μπαίνεις στο μετρό όλα έχουν δρομολογηθεί. Η χρήση, η λειτουργικότητα έχει το πάνω χέρι και εσύ απλά ακολουθείς πρωτόκολλα χρήσης. «Χρειάζεται να τα υπογράψεις νοερά, να δεχτείς τους όρους του χώρου και να αποδείξεις προκαταβολικά την αθωότητά σου» στη χρήση του!⁴⁴

Το «κανονικοποιημένο» σώμα λοιπόν, αυτό που ακολουθεί πιστά τους κανόνες του χώρου, είναι και αποδεκτό σε αυτή τη χωρική επικράτεια. Το σώμα κινείται αυτόματα με συγκεκριμένη πορεία. Ακολουθεί την κατάλληλη έξοδο ή είσοδο. Πολλοί επιβάτες στέκονται συχνά στην είσοδο της πόρτας, προσπαθούν να εισέλθουν χωρίς να επιτρέπουν την έξοδο κερδίζοντας λίγα δευτερόλεπτα στον αγώνα της μετακίνησης. Ένα σώμα που παραμένει ακίνητο, το σώμα του μικρού περιπλανώμενου παρατηρητή που καταγράφει αυτά που βλέπει, κινδυνεύει να νοσήσει. Η επίκληση του κινδύνου γίνεται αισθητή συνεχώς. Τα επαναλαμβανόμενα ηχητικά μηνύματα καλούν τους επιβάτες προς συμμόρφωση ή τους καλούν να προσέχουν επίδοξους παραβάτες.

43 Μ. Βαρλά, Ε. Κανελλοπούλου, Γ. Κουρέλι, Κ. Παπαδογιαννάκη (Εργασία 2013-2014), Η έννοια του μη τόπου στην «κοινωνία του θεάματος», σελ. 6

44 Σ. Σταυρίδης (2010). Μετέωροι χώροι της ετερότητας, σελ. 24

Η χρήση του χώρου θεμελιώνεται πάνω στην κουλτούρα του φόβου που μαστίζει το σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής.⁴⁵

Πολλά μέτρα κάτω από τη γη κινείσαι.

Το σώμα διασχίζει την πόλη με μεγάλη ταχύτητα δίχως να διασφαλίζει καμία άλλη ανάγκη του.

Οι άνθρωποι δεν σκέφτονται.

Προσπαθούν να σκοτώσουν τον χρόνο παραμονής με μια ηλεκτρονική συσκευή ή με ένα βιβλίο (σπάνια πια).

Δεν επικοινωνούν.

Είναι χωμένοι στο πλήθος αλλά δεν μιλούν, δεν γελούν.

Κοιτούν το κενό μπροστά τους αποφεύγοντας τα βλέμματα των υπολοίπων.

Ακόμα και οι πρωταρχικές βιολογικές ανάγκες του σώματος απαγορεύονται.

«Ο χαρακτήρας της εν λόγω υποδομής οργανώθηκε ξεκάθαρα γύρω από τον εκτοπισμό μιας σειράς βιολογικών λειτουργιών. Ποιες είναι όμως αυτές οι λειτουργίες;

Η απαγόρευση βρώσης και πόσης, ούρησης και αφόδευσης μέσα στην αυστηρή επικράτεια ενός οργανισμού μεταφοράς θίγει εκείνες της δραστηριότητες που από την φύση τους παράγουν απόβλητα» μας πληροφορεί ο Χ. Φιλίππιδης.⁴⁶ Οι βιολογικές ανάγκες του σώματος απωθούνται την ίδια στιγμή που ο χώρος καθαρίζεται με μία συνεχόμενη ροή. Η παραμονή σου σε αυτό τον χώρο σου δημιουργεί την αίσθηση του κινδύνου. «Η βιοπολιτική διάσταση του καθαρού εκδηλώνε-

45 «Το μετρό συνδέει αλγεβρικά σημεία, τόπους και ανθρώπους. Οι γραμμές του μετρό είναι γέφυρες που διασχίζουν τον Σηκουάνα (την πόλη) , υπόγεια ή επίγεια. Αλλά είναι και ποτάμια, με τις όχθες και τους παραποτάμους τους. Οι αποβάθρες του μετρό είναι όπως και οι όχθες του Σηκουάνα (ενός ποταμού), καταφύγιο των αποκλεισμένων, όσο και αν ορισμένες αρχές προσπαθούν να τους διώξουν από εκεί για να κάνουν το Παρίσι μία καθαρή πόλη.», Μ. Αυγε (2009), Ξανά στο μετρό, σελ. 10

46 Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαριότητας, σελ.121

47 Χ. Φιλίππιδης (2007), Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαριότητας, σελ.120

ται καθώς η εξουσία απαιτεί πρέπουσες σχέσεις του υποκειμένου τόσο με το δικό του σώμα όσο και με τα υπόλοιπα. Το «καθαρό» ως τρόπος χρήσης του σώματος δεν μπορεί παρά να υποδεικνύει τρόπους χρήσης και κατοίκησης του ίδιου του χώρου. Γιατί το αίτημα για καθαριότητα είναι αίτημα για τάξη.»⁴⁷ Το αίτημα για καθαριότητα ταυτίζεται εδώ και με το αίτημα για καθαρότητα. Ένα σώμα διαφορετικό, ένα σώμα που δεν έχει το επίδοξο χαρτάκι στην τσέπη, ένα σώμα που

παραμένει ακίνητο δημιουργεί απειλή ως προς την ομαλή διεξαγωγή της συνθήκης της μετακίνησης.⁴⁸ Ένα σώμα που νοσεί βιολογικά ή κοινωνικά δημιουργεί αταξία και ως ξένο αποκλείεται από τη συνθήκη. Σύμφωνα με τον Χ. Φιλιππίδη το μετρό της Αθήνας διατυμπανίζει την εξουσία του καθαρού! «Από τα αυστηρά επιλεγμένα στιλπνά υλικά μέχρι την ασταμάτητη επιχείρηση καθαρισμού, από τα σώματα ασφαλείας μέχρι τα κλειστά συστήματα παρακολούθησης.»⁴⁹

48 «Η σωματική άνεση είναι μια άλλη ιστορία. Οι συνθήκες πρόσβασης στις αποβάθρες του μετρό, κυκλοφορίας στους διαδρόμους και εξόδου από το δίκτυο είναι πολύ προβληματικές. Σε πολλούς σταθμούς η πρόσβαση παραμένει δύσκολη...Η προθυμία με την οποία τα πλήθη ορμούν στις κυλόμενες σκάλες αποτελεί ένδειξη της μέσης εξάντλησης του αστικού πληθυσμού...Η παραμικρή οσφυαλγία, η παραμικρή κρίση αρθρίτιδας ισοδυναμεί με έξωση και αποκλεισμό από το μετρό.», Μ. Αуге (2009), Ξανά στο μετρό, σελ.52

49 «Ο υπόγειος χώρος αποτελεί μια 'μεγεθυσμένη' εικόνα των αγών ή επιταχυνόμενων εξελίξεων της κοινωνίας εν κινήσει.» ,Πολλά μέτρα κάτω από τη γη τα προβλήματα γίνονται αισθητά. Ένα από αυτά : «...η μόνιμη εγκατάσταση της φτώχειας , μιας φτώχειας που ορισμένοι προσπαθούν να διαχειριστούν και στην παρουσία της οποίας η πλειοψηφία συνθίξει. Κάτω από τη γη, στο στενό χώρο του βαγονιού...οι ωμότητες της κοινωνικής ζωής είναι οφθαλμοφανείς, και τα βλέμματα στρέφονται αλλού, ενοχλημένα και ντροπιασμένα. Συνθίζουμε στις διάφορες μορφές της φτώχειας που εκφράζονται με ιδιαίτερη επιμονή στα υπόγεια του μετρό.», Μ. Αуге (2009), Ξανά στο μετρό, σελ. 10, 40

Newark

Newark-New York

New York

Norfolk

Newcastle

Saint Louis

Salt Lake City

San Diego

San Francisco

Cleveland

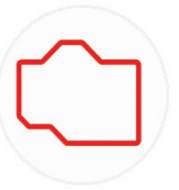
Kiev

Dubai

Birmingham

Glasgow

Manchester

Baltimore

Boston

Buffalo

Camden-Trenton

Chicago

Jersey City

Los Angeles

Miami

Minneapolis

London

Phoenix

Pittsburgh

Portland

Sacramento

Charlotte

Συμπεράσματα

Το μετρό αποτελεί κοινό τόπο των σημερινών μητροπόλεων και μεταμορφώνεται όπως και ο κόσμος. Το μετρό με όρια που συνεχώς αλλάζουν, εκτείνεται στην πόλη σε μία παράλληλη δική του διαδρομή μεταφέροντας στα σπλάχνα του τις ατομικές ζωές και κυρίως την κοινωνική ζωή της πόλης με τα προβλήματα και τους προβληματισμούς της.

Το μετρό της Αθήνας αποτελεί τον κατεξοχήν καθαρό μη-τόπο όπου το καθαρό έρχεται να υποδείξει τον τρόπο χρήσης του χώρου. Τη στιγμή που το αίτημα για καθαριότητα εδραιώνεται σε εικοσιτετράωρη βάση, το πλήθος υποχρεούται να κινείται συνεχώς. Όποιο σώμα παρεκκλίνει του αιτήματος ή μένει ακίνητο θεωρείται απειλή για την συνθήκη της μετακίνησης, ωθείται έξω από τα όρια του πλήθους, στο περιθώριο και μεταμορφώνεται σε «σώμα της εξαίρεσης».

3_ Το σώμα εξαίρεση

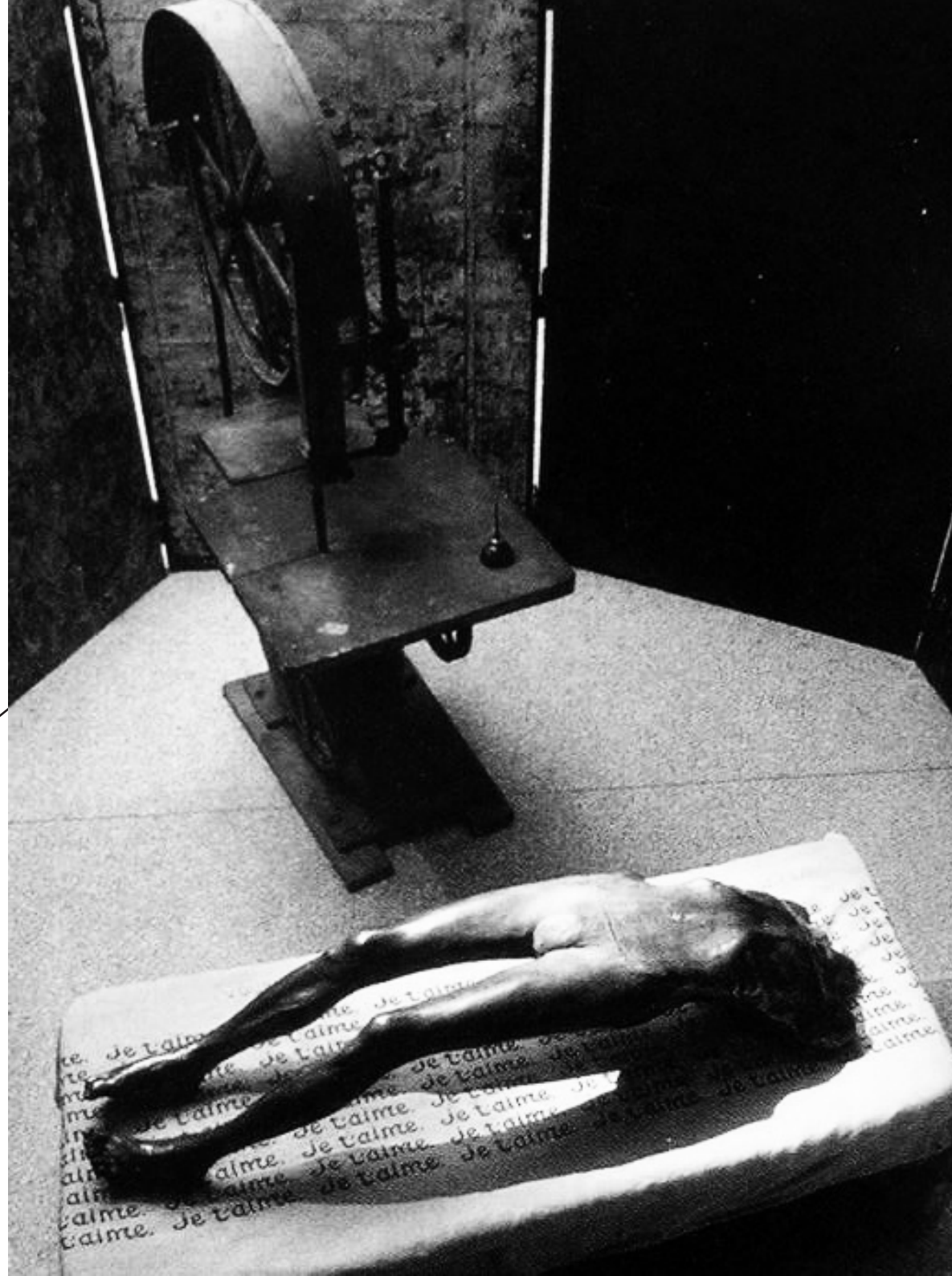

Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια περιγράψαμε τη σχέση του «κανονικού και καθαρού σώματος» με το σύγχρονο αστικό χώρο. Εδώ θα προσπαθήσουμε να διαβάσουμε την εξαίρεση. Στον ορίζοντα αυτό βγαίνουμε από το «σύστημα καθαρότητας» που έχει ορίσει η ίδια κοινωνία και κάνουμε μια περιήγηση στο περιθώριο σε ότι έχει σχέση με την ταυτότητα του περιθωρίου δηλαδή την ταυτότητα εκτός τόπου. Θα αναλύσουμε λοιπόν την «μιαρότητα» σαν μία έννοια σχετική με την οπτική του παρατηρητή και συμβολική με το σύστημα θεσμών των διαφορετικών πολιτισμών. Στο τρίτο κεφάλαιο θα ερευνήσουμε τον τρόπο που η σχέση μιαρού - καθαρού διαμορφώνει τη σχέση του σώματος με τους άλλους αλλά και τα όρια που δημιουργούνται.

3.1 Η Μιαρότητα και οι «συμβολικές ταξινομήσεις»

Η σχέση του καθαρού και του μιαιρού έχει απασχολήσει ιστορικά την σύγχρονη κοινωνική ανθρωπολογία. Υπάρχει μία αμφισημία γύρω από έννοιες όπως το ιερό-το βέβηλο, το καθαρό - το μιαιρό και κανόνες γύρω από τη σεξουαλικότητα, το θάνατο, τη διατροφή οι οποίες διαμορφώνονται μέσα στην κοινωνία. Οι έννοιες αυτές διαμορφώνουν τη σχέση του σώματος με τους άλλους καθώς και τη συγκρότηση και την οριοθέτηση του κοινωνικού σώματος. «Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται ο κοινωνικός ρόλος που διαδραματίζουν η γραμμή, το όριο, οι διαβάσεις και οι παραβιάσεις τους στην τελετουργική καθιέρωση μιας νοητικής και κοινωνικής τάξης. Ο P. Bourdieu αποκαλεί αυτές τις τελετουργίες «τελετές εγκατάστασης», υποδηλώνοντας ότι επιζητούν να καθιερώσουν ένα αυθαίρετο όριο μέσω ακριβώς της παραγνώρισης της αυθαιρεσίας του και της παραγνώρισης της φυσικά θεμελιωμένης νομιμότητας του. Η εγκατάσταση σημειώνει ο P. Bourdieu είναι μια πράξη κοινωνικής μαγείας που δημιουργεί, υποστασιοποιεί και νομιμοποιεί διαφορές.»⁵⁰

Η μιαιρότητα στο έργο της Mary Douglas και η "οπτική του παρατηρητή"

Σημαντικό ρόλο για την κατανόηση της συμβολικής έννοιας της «μιαρότητας» κατέχει το έργο της κοινωνικής ανθρωπολόγου Μ. Douglas. Στο έργο της με τίτλο «Καθαρότητα και Κίνδυνος» ασχολείται με έννοιες όπως η μιαιρότητα, η καθαρότητα, η ρυπαρότητα, η βεβήλωση μέσα από ένα συμβολικό σύστημα διαφορετικών πολιτισμών. Εξετάζει τους κοινωνικούς συμβολισμούς και ερευνά πρακτικές ταξινόμησης και διαχωρισμού καθώς και τελετές κάθαρσης μέσα από τη σύγκριση πρωτόγονων και δυτικών πολιτισμών.

Η Μ. Douglas υποστηρίζει ότι τα σώματα δεν είναι από τη φύση τους μιαιρά αλλά καθίστανται μιαιρά όταν δεν ανήκουν στις κυρίαρχες ταξινομήσεις που έχει θεσπίσει η κοινωνία ή όταν δεν ανήκουν στους κυρίαρχους κανόνες υγιεινής. «Οι σύγχρονες ευρωπαϊκές ιδέες γύρω από τη μίανση διαφέρουν από αυτές των πρωτόγονων πολιτισμών. Η αποφυγή της ακαθαρσίας για εμάς είναι ζήτημα υγιεινής και αισθητικής. Η ακαθαρσία κυριαρχείται από τη γνώση για τους παθογόνους μικροοργανισμούς. Η μικροβιακή βάση της μετάδοσης των νόσων υπήρξε σπουδαία ανακάλυψη του 19^{ου} αιώνα.

Επέφερε μια ριζοσπαστική επανάσταση στην ιστορία της ιατρικής και έχει αλλάξει σε τέτοιο βαθμό τις ζωές μας που είναι δύσκολο να αναλογιστούμε το θέμα της βρωμιάς, της ακαθαρσίας πέρα από το πλαίσιο της παθογένειας. Αν διαχωρίσουμε τη δική μας έννοια της ακαθαρσίας από την παθογένεια και την υγιεινή, απομένει ο παλιός ορισμός της ακαθαρσίας σύμφωνα με τον οποίο η βρωμιά, η ακαθαρσία είναι η ύλη εκτός τόπου.»⁵¹ Η βρωμιά λοιπόν συνδέεται με τη φροντίδα του σώματος. Η βρωμιά και η ρυπαρότητα εκφράζονται μέσα από μία συμβολική γλώσσα.

«Καθαρότητα είναι το επιβαλλόμενο, το δέον, το πρέπει, το ακέραιο, σημαίνει να βρίσκει κανείς ή κάτι τη θέση του, να είναι ο καθένας στη θέση του. Αν και τα πράγματα φαίνονται ακάθαρτα ή μιαιρά, αυτό που ορίζει τελικά την ακαθαρσία και την καθαριότητα είναι η θέση των πραγμάτων.»⁵² Για να υπάρχει τάξη θα πρέπει να υπάρχουν σαφή όρια μέσα κι έξω από τα οποία τοποθετούνται τα πράγματα. «Το απορριφθέν σώμα» μέσω του αποκλεισμού του είναι εκείνο που ουσιαστικά συντηρεί την τάξη μέσα στην κοινωνία. Η συμπεριφορά μας σύμφωνα με την «καθαρότητα» ή τη «μιαρότητα» είναι αυτή που ορίζει τη σχέση με

51 M. Douglas (2006), Καθαρότητα και κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού, σελ. 85

52 Η κοινωνική ευταξία εκφράζεται συχνά με όρους σωματικού συμβολισμού, M. Douglas (2006), Καθαρότητα και κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού, σελ. 13

ή τα σώματα. Τα παπούτσια δεν είναι βρώμικα από μόνα τους, αλλά μέσα στο σπίτι έχουν τη θέση τους. Άμα τα τοποθετήσει κάποιος πάνω στο τραπέζι ή στο κρεβάτι θεωρούνται εστία μόλυνσης και προκαλούν σύγχυση στους άγραφους κανόνες καθαριότητας που ισχύουν. Η ρυπαρότητα λοιπόν δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο αλλά συμβολίζει αυτό που πρέπει να αποκλεισθεί ή να τροποποιηθεί προκειμένου να διατηρηθεί η τάξη. «Με άλλα λόγια το σώμα αντανakλά την κοινωνία και η αποφυγή της μιαιρότητας και των «ανωμαλιών», της «μίξης των κατηγοριών» του φυσικού σώματος αποτελεί ένα τρόπο περιφρούρησης της κοινωνικής και της πολιτισμικής τάξης. Η προφύλαξη των ορίων του φυσικού σώματος αντιστοιχεί στο κοινωνικό σώμα. Το φυσικό σώμα γίνεται σύμβολο κοινωνικής ταυτότητας.»⁵³

Ορίζονται λοιπόν από την κοινωνία συγκεκριμένοι νόμοι και κανόνες με τους οποίους προστατεύονται τόσο τα όρια του ατομικού όσο και του κοινωνικού σώματος. Ότι ξεφεύγει από τους κανόνες αποτελεί κίνδυνο. «Οι δοξασίες γύρω από τους κινδύνους συνίσταται τόσο σε απειλές που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για να εξαναγκάσει τον άλλον

όσο και σε τιμωρίες που το ίδιο το άτομο φοβάται ότι θα επέλθουν πάνω του αν παρεκτραπεί από τις ηθικές επιταγές. Βλέπουμε κάποιες ηθικές αξίες να υποστηρίζονται και κάποιοι κοινωνικοί κανόνες να ορίζονται με βάση την πίστη στους μεταδοτικούς κινδύνους.»⁵⁴ Δηλαδή, η καθαριότητα πολλές φορές ταυτίζεται με την ηθική. Σύμφωνα με τον Z. Bauman, ο πολιτισμός της νεωτερικότητας αντικατοπτρίζεται στο τρίπτυχο, τάξη, καθαριότητα, ομορφιά και αυτό γίνεται εμφανές στα επόμενα παραδείγματα. Η ηθική οικογένεια κρινόταν και κρίνεται πολλές φορές στην ελληνική πραγματικότητα μέσα από την καθαριότητα και την τάξη στο εσωτερικού του σπιτιού της. Μάλιστα το επίπεδο της καθαριότητας αποδίδεται κυρίως στη νοικοκυρά.

53 M.Douglas (2006), Καθαρότητα και κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού, σελ.15.

54 Σύμφωνα με την Mary Douglas «οι ιδέες για τη μιαιρότητα συνδέονται με την κοινωνική ζωή. Οι ιδέες σχετικά με τους σεξουαλικούς κινδύνους ερμηνεύονται καλύτερα ως σύμβολα της σχέσης μεταξύ των μερών της κοινωνίας, ως σχήματα που αντανakλούν την ιεραρχία ή τη συμμετρία που ισχύουν στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Ότι ισχύει για τη σεξουαλική μιαιρότητα ισχύει και για τη σωματική μιαιρότητα.», M.Douglas (2006), Καθαρότητα και κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού, σελ. 32-34

Ο Οδ. Ελύτης ταυτίζει τη γυναικεία φιγούρα με τη χρήση του ασβέστη στο "Άξιον Εστί".

*Κι οι γυναίκες τη μαύρη τους σκιά επάνω
στον άχραντο ασβέστη φορούν, Άξιον Εστί*

Στην ίδια λογική κινείται και η φιγούρα της γυναίκας που μας παρουσιάζει ο Α.Παπαδιαμάντης το 1912. Η παραδοσιακή δομημένη ελληνική ομορφιά έχει σχεδόν ταυτιστεί με το ασβέστωμα των σπιτιών. Ο Α.Παπαδιαμάντης αποδίδει την εικόνα της καθαριότητας μέσα από την ηρωίδα του τη Διαμαντηρείξενα το 1912, που «τόσον το άσπριζε, το ασβέστωνε, το εσφουγγάριζε, το επaráκαμνε σχεδόν καθημερινώς, το ανωφερές εκείνο άδυτον του οίκου, οπου είχε

τα εικονίσματα με την κανδήλαν, ολίγα κιβώτια, ένα κομό, καναπέν... ώστε τούτο ήστραπτε κυριολεκτικώς από την λευκότητα και την καθαριότητα.

Τόσο που ο καπετάν Γιάννης, ο άντρας της, όλο παραπονιόταν στους φίλους του: Δεν λυπάται τον κόπο της, η σκύλα, να ασβεστώνει τρεις φορές την εβδομάδα, πέντε φορές την εβδομάδα να σφουγγαρίζει!... Έχει αφανίσει στον ασβέστη, δεν προφταίνω να της αγοράζω σφουγγάρια...»⁵⁵

Η σύνδεση της υγιεινής, της τάξης και της ασφάλειας είναι βαθιά ριζωμένη και αποδίδεται σε στερεότυπα. Μάλιστα θεωρείται πολλές φορές ότι η μη καθαριότητα του σώματος ή του χώρου είναι υπεύθυνη για τους μεταδοτικούς κινδύνους. Επίσης η λευκότητα των πραγμάτων ταυτίζεται με την καθαριότητα. Έτσι ώστε η χρήση του λευκού χρώματος δεν συνιστά μόνο στοιχείο αισθητικής αλλά λειτουργεί και ως συμβολισμός. Ο Δ. Φιλιππίδης διηγείται πως το 1919 το κράτος θέσπισε το υποχρεωτικό άσπρισμα με ασβέστη, με διαταγή της αστυνομίας, για την προστασία από μολυσματικές νόσους.⁵⁶

Ο Οδ. Ελύτης θα παρουσιάσει εξήντα χρόνια αργότερα ότι «Ελλάδα είναι τ' άσπρα σπιτάκια τ' ασβεστωμένα, τα ταβερνάκια και τα τραγούδια τις νύχτες με το φεγγάρι πλάι στην ακροθαλασσιά ή κάτω από κάποιο πλατάνι».⁵⁷

Η ακαθαρσία και η μιαιρότητα είναι έννοιες σχετικές, ταξινομητικές και νεωτερικές. Στις αρχές της δεκαετίας του 80' έχουμε τη ψήφιση του περίφημου νόμου «περί λοιμωδών νοσημάτων». «Νόμος που στερούσε το δικαίωμα των παρενδυτικών στο χώρο, αλλά και των νομίμως ή μη εργαζόμενων στην πορνεία, ντύνοντας τους με το φόβο της

μετάδοσης επικίνδυνων και απειλητικών ασθενειών.»⁵⁸

Στο κέντρο της Αθήνας οργανώνονται συνεχώς τα τελευταία χρόνια γιγάντιες επιχειρήσεις «υγειονομικής καθαρότητας». «Συναγερμός για τη δημόσια υγεία, η «εισβολή» των λαθρομεταναστών που έχει οδηγήσει στην αύξηση της λοίμωξη HIV, της ηπατίτιδας Β και C, της ελονοσίας και της φυματίωσης».⁵⁹ «Ανθυγιεινές περιοχές» αποκαλούνται χώροι όπου συχνάζουν μετανάστες, τοξικομανείς και «άνθρωποι του περιθωρίου». «Τα σώματα των ξένων» θεωρούνται υπεύθυνα για τους μεταδοτικούς κινδύνους και τη μόλυνση του δημόσιου χώρου.

56 Δ. Φιλιππίδης (2009), Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα, σελ. 59

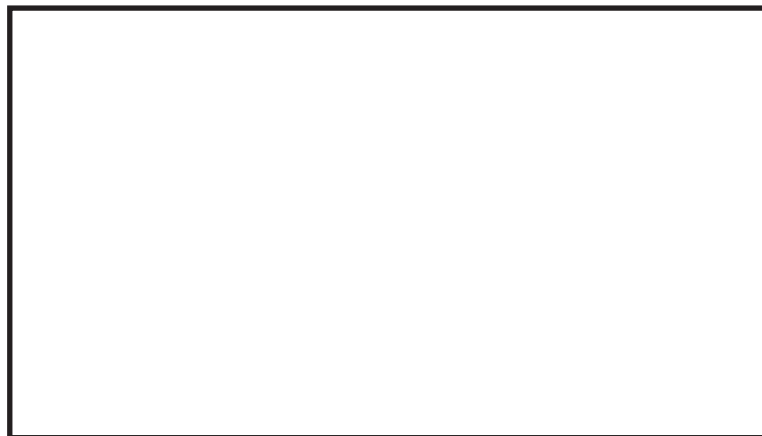
57 ΜΗΝΥΜΑΛ (διαδικτυακή πηγή, [πρόσβαση](#) 24-11-2019), Τάξη, καθαριότητα, ομορφιά

58 Αξίζει να σημειώσουμε εδώ, πως ο νόμος αυτός ουσιαστικά πυροδότησε την έκρηξη της ομοφυλόφιλης κοινότητας η οποία συσπειρώθηκε και οργανώθηκε γύρω από την εξέγερση των διεμφυλικών ατόμων., Λ. Θεωδορακόπουλος (2005), «Αμφί» και Απελευθέρωση, σελ. 87

59 «Μιαρό» σώματα και χάραξη συνόρων: μία εναλλακτική ανάγνωση του κυρίαρχου επιστημονικού και τεχνολογικού αφηγήματος της μετανάστευσης, (διαδικτυακή πηγή, [πρόσβαση](#) 2-12-2019)

Με την ίδια λογική το 2013 τα σώματα κάποιων οροθετικών γυναικών διαπομπεύτηκαν ως μιανό και επικίνδυνα για την κοινωνική τάξη και καθαρότητα.⁶⁰ Οι τότε αρμόδιοι και υποψήφιοι υπουργοί Δημόσιας Τάξης και Υγείας δήλωναν ότι προστατεύουν τη δημόσια Υγεία.

Η S. Sontag, παρακολουθώντας τη νόσο του AIDS σαν μεταφορά γράφει: «Οι επιδημίες εξαιρετικά τρομακτικών νόσων προκαλούν πάντα μια κατακραυγή εναντίον της ανεκτικότητας ή της ανοχής, που ταυτίζεται τώρα με τη χαλαρότητα, την αδυναμία, την αταξία, τη διαφθορά και τη νοσηρότητα. Προβάλλονται απαιτήσεις, να υποβάλλονται οι άνθρωποι σε τεστ», για να απομονωθούν οι άρρωστοι και εκείνοι για τους οποίους υπάρχει υπόνοια ότι είναι άρρωστοι ή ότι μεταδίδουν μια αρρώστια, και να υψωθούν φραγμοί κατά της πραγματικής ή φανταστικής μόλυνσης από τους ξένους.»⁶¹ Σύμφωνα με την M. Douglas λοιπόν, η απόλυτη ακαθαρσία δεν υφίσταται παρά μόνο στην οπτική του παρατηρητή.

60 Το ντοκιμαντέρ RUINS που εξιστορεί τη συγκλονιστική υπόθεση ποινικοποίησης του HIV στην Ελλάδα. Η εξιστόρηση της δίωξης των οροθετικών γυναικών, οι οποίες προσήχθησαν από την Ελληνική Αστυνομία, υπέστησαν εξαναγκαστικούς ελέγχους για HIV, προφυλακίστηκαν για κακούργημα, και τελικά διαπομπεύτηκαν, όταν οι φωτογραφίες και τα προσωπικά τους δεδομένα δημοσιοποιήθηκαν στα ΜΜΕ, λίγες μέρες πριν τις εθνικές εκλογές της 6ης Μαΐου 2012, RUINS/ ΕΡΕΙΠΙΑ (διαδικτυακή πηγή, πρόσβαση 29-11-2019), Οροθετικές γυναίκες. Το χρονικό μιας διαπόμπευσης

61 ΜΗΝΥΜΑΛ (διαδικτυακή πηγή, [πρόσβαση](#) 24-11-2019), Τάξη, καθαριότητα, ομορφιά

3.2 Το μισρό , το αποκλεισμένο σώμα

Οι μη κανονικοί στο έργο του Μ. Foucault

Με το αποκλεισμένο σώμα έχει ασχοληθεί στο έργο του ο Μ. Foucault. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα επικρατεί ο φόβος γύρω από ότι θεωρείται εκτός των κανόνων της φύσης και του ανθρώπου. Ο Μ. Foucault στις παραδόσεις του στο κολέγιο της Γαλλίας το 1974-1975 ασχολείται με το «πρόβλημα της ανωμαλίας». Το «ζήτημα της ανωμαλίας» ξεκινάει από την «κανονικοποίηση» του σώματος και της σεξουαλικότητας μέσα από την πειθαρχική εξουσία. Μελετά τα στοιχεία που διαμόρφωσαν την έννοια του «μη κανονικού» στη νεωτερική Δύση καθώς και το γεγονός ότι η ίδια η κοινωνία νομιμοποιεί ηθικά το διαχωρισμό ανάμεσα σε «κανονικούς» και «μη κανονικούς». Ο διαχωρισμός σε «κανονικά σώματα» και «μη» αφορά τόσο τα ατομικά σώματα όσο και το σώμα του πληθυσμού. Η ταξινόμηση και η χειραγώγηση των σωμάτων σε «εντός και εκτός» από τον 19^ο αιώνα και ύστερα οργανώνεται μέσα από διάφορους θεσμούς της καθημερινότητας και νομιμοποιείται μέσω της επιστήμης, κυρίως της ιατρικής και της βιολογίας, αλλά και της δικαιοσύνης.

Το πρόβλημα έρχεται στην επιφάνεια όταν η δικαιοσύνη προσπαθεί να ερμηνεύσει την

παραβίαση των νόμων ή των κανόνων μέσα από τη μορφή των σωμάτων. Ότι παρεκκλίνει από τη φύση και την κοινωνία θεωρείται τερατωδία. Όταν όμως η μορφή δεν εμπίπτει στους κανόνες όπως τους έχει ορίσει η δικαιοσύνη τότε τα πράγματα δυσκολεύουν.

Η «οργάνωση» της τερατωδίας ξεκινάει από τον 18^ο αιώνα. Ότι θεωρείται εκτός των κοινωνικών ορίων ωθείται στο περιθώριο και την απομόνωση. «Τα διφορούμενα του τέρατος διαδόθηκαν ευρύτατα τον 18^ο και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Τα ξαναβρίσκουμε όμως παρόντα και ενεργά στην προβληματική της ανωμαλίας και σε όλες τις δικαστικές ή ιατρικές πρακτικές που περιστρέφονται γύρω από την ανωμαλία του 19^{ου} αιώνα. Ο μη κανονικός από εδώ και στο εξής είναι κατά βάθος ένα καθημερινό, ένα συνηθισμένο τέρας.»⁶² Η μετάβαση επιτεύχθηκε. Η αναζήτηση του τερατώδους κρύβεται πίσω από τις μικρές ανωμαλίες, τις παρεκκλίσεις, τις «αντικανονικότητες» που βρίσκονται παντού γύρω μας. Ο έλεγχος λοιπόν των σωμάτων είναι εφικτός στην καθημερινότητα.

Ο Μ. Foucault οργανώνει το ζήτημα της ανωμαλίας γύρω από τρεις κύκλους. «Η μεγάλη, απροσδιόριστη και συγκεχυμένη

62 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 122

63 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 609

64 Ο Μ. Foucault προσπαθεί να ορίσει το τέρας μέσα από τα μεγάλα ζητήματα που προκύπτουν στο νομικό και το ιατρικό σύστημα. «Το τέρας είναι το πεδίο που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε 'νομικοβιολογικό'... Είναι το όριο, το σημείο ανατροπής του νόμου και ταυτόχρονα η εξαίρεση. Είναι αυτό που συνδυάζει το αδύνατο και το απαγορευμένο.», Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 120

οικογένεια των μη κανονικών οργανώθηκε μέσα από τρία στοιχεία τα οποία δεν συγκροτήθηκαν συγχρόνως.»⁶³ Ξεκινάμε με την τερατωδία, δηλαδή με «το ανθρώπινο τέρας», η ύπαρξη και η μορφή που αντιτίθεται στη φύση. Στη συνέχεια έχουμε το «προς συμμόρφωση άτομο», χαρακτηρισμός πιο πρόσφατος του τέρατος, που αφορά όσους διαφεύγουν τις κανονικότητας, δηλαδή όσοι δεν ακολουθούν πιστά τους κανόνες. Τέλος «ο αυνανιζόμενος» που εμφανίζεται στο πέρας του 18^{ου} αιώνα και αφορά μία αναδυόμενη βιολογία της σεξουαλικότητας. Πιο συγκεκριμένα αφορά κυρίως τον έλεγχο της παιδικής σεξουαλικότητας και εμφανίζεται στις νέες σχέσεις που οργανώνονται μέσα στην οικογένεια.

1 _ Το ανθρώπινο τέρας

Το τέρας είναι αυτό που αντιτίθεται στη φύση, επομένως το παρά - φύσιν. Η ίδια του η ύπαρξη αλλά και η μορφή του έρχονται αντιμέτωπα με τους νόμους της κοινωνίας και της φύσης.⁶⁴ Η μορφή αυτού που αποκαλούμε τέρας δεν μπορεί να εξηγηθεί με σαφής όρους και δημιουργεί μπερδέματα τόσο στον ιατρικό όσο και στον δικαστικό λόγο. Αποτελεί το όριο

μεταξύ του νόμου και της εξαίρεσης. Είναι η εξαίρεση που δίνει υπόσταση στο νόμο, στον κανόνα.

Στην ελληνική μυθολογία αλλά και σε πολλές παραδόσεις ανά τον κόσμο υπάρχουν ποικίλες αναφορές τεράτων από τη μείξη του ανθρώπινου με το ζωικό, τη μείξη δύο ανθρώπων μέχρι και τη μείξη των δύο φίλων. Ότι δεν μπορούσε να εξηγηθεί με σαφής όρους έφερνε την εικόνα του τερατώδους.⁶⁵ «Από τις μορφές του μισανθρώπινου, μισοζώδους όντος του Μεσαίωνα, στις διττές ατομικότητες της Αναγέννησης, στους ερμαφρόδιτους του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα το τέρας αντιπροσωπεύει μία διπλή παραβίαση. Το ανθρώπινο τέρας δεν είναι μόνο η εξαίρεση που αποτελεί τη σχέση με τη μορφή του είδους είναι και το πρόβλημα που δημιουργεί στη νομική τάξη. (νόμους του γάμου, κανόνες διαδοχής και τόσα άλλα...)»⁶⁶

Από τον 18^ο αιώνα όλα αυτά αρχίζουν να διασταυρώνονται, να απομονώνονται, να προσδιορίζονται. Αυτό που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι η μετατόπιση της τερατωδίας που υφίσταται από τον 19^ο αιώνα και έπειτα από το τέρας ως «ύπαρξη της εξαίρεσης» στο «τέρας της καθημερινότητας». Η τερατωδία

65 «Η παραβίαση των φυσικών ορίων, η παραβίαση των κατηγοριοποιήσεων, η παραβίαση του νόμου ως πίνακα. Περί αυτού η τερατωδία... Υπάρχει τερατωδία μόνο εκεί όπου η αταξία του φυσικού νόμου θίγει, ανατρέπει, αμφισβητεί το δίκαιο, είτε αυτό είναι το αστικό δίκαιο, είτε το κανονικό, είτε το θρησκευτικό. Η διαφορά μεταξύ αναπηρίας και τερατωδίας οριοθετείται στο σημείο συνάντησης δύο παραβιάσεων. Η αναπηρία ανατρέπει βεβαίως τη φυσική τάξη αλλά βρίσκει τη θέση της στο αστικό ή στο κανονικό δίκαιο. Η τερατωδία, αντιθέτως, είναι η φυσική αντικανονικότητα που όταν εμφανίζεται, το δίκαιο τίθεται υπό αμφισβήτηση και δεν μπορεί να λειτουργήσει.», Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 133- 135

66 «[Στις μεγάλες δίκες των ερμαφρόδιτων βρέθηκαν αντιμέτωποι τόσο νομικοί όσο και ιατροί. Η «φυσική» απόκλιση από τη «φύση» τροποποιεί τις νομικές συνέπειες της παραβίασης.» Ποιος όμως είναι ικανός να ορίσει τι είναι φυσικό και τι όχι; Η επιστήμη και κυρίως η ιατρική ως ο νέος αναδυόμενος μικρός 'θεός' ή η νομική που ορίζει του πλαίσιο των κανόνων της καθημερινότητας; Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 610

αποτελεί από εδώ και στο εξής τη φυσική αντικανονικότητα που εμφανίζεται σε μικρά καθημερινά επεισόδια. «Σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και έπειτα η αναζήτηση του τερατώδους υποβάθρου θα βρίσκεται πίσω από τις μικρές ανωμαλίες, πίσω από τις μικρές παρεκκλίσεις, τις μικρές αντικανονικότητες.»⁶⁷ Το πλαίσιο αναφοράς λοιπόν του τέρατος είναι ο νόμος και πιο συγκεκριμένα η παραβίαση των νόμων, των κανόνων της κοινωνίας αλλά και της φύσης. «Η έννοια που αναδύεται από εδώ και στο εξής είναι αυτή του «επικίνδυνου ατόμου», στην οποία δεν μπορεί να αποδοθεί ιατρικό νόημα ούτε δικαστικό status.»⁶⁸

2_Το προς συμμόρφωση άτομο, ο αδιόρθωτος

Το «προς συμμόρφωση άτομο», χαρακτηρισμός του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, πιο πρόσφατος του τέρατος, αφορά όσους διαφεύγουν της κανονιστικότητας. Τον 17^ο και 18^ο αιώνα παρατηρούμε την εφαρμογή μιας σειράς τεχνικών πειθάρχησης που σχετίζονται με τομέις της καθημερινότητας όπως είναι το σχολείο, ο στρατός και κυρίως η ίδια η οικογένεια.⁶⁹

Η δικαστική απαγόρευση είναι μία αρνητική διαδικασία, έχει αρνητικό πρόσημο θα μπορούσαμε να πούμε. Οι τεχνικές πειθάρχησης αποτελούν μία επινόηση θετικών τεχνολογιών εξουσίας και αντιστρέφουν το πρόσημο σε θετικό. Η εξουσία μετασχηματίζεται και κατασκευάζει συστήματα γνώσης που απευθύνονται στα άτομα μέσα από θεσμούς της καθημερινότητας τους. «Το προς συμμόρφωση άτομο είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο. Κατά κάποιο τρόπο είναι κανονικό μέσα στην αντικανονικότητά του.»⁷⁰

Από την «κυριαρχία του νόμου» περνάμε στην πειθάρχηση του ίδιου του σώματος και της συμπεριφοράς σε καθημερινό επίπεδο. Η πειθαρχία ξεκινάει από τον στενό πυρήνα της ίδιας της οικογένειας. Δεν αφορά πια γενικά τους νόμους της κοινωνίας και όσους τους παραβιάζουν αλλά τον καθένα μέσα από τις λειτουργίες της οικογένειας και την ανάπτυξη πειθαρχικών τεχνικών μέσα στην καθημερινότητα. Η άσκηση εσωτερικής εξουσίας μέσα στην οικογένεια και η σχέση της με τους θεσμούς που την περιβάλλουν και την στηρίζουν αποτελούν το βασικό πλαίσιο μέσα στον οποίο αρχικά συμμορφώνεται το άτομο.

67 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 122

68 «Είναι επικίνδυνο αυτό το άτομο γιατρέ;» Ερώτημα που έρχεται αντίθετο με το ποινικό δίκαιο, το οποίο θεμελιώνεται στην καταδίκη μόνο των πράξεων., Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 611

69 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 612

70 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 124

Η πειθαρχηση ξεκινάει από την οικογένεια και επεκτείνεται σε συγγενικούς θεσμούς όπως είναι το σχολείο, η γειτονιά, η εκκλησία, η αστυνομία. Ο ασυμμόρφωτος λοιπόν είναι αυτός που έχει καταφέρει να ξεφύγει από όλες αυτές τις τεχνικές εκγύμνασής και θα πρέπει να επιστρέψει και να συμμορφωθεί στους διάφορους θεσμούς. «Ο ασυμμόρφωτος αποτελεί επιπλέον τον προκάτοχο του μη κανονικού του 19^{ου} αιώνα, ο οποίος θα τοποθετηθεί στο επίκεντρο του νέου σωφρονιστικού μηχανισμού που είναι στα σκαριά.»⁷¹

3_ Ο αυνανιζόμενος

Ο τρίτος και τελευταίος κύκλος που μας παρουσιάζει ο Μ. Foucault αφορά το αυνανιζόμενο παιδί, μορφή ολοκαίνουργια για τον 18^ο αιώνα. Το πλαίσιο αναφοράς γίνεται όλο και στενότερο, αυτή τη φορά αναφερόμαστε στους κόλπους της οικογένειας και πιο συγκεκριμένα στο χώρο του υπνοδωματίου, στο κρεβάτι και κυρίως στο ίδιο το σώμα του παιδιού. «Ένα είδος μικροκελιού δημιουργείται γύρω από το παιδικό σώμα με επιτηρητές τα οικεία πρόσωπα δηλαδή τους γονείς, τα αδέρφια και τον γιατρό.»⁷²

Σε αυτό έρχεται να συμβάλλει η νέα σημασία που αποκτά το σώμα και η υγεία στην καθημερινότητα. Να προσέχεις το σώμα σου και τη υγεία σου σημαίνει ότι είσαι ηθικός. «Τον 18^ο αιώνα ξεκινάει μία εκστρατεία όχι γενικής σεξουαλικής πειθαρχίας αλλά πειθαρχίας της σεξουαλικότητας των εφήβων και των παιδιών που ανήκουν κυρίως σε ευκατάστατες οικογένειες. Η σεξουαλική χρήση του παιδικού σώματος αποτελεί την αρχή για μια σειρά σωματικές διαταραχές που μπορεί να εκδηλωθούν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.» Πρέπει λοιπόν να επιτηρηθεί. Το σώμα γίνεται φορέας ασθενειών άμα δεν συμμορφωθεί. Το παιδικό σώμα συμμορφώνεται στη νέα ιατρική ηθική για να μην νοσήσει. «Το παιδί καθίσταται υπεύθυνο για το σώμα του και τη ζωή του.»⁷³ Η κατάχρηση της σεξουαλικότητας βαραίνει και την οικογένεια για τον ελλιπή έλεγχο.

«Η παιδική σεξουαλικότητα, ως αρχή ενός υγιούς σώματος, αποκτά κεντρικό ρόλο στις οικογενειακές σχέσεις. Το παραγωγικό σώμα εναντίον του σώματος της ηδονής».⁷⁴ «Η αρχή της υγείας ορίζεται ως θεμελιακός νόμος στις οικογενειακές σχέσεις και στην κατανομή του οικογενειακού πυρήνα γύρω από το σώμα.»⁷⁵

71 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 124-125

72 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 126

73 Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 614 -615

74 «Δίπλα στις παραδοσιακές αντιλήψεις για τις απαγορευμένες σεξουαλικές σχέσεις (μοιχεία, αιμομείζα) προστέθηκε και ο έλεγχος της σάρκας.» Διαχωρισμός που θα χρησιμοποιηθεί αργότερα στις νέες απαιτήσεις της εκβιομηχάνισης., Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 613-615

75 «Η ιατρική και ηθική ευθύνη αποδίδεται στους γονείς. Η διερεύνηση της σεξουαλικότητας του παιδιού και όλων των ανωμαλιών για τις οποίες είναι υπεύθυνη, είναι μία από τις διαδικασίες συγκρότησης ενός νέου μηχανισμού ελέγχου., Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 615- 616

Το «μη κανονικό άτομο» λοιπόν που διαμορφώθηκε τον 19^ο αιώνα προέρχεται από αυτές τις τρεις κατηγορίες. Από αυτή τη νομικό-φυσική εξαίρεση του τέρατος, από το πλήθος των ασυμμόρφωτων που ελέγχονται από τους μηχανισμούς της καθημερινότητας και τέλος από το μυστικό σύμπαν της παιδικής σεξουαλικότητας.⁷⁶ Ο έλεγχος λοιπόν του ατόμου ξεκινάει από την κοινωνία και φτάνει μέχρι τη μικρότερη μονάδα, το ίδιο του το σώμα και τις λειτουργίες του. Βέβαια βλέπουμε παράλληλα και μία μετατόπιση που αφορά τον πληθυσμό, από το ατομικό σώμα στο κοινωνικό σώμα. Ο έλεγχος του σώματος επιτυγχάνεται σε όλες τις κλίμακες μέσω της πειθαρχικής οργάνωσης με σκοπό την κανονικοποίηση.⁷⁷ Η «αντιφύσης» που αφορούσε στην αρχή την «αποκρουστική» μορφή ενός τέρατος μεταφέρεται σιγά σιγά στις μικρές καθημερινές «αντικανονικότητες».

76 «Το μυστικό που ΄Σχεδόν όλοι κάνουν αλλά κανείς δεν γνωρίζει. Ο αυνανισμός είναι το καθολικό μυστικό. Αυτό που κρύβει ο καθένας και δεν φτάνει ποτέ στον καθολικό λόγο. Παρουσιάζεται στην καθολικότητά του σαν η πιθανή ρίζα σχεδόν όλων των δεινών. Ένα είδος πολυλειτουργικής αιτιότητας, με την οποία οι γιατροί του 18^{ου} συνδέουν ολόκληρο το οπλοστάσιο των σωματικών ασθενειών, των νευρολογικών και ψυχικών ασθενειών.» Γίνεται προσπάθεια, λοιπόν να σταματήσει το κακό στην πηγή του – την παιδική σεξουαλικότητα!, Μ. Foucault (2010), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), σελ. 127, 616

77 Δ. Πλαζομίτη (Μεταπτυχιακή εργασία, Φεβρουάριος 2012). Σεξουαλικότητα και Εξουσία: Η προσέγγιση της έννοιας της "κανονικοποίησης του σώματος" στο έργο του Michel Foucault, σελ.37

Ο «Homo sacer» και το «ξένο σώμα»

Το «ξένο σώμα» είναι η φιγούρα του «homo sacer», η αμφισημία ζωής ιερού ανθρώπου, όπως την αποκαλεί ο G. Agamben. Ο homo sacer είναι μια ζωή σε κατάσταση εξαίρεσης αφού αποτελεί «τη ζωή που ταυτόχρονα είναι φονεύσιμη και άθυτη· τη ζωή, δηλαδή, που απαγορεύεται να θυσιαστεί, αλλά μπορεί να αφαιρεθεί από οποιονδήποτε χωρίς να θεωρείται ότι έχει διαπράξει ανθρωποκτονία.»⁷⁸ Η ιερότητα συνδέεται για πρώτη φορά με την ανθρώπινη ζωή στο ρωμαϊκό δίκαιο. Ο homo sacer είναι η αμφισημία ζωής του ιερού ανθρώπου. «Τι είναι λοιπόν η ζωή του homo sacer αν τοποθετείται μεταξύ φονευσιμότητας και αθιότητας δηλαδή εκεί που τέμνονται η δυνατότητα θανάτωσης και η απαγόρευση της θυσίας του;»⁷⁹ Εισέρχεται λοιπόν εδώ η έννοια του ορίου στην κοινωνική οργάνωση. Πως γίνεται μία ζωή να είναι ταυτόχρονα φονεύσιμη και άθυτη; Ο «homo sacer» μπορεί να φονευθεί από τον οποιοδήποτε χωρίς αυτός να κριθεί ένοχος. Η ζωή του «homo sacer» αναπαριστά μια οριακή κατάσταση ζωής, μια «γυμνή ζωή». Η «γυμνή ζωή» περιλαμβάνεται στην τάξη μέσω του αποκλεισμού της. «Η γυμνή ζωή κατέχει έναν εξέχοντα πολιτικό ρόλο, γιατί συνιστά την καταστατική συνθήκη της ίδιας της πολιτικής

σφαίρας και το έδαφος πάνω στο οποίο εδραιώνεται η κυρίαρχη εξουσία.»⁸⁰ Το ξένο σώμα λαμβάνει όλα τα κακώς κείμενα της κοινωνίας και ωθείτε στο περιθώριο. Το αποκλεισμένο σώμα ενέχει και χωρικές συνδηλώσεις και σταδιακά απομονώνεται σε συγκεκριμένες περιοχές.

Ο G. Agamben στο βιβλίο του «Homo sacer» παίρνει την εικόνα του στρατοπέδου για να μας δείξει έμπρακτα τι σημαίνει «γυμνή ζωή». Το στρατόπεδο αποτελεί μία χωρική συνθήκη ταξινόμησης και ελέγχου των σωμάτων. Τα σώματα τοποθετούνται «εντός» ή «εκτός» του στρατοπέδου ανάλογα με τη ταυτότητα τους. Δίνουν ταυτότητα στα σώματα που θέλουν να μείνουν μακριά από την πόλη.

Το ενδιαφέρον μας σε όλα αυτά έγκειται στο γεγονός ότι αυτό που περιγράφει ο G. Agamben και παρουσιάζει ο E. Τριβιζάς με αλληγορικό τρόπο στη «τελευταία μαύρη γάτα» που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, συμβαίνει παντού στην κοινωνία μας. Η H. Arendt στο άρθρο της «Εμείς οι πρόσφυγες» γράφει: «προφανώς κανείς δεν θέλει να ξέρει ότι η σύγχρονη ιστορία έχει δημιουργήσει ένα καινούργιο είδος ανθρωπίνων όντων, το είδος

78 G. Agamben (2005), Homo sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, σελ. 120-121

79 G. Agamben (2005), Homo sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, σελ. 121

80 Τ. Παλιδάκη (Ερευνητική εργασία 2015). Μετοικώντας στην πόλη της εξαίρεσης, υλικές και συμβολικές χωρικές οριοθετήσεις των σωμάτων μέσα από το παράδειγμα της Αμυγδαλέζας, σελ. 18

που κλείνεται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης από τους εχθρούς του και στα στρατόπεδα εγκλεισμού από τους φίλους του... Δύσκολα μπορώ να φανταστώ μια συμπεριφορά περισσότερο επικίνδυνη, δεδομένου ότι ζούμε σήμερα σε ένα κόσμο στον οποίο τα ανθρώπινα όντα καθαυτά έχουν πάψει να υφίστανται εδώ και καιρό, δεδομένου ότι η κοινωνία έχει ανακαλύψει τις διακρίσεις ως το μεγάλο κοινωνικό όπλο με το οποίο μπορεί κάποιος να σκοτώσει ανθρώπους δίχως αιματοχυσία. Δεδομένου ότι τα διαβατήρια και τα πιστοποιητικά γέννησης, και μερικές φορές ακόμα οι αποδείξεις φόρου εισοδήματος δεν είναι πλέον τυπικά έγγραφα αλλά ζητήματα κοινωνικών διακρίσεων.»⁸¹ Οι κοινωνικές διακρίσεις είναι αυτές που ταξινομούν τα σώματα και δημιουργούν «περιφράξεις» μέσα στην πόλη.

Η «γυμνή ζωή» του «*homo sacer*» παραπέμπει στην έννοια αποκείμενο. Η γλωσσολόγος και ψυχαναλύτρια J. Kristeva στο δοκίμιο για την «αποκειμενοποίηση» ασχολείται με τους αποκλεισμούς πάνω στους οποίους θεμελιώνονται οι ηθικοί κανόνες της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό ορίζει την έννοια του «αποκειμένου» σώματος {object} το οποίο

είναι ούτε υποκείμενο, ούτε αντικείμενο αλλά αποτελεί μια μετέωρη ύπαρξη.» Το «αποκείμενο» είναι αυτό που αποβάλλει η κοινωνία από το συμβολικό σύστημα που έχει οργανώσει.⁸² Το «αποκείμενο» σώμα είναι το «μιαρό σώμα», το «μη κανονικό», το μη φυσιολογικό, το απόβλητο της κοινωνικής τάξης. Το «αποκείμενο σώμα» είναι το «σώμα εξαίρεση».

Η «αποκειμενοποίηση» {abjection} ως διαδικασία σημαίνει αποκλεισμός και απόρριψη. «Η έννοια της 'αποκειμενοποίησης' αναφέρεται στη διαδικασία μέσω της οποίας εγκαθιδρύεται το κατώφλι του καθαρού και ευπρεπούς πολιτισμένου σώματος, του σώματος που ανήκει στο αρμόζον πλαίσιο. Μέσω της 'αποκειμενοποίησης', η καθαρή και ευπρεπή κοινωνικότητα καθιερώνεται από τις διαδικασίες αποκλήρυξης των επικίνδυνα απρεπών και ανάρμοστων εκφορών σωματικότητας.»⁸³ Ουσιαστικά η «αποκειμενοποίηση» ως έννοια ρυθμίζει τα όρια του κοινωνικού σώματος μέσα από τις πρακτικές της περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού των «μη κανονικών σωμάτων».

81 H. Arendt, G. Agamben, E. Traverso (2015), *Εμείς οι πρόσφυγες*, σελ. 12, 31, 32

82 Α. Αθανασίου (2007), *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, σελ. 129

83 Α. Αθανασίου (2007), *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, σελ. 129

Συμπεράσματα

Η αποφυγή λοιπόν της «μιαρότητας» και «των ανωμαλιών» αποτελεί τρόπο περιφρούρησης της κοινωνικής τάξης καθώς η διατήρηση της συλλογικής καθαρότητας είναι βασικό πρόσταγμα της κοινωνίας. Όποιο σώμα τοποθετείται έξω από τα όρια του «κανονικού» και ορίζεται ως «ξένο» είναι και αυτό που διαμορφώνει τα χωρικά όρια της ζωής που αξίζει να βιωθεί.

4_ Οι πολιτικές της μιαιρότητας στον γατόκοσμο του Ε.Τριβιζά

Εισαγωγή

Μέσα από το παραμύθι της «τελευταίας μαύρης γάτας» του Ε. Τριβιζά παίρνει σάρκα και οστά η ανθρώπινη κατάσταση. Ο αλληγορικός τρόπος του παραμυθιού μας βοηθά να ανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο κινούνται τα σώματα στον χώρο ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που τους προσδιορίζονται. Ο διαχωρισμός σε λευκές και μαύρες γάτες αποτυπώνει το διαχωρισμό των σωμάτων σε καθάρα και μιαρά. Προσπαθούμε λοιπόν να δούμε πώς «οι πολιτικές της μιαιρότητας» επιδρούν στον παραμυθικό κόσμο του νησιού.

4.1 Η πόλη ως αποτύπωμα επιθυμιών

Η πόλη είναι ο χώρος που ο άνθρωπος αποτυπώνει τα θέλω του, τις επιθυμίες του και τα πρέπει. Ο Ι. Καλβίνο γράφει: «Οι πόλεις είναι ένα σύνολο πραγμάτων: απομνημονεύσεων, επιθυμιών, σημείων της γλώσσας οι πόλεις είναι τόποι ανταλλαγών, όπως εξηγούν τα βιβλία της οικονομίας, αλλά οι ανταλλαγές αυτές δεν είναι μονάχα ανταλλαγές εμπορευμάτων, είναι και ανταλλαγές λέξεων, πόθων, αναμνήσεων.»⁸⁴ Ο χώρος της πόλης αποτελεί μαρτυρία του τρόπου ζωής του σήμερα, του χθες, τις επιθυμίες για το αύριο. Ο χώρος της πόλης είναι προϊόν σύγκρουσης λέει η D. Massey. Σύγκρουσης διαφορετικών αντιλήψεων και τρόπων ζωής. Ο δημόσιος χώρος έχει το ρόλο του αφηγητή αυτών των καταστάσεων. «Αναπτύσσεται λοιπόν μια δυναμική σχέση μεταξύ αυτών των αφηγήσεων και του ανθρώπου. Αυτή η σχέση είναι αποτέλεσμα της λατρείας που ο άνθρωπος αναπτύσσει στον θεό της εποχής στην οποία ζει. Θεοί ανά τους αιώνες υπήρξαν πολλοί. Ο άνθρωπος τους γνώρισε ή τους συνέθεσε σαν Χριστό, βασιλιά, κεφάλαιο, κόμμα, ιδεολογία,

τάξη, χρήμα... έφτασε στο σημείο να ανάγει σαν θεο, τον ίδιο του τον εαυτό...τον άνθρωπο... Θεοί πάντα υπήρχαν, υπάρχουν και πιθανότατα πάντα θα υπάρχουν, έτσι ο άνθρωπος συνεχίζει να γνωρίζει, να δημιουργεί, να αλλάζει και να καταστρέφει τους δρόμους των πόλεων του, ανάλογα με το τι προστάζουν κάθε φορά, οι νέοι θεοί...»⁸⁵

Τι συμβαίνει λοιπόν όταν οι καταστάσεις δυσκολεύουν; Οι «Θεοί» του ανθρώπου αποφασίζουν ποιος θα πρέπει να πάρει την ευθύνη της καταστροφής του περιβάλλοντος, της δημόσιας παιδείας και υγείας, της ανεργίας και όλων των προβλημάτων που μαστίζουν τους πληθυσμούς των πόλεων. Η πόλη θεμελιώνεται στην εξαίρεση. Όποιο σώμα βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τον κανόνα αποτελεί απειλή για την κοινωνική τάξη και ευημερία της πόλης και ωθείται στο περιθώριο. Ορίζεται ως «ξένο σώμα» ή «σώμα εκτός τόπου». Το «σώμα εξαίρεση» λαμβάνει όλα τα κακώς κείμενα της κοινωνίας, ο ξένος ορίζεται ως απαγορευμένος τόπος στον «αποκλεισμό του οποίου θεμελιώνεται η πόλη».

84 Ι. Καλβίνο (2004). Οι Αόρατες πόλεις, σελ.16-17

85 Ι. Π. Αθανασίου (Ερευνητική εργασία 2015), Ο δρόμος ως αποτύπωμα των σχέσεων εξουσίας στον χώρο των πόλεων, σελ.7

4.2 Η κατάσταση εξαίρεσης ως μόνιμη συνθήκη της σύγχρονης μεγαλούπολης

Η κατάσταση εξαίρεσης αποτελεί ένα προσωρινό μέτρο για να αντιμετωπίσει το κράτος ένα έκτακτο συμβάν ή αποτελεί μία κανονική μορφή διακυβέρνησης στις σύγχρονες κοινωνίες; Και πως μια συνθήκη μπορεί να επηρεάσει το χώρο της πόλης;

Ο G. Agamben θεωρεί την «κατάσταση εξαίρεσης» ταυτόσημη με την «κατάσταση έκτακτης ανάγκης». «Η κατάσταση εξαίρεσης αναφέρεται στη διερεύνηση των κυβερνητικών εξουσιών και στην παραχώρηση κυρίως στην εκτελεστική εξουσία να εκδίδει διατάγματα με ισχύ νόμου».⁸⁶ Η κατάσταση εξαίρεσης είναι μία συνθήκη που χρησιμοποιήθηκε σε μία σειρά χωρών ως έκτακτο μέτρο με μικρές διαφορές, ανάλογα με την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε και το πολιτικό σύστημα «για να αντιμετωπιστούν περίοδοι κρίσης που αφορούσαν τόσο την εξωτερική όσο και την εσωτερική πολιτική (εσωτερικές ταραχές και εξεγέρσεις).»

Μέσα από τα παραδείγματα βλέπουμε ότι ενώ η κατάσταση εξαίρεσης αρχικά χρησιμοποιήθηκε ως έκτακτο μέτρο για μια κρίση, στον όνομα της δημόσιας ασφάλειας όμως η χρονική και χωρική αυτή συνθήκη τείνει να γίνει ο κανόνας, μετασχηματίζεται σε τεχνική διακυβέρνησης και προβάλλεται ως «το κατώφλι της απροσδιοριστίας ανάμεσα στα δημοκρατικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα.»⁸⁷ Οι προσωρινοί μηχανισμοί σε περιόδους κρίσης έχουν γίνει σε μερικές χώρες μόνιμοι θεσμοί ακόμα και σε καιρό ειρήνης! «Η κατάσταση εξαίρεσης... έγινε κανόνας»⁸⁸ σύμφωνα με το G. Agamben. Όμως το μέτρο αυτό δεν περιορίζεται ούτε σε χρονικό αλλά ούτε και σε χωρικό πλαίσιο. Σήμερα η κατάσταση εξαίρεσης έχει διαχυθεί σε πλανητικό επίπεδο. «Είναι μία κατάσταση ομαλή, κάτω από την ανοχή όλων, και αλλάζει κάθε έννοια της πολιτικής και του δικαίου.»⁸⁹

⁸⁶ G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαίρεσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαίρεση σε κανόνα, σελ.19

⁸⁷ G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαίρεσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαίρεση σε κανόνα, σελ.14

⁸⁸ G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαίρεσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαίρεση σε κανόνα, σελ.20

⁸⁹ G. Agamben on Biopolitics (διαδυσκτική πηγή, πρόσβαση 3-11-18)

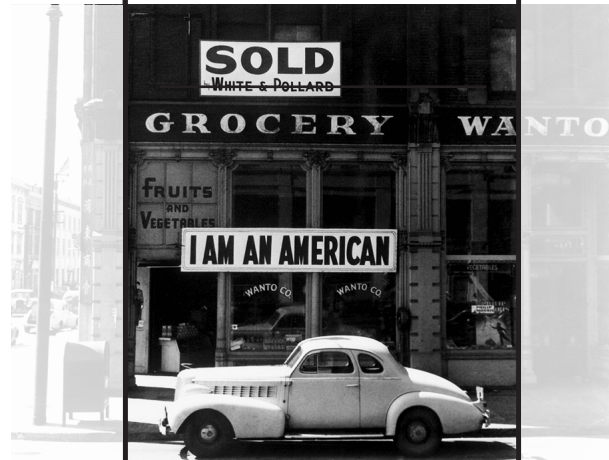
Εφαρμογή της κατάστασης εξαιρέσης

Γερμανία 1933

«Όταν ο Α. Hitler ανέλαβε την εξουσία το 33 εξέδωσε το Διάταγμα και ανέστειλε τα άρθρα του Συντάγματος της Βαϊμάρης που αφορούσαν τις ατομικές ελευθερίες. Το διάταγμα δεν ανακλήθηκε ποτέ, με αποτέλεσμα όλο το Γ' Ράιχ να μπορεί να θεωρηθεί ως μία «κατάσταση εξαιρέσης» που διήρκησε 12 χρόνια. Το γεγονός αυτό εξηγεί πως μπόρεσαν να συμβούν όλα αυτά.»

90 G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαιρέσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαιρέση σε κανόνα, σελ.13 / G. Agamben on Biopolitics

Αμερική 19 Φεβρουαρίου 1942

Πρόεδρος Φράνκλιν Ρούσβελτ εξουσιοδότησε την απέλαση και τον εγκλεισμό με το Εκτελεστικό Διάταγμα 9066, που εκδόθηκε στις 19 Φεβρουαρίου 1942, το οποίο επέτρεπε σε περιφερειακούς στρατιωτικούς διοικητές να ορίσουν «στρατιωτικές περιοχές» από τις οποίες «μπορούν να αποκλειστούν οποιαδήποτε ή όλα τα πρόσωπα». Η πιο θεαματική παραβίαση πολιτικών δικαιωμάτων που οφειλόταν σε φυλετικούς λόγους, συνέβη τότε με την την εκτόπιση 70000 Αμερικανών ιαπωνικής καταγωγής και 40000 Ιαπώνων πολιτών που ζούσαν και εργαζόταν εκεί.»

91 G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαιρέσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαιρέση σε κανόνα, σελ.43

Αλγερία, Απρίλιος 1961

"ο C. De Gaulle κατέφυγε στο άρθρο 16. Σύμφωνα με το οποίο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας λαμβάνει έκτακτα μέτρα "όταν οι θεσμοί της Δημοκρατίας, η ανεξαρτησία του έθνους, η εδαφική ακεραιότητα ή η εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεων απειλούνται ή η ομαλή λειτουργία των δημόσιων εξουσιών έχει διακοπεί".

92 G. Agamben (2007), Κατάσταση Εξαιρέσεως: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαιρέση σε κανόνα, σελ.31

Αθήνα, Νοέμβριος 2019

«Αστακός» η Αθήνα για την επέτειο του Πολυτεχνείου: 5.000 αστυνομικοί, ελικόπτερο και drones. Μία συνθήκη εξαίρεσης που τείνει να γίνει ο κανόνας. ΤΗ εικόνα αυτή του κέντρου της Αθήνας ακολουθεί πια την καθημερινότητα.

4.3 Η ζωή εκδιπλώνεται

Ο μικρόκοσμος του Ε. Τριβιζά αποτελεί το πεδίο, το χώρο στον οποίο διαδραματίζεται η καθημερινή ζωή. Το νησί αποτελεί μια μικροκλίμακα της σημερινής πόλης και τα όσα διαδραματίζονται στο παραμύθι μας βοηθούν να εξετάσουμε το χώρο από διαφορετικές θεάσεις και τα σώματα μέσα από τα όρια που δημιουργούνται.

Μέσα από τα μάτια μιας μικρής μαύρης γάτας περιπλανιόμαστε στις γειτονιές του νησιού, στους δρόμους, στα κεραμίδια, στις αυλές των σπιτιών. Ο τρόπος που κινείται το μικρό αιλουροειδές μας προσφέρει μια ελευθερία κινήσεων στο χώρο και μας βοηθάει να παρατηρήσουμε και την καθημερινότητα των ανθρώπων στο χώρο της πόλης με άλλη ματιά. Όταν όλα κυλούν ρολόι ο ήρωάς μας μας περιγράφει μια καθημερινή ζωή που εκδιπλώνεται στο δημόσιο χώρο: αναζήτηση τροφής με επιδρομές σε ψαροταβέρνα και σκουπιδοτενεκέ τριών αστέρων, μια απλή κοινωνική ζωή με πάρε δώσε με ένα ερωτευμένο τρυποκάρυδο, γατοσυναντήσεις στα κεραμίδια και τακτά ραντεβουδάκια στις αυλές. Η ζωή εξελίσσεται στο δημόσιο χώρο της πόλης. Η γατοζωή είναι ένας παραλληλισμός της ανθρώπινης κατάστασης. Θα παρατηρή-

σουμε με βάση τον παραλληλισμό αυτό την ιστορία του παραμυθιού μέσα από τρεις μηχανισμούς σχέσεων των σωμάτων των μαύρων γάτων με τα υπόλοιπα σώματα του παραμυθιού. (μαύρες γάτες – άνθρωποι, μαύρες γάτες – υπόλοιπες γάτες, μαύρες γάτες – ο ίδιος ο εαυτός.)

Κάποια στιγμή τα πράγματα στο νησί αλλάζουν τροπή. Τα προβλήματα είναι πολλά και δυσεπίλυτα, οι φόροι ανεβαίνουν, η φτώχεια, η ανεργία... Κάπου πρέπει να διοχετευτεί όλη αυτή η δυσареσκεια. Ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο λύνεται με την «τεχνολογία αποκλεισμού της μαύρης γάτας.»⁹⁴

Το σώμα της μαύρης γάτας μπαίνει στο στόχαστρο ως κίνδυνος και απειλή για την κοινωνία και ενσαρκώνει όλα τα κακά, τις προκαταλήψεις και δεισιδαιμονίες τις κοινωνίας. Οι άνθρωποι παρακινημένοι από το μίσος και το φόβο κυνηγούν τις γάτες με σκοπό τον αφανισμό τους. Το σώμα της μαύρης γάτας είναι το «ξένο σώμα» που πρέπει να εξοντωθεί. Μόνο κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις ανθρώπων τολμούν να διαφοροποιηθούν. Μικρά παιδιά, ηλικιωμένοι άνθρωποι που τους χαρακτηρίζουν αγνούς, ανόητους, ιδιόρρυθμού

94 «Η τεχνολογία αποκλεισμού θα χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο διατήρησης της εξουσίας. Ο Μ. Foucault υποστηρίζει ότι η τεχνολογία αποκλεισμού απαρτίζεται από τρεις επιμέρους διακρίσεις – αντιπαράθεσεις :

- Τη διάκριση ανάμεσα σε αυτό που επιτρέπεται και σε αυτό που απαγορεύεται
- Τη διάκριση σε αυτό που κρίνεται λογικό και σε αυτό που κρίνεται παράλογο
- Και τη διάκριση ανάμεσα στο αληθές και στο ψευδές», Ε. Τριβιζάς (2017), Η τελευταία μαύρη γάτα, σελ. 386- 387

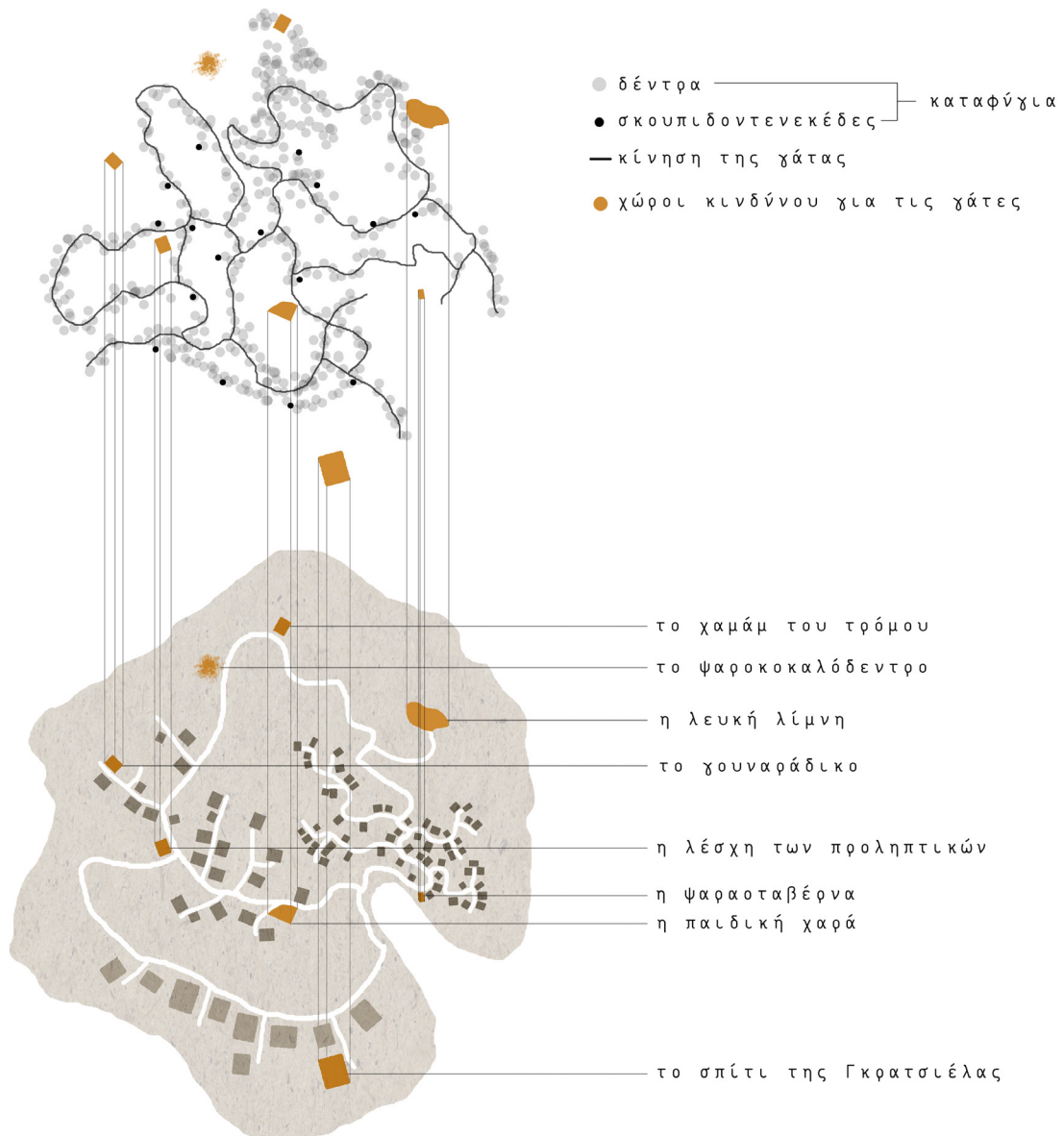
ανόητους, ιδιόρρυθμους και μισότρελους είναι οι μόνοι που πλέον βοηθούν τις μαύρες γάτες.

Πλέον ο χώρος της πόλης ,οι δρόμοι, τα σοκάκια, το πάρκο ,ένας οικείος χώρος για τους κατοίκους, γίνεται ανοίκειος για τις γάτες. Από δω και πέρα η οπτική επαφή με τον οποιοδήποτε σημαίνει το τέλος τους. Η κίνηση τους στην πόλη αποκτά τα δικά της μονοπάτια.

Γίνεται ελάχιστες στιγμές στο επίπεδο του δρόμου, συχνά πάνω στα δέντρα, τους μαντρότοιχους, της κεραμοσκεπές , πίσω από κάθε λογής αντικείμενα. Τα όρια υπάρχουν και πρέπει να υπάρχουν για να μην γίνονται αντιληπτές. Το πάρκο, οι πλατείες, οι δημόσιοι χώροι μετατρέπονται σε απαγορευμένους τόπους, ακόμα και η παιδική χαρά – άλλοτε τόπος χαράς και παιχνιδιού. Ακόμα και οι σκουπιδοτενεκέδες 3 αστέρων αποτελούν πια παγίδα για αυτές. Ο τρόπος χρήσης του χώρου από το «ξένο σώμα» της γάτας έχει αλλάξει. Το «ξένο σώμα» ωθείται «εκτός των ορίων» της πόλης στο περιθώριο.⁹⁵ Αυτό το σώμα που περιγράφει ο G. Agamben ως homo sacer λαμβάνει σάρκα και οστά με την φιγούρα της μαύρης γάτας στο παραμύθι του E. Τριβιζά. Είναι η «γυμνή ζωή», η «ζωή στα όρια» που δεν αξίζει να βιωθεί.

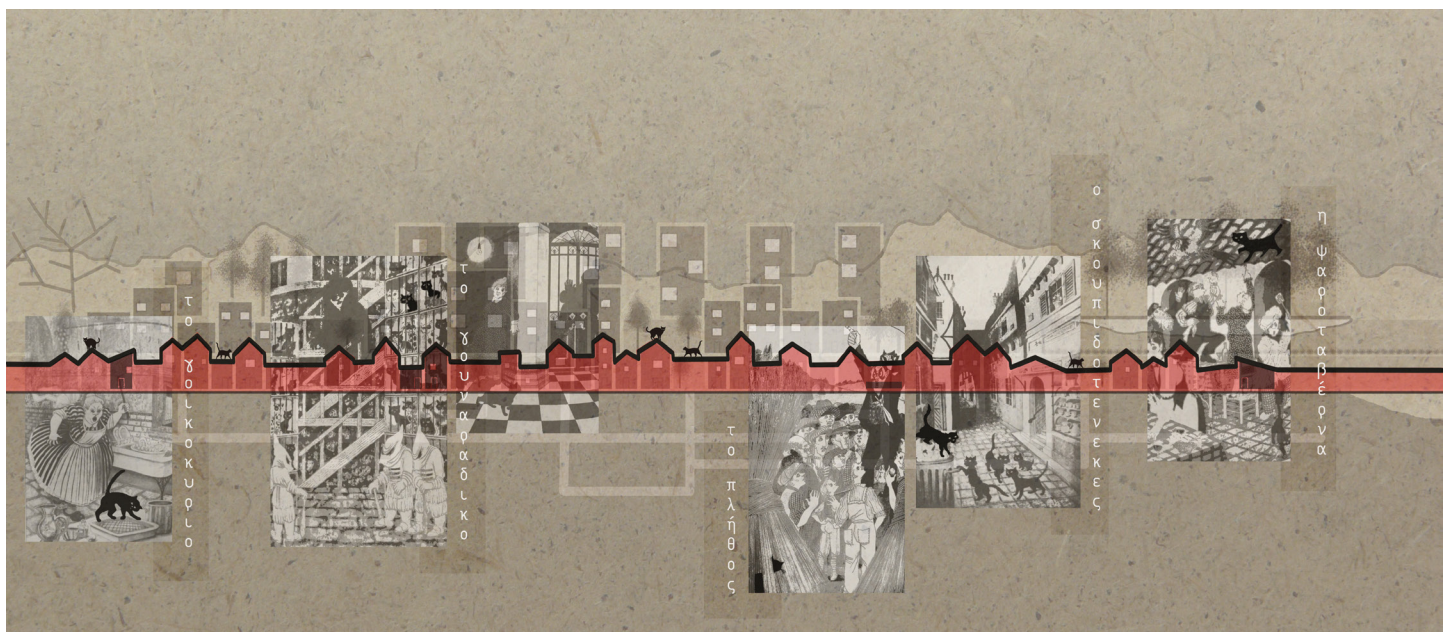
⁹⁵ Σύμφωνα με την οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο 3^ο άρθρο της, κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική του ασφάλεια. Η οικουμενική Διακήρυξη υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου του 1948 και ήταν το αποτέλεσμα των συνεπειών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Με τη λήξη του πολέμου και τη δημιουργία των Ηνωμένων Εθνών, η διεθνής κοινότητα ορκίστηκε να μην ξανασυμβούν ποτέ στο μέλλον οι αγριότητες και η κτηνωδία που προκάλεσε αυτός ο φονικός πόλεμος (60 εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους – 20 εκατ. στρατιώτες και 40 εκατ. άμαχοι). Οι ηγέτες του κόσμου αποφάσισαν να συμπληρώσουν τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών με ένα οδικό χάρτη που θα εγγυάτο τα δικαιώματα για όλους τους ανθρώπους παντού στον κόσμο. Συνεχίζοντας στο 2^ο άρθρο αναφέρει ρητά πως κάθε άνθρωπος είναι υποκείμενο όλων των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναφέρονται στην παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση, όπως το φύλο, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η εθνική ή κοινωνική καταγωγή, η περιουσία, η γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση ενώ στο άρθρο 9 κανείς δεν μπορεί να συλλαμβάνεται, να κρατείται ή να εξορίζεται αυθαίρετα. Στις 10 Δεκεμβρίου 1948 η τελική μορφή της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υιοθετείται από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ! Παρ' όλα αυτά βλέπουμε ότι ακόμα και στις μέρες μας - 71 χρόνια μετά - το 'ξένο' σώμα δεν απολαμβάνει τέτοιου είδους απλά και θεμελιώδη δικαιώματα.

Κίνηση των γατών «πίσω απο όρια»

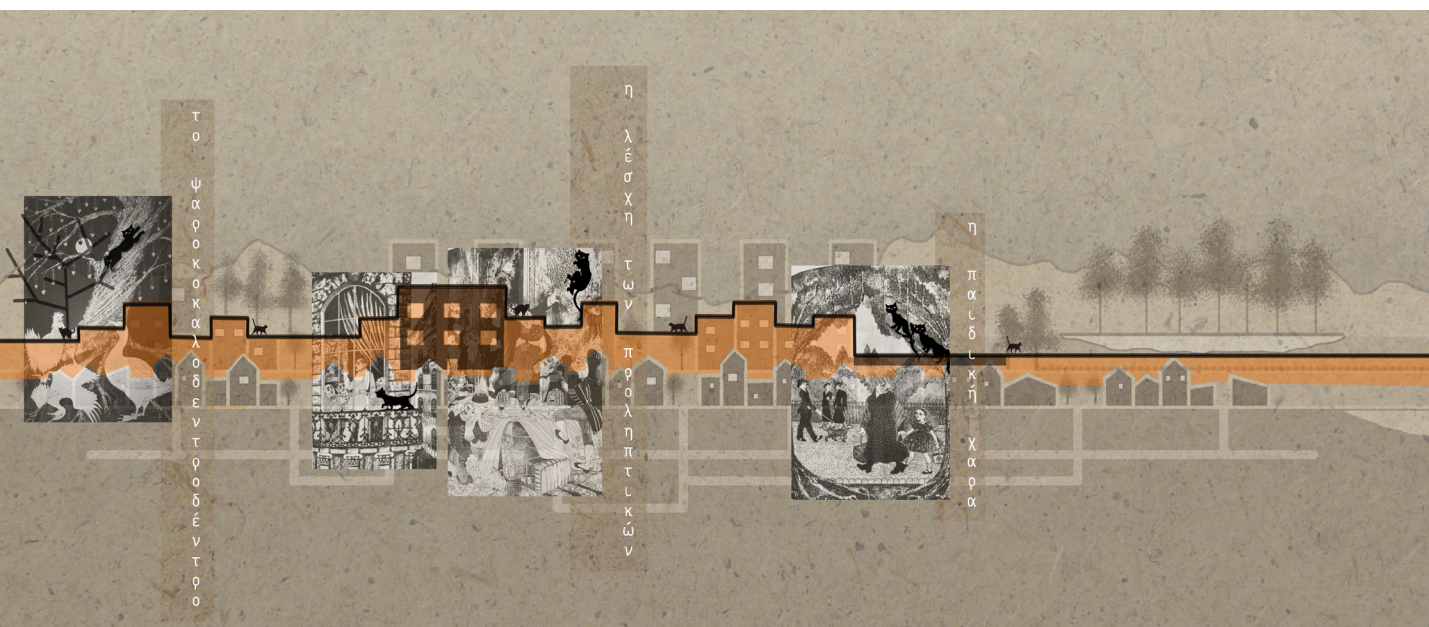

Η δυσκολία της κίνησης των γατών διαμορφώνεται ανάλογα με τις γειτονιές

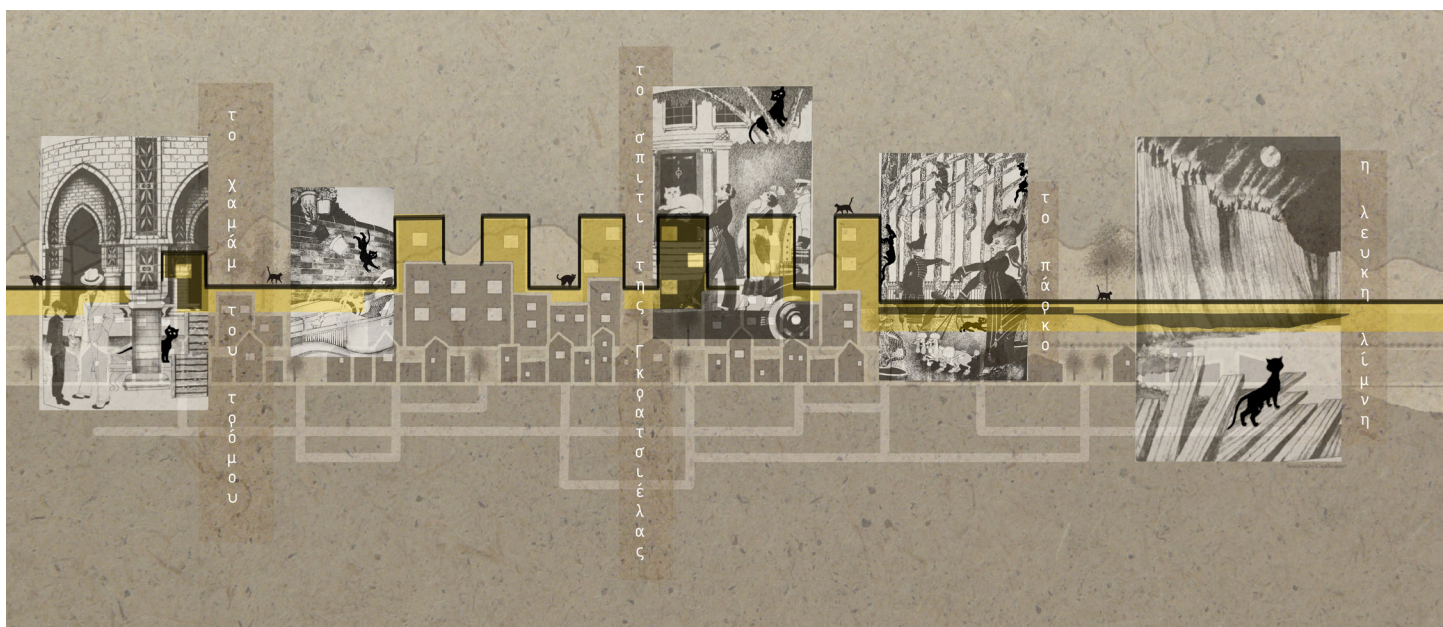

.....εργατικές συνοικίες.....

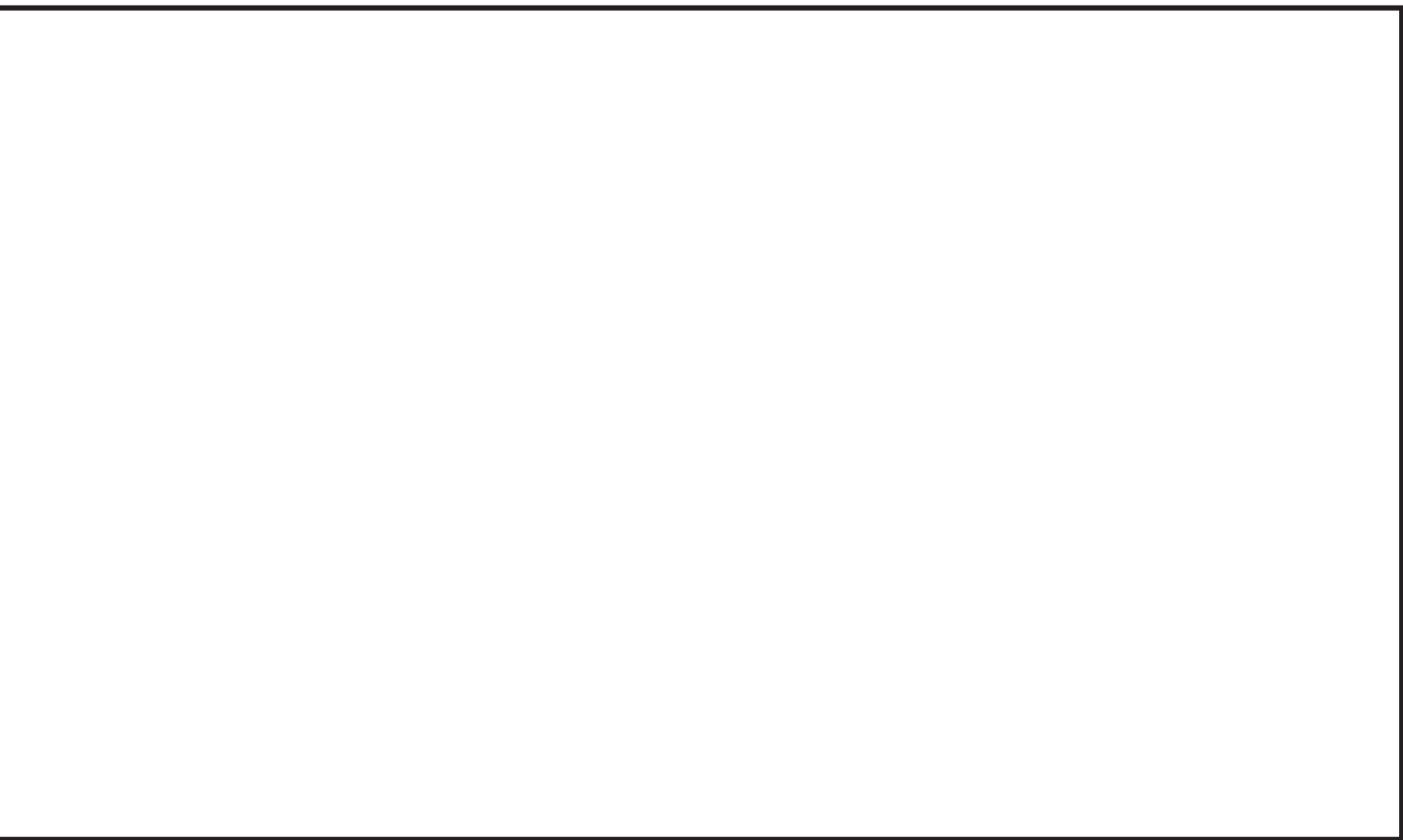

..... λαική τάξη .....

..... προάστια .....

Οι μαύρες γάτες εκδιωγμένες από τον κόσμο των ανθρώπων στρέφονται για βοήθεια στους ομοειδής τους, τις υπόλοιπες γάτες. Αντί όμως να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα ως κοινό οι υπόλοιπες γάτες αποστασιοποιούνται και εμμένουν στην χρωματική και οικονομική τους διαφορά και όχι στην ομοιότητα. Από την μία δεν τις καταδίδουν αλλά από την άλλη δεν τους παρέχουν βοήθεια και αδιαφορούν. Καταφύγιο αποτελούν μόνο παλιές σκοτεινές αποθήκες, το υπόγειο δίκτυο της πόλης και οι κεραμοσκεπές. Τόποι μακριά από τα βλέμματα των ανθρώπων. Κατοικούν σε κρησφύγετα και κινούνται στην πόλη τη νύχτα ή σε ώρες που η πόλη είναι άδεια. Πλέον το σώμα τις μαύρης γάτας βιώνει μια παράλληλη ζωή, κινούμενο στο περιθώριο. «Όλη η δαιμονοποίηση του μαύρου χρώματος έχει γυρίσει σε εμμονή για το λευκό.»⁹⁶ Ο κόσμος θέλει να γίνουν όλα λευκά. Ακόμα και οι μαύρες γάτες θέλουν να ασπρίσουν για να φύγει η κατάρρα από πάνω τους. Αμφισβητούν την ίδια τους την ταυτότητα προσπαθώντας να αφομοιωθούν από την «κοινωνία των κανονικών.»⁹⁷

Καθώς οι γάτες αφανίζονται, τα προβλήματα τις κοινωνίας δεν επιλύονται και έτσι η γρουσουζίτιδα ψάχνει το επόμενο «ξένο σώμα». Στον γατόκοσμο αποκλείονται στην αρχή ως μιαρά σώματα οι μαύρες γάτες, ύστερα οι γκρι, οι καφέ και οι λευκές. Η κατάσταση αυτής της τρέλας στο νησί ακολουθεί μια λογική του παραλόγου που έχει ξεκινήσει με τον αποκλεισμό του ξένου σώματος. Τα όρια μεταξύ λογικού και παράλογου είναι δυσδιάκριτα μέσα από τα αυθαίρετα προστάγματα της κοινωνίας. Μέσα από τη λογική του παραλόγου θα έλεγε ο Μ. Foucault ότι διαφαίνεται ακόμα ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων μηχανισμών εξουσίας που χρησιμοποιούν την «αλήθεια» προς όφελος τους.⁹⁸ Αυτή η σχέση εξουσίας-αλήθειας διαφαίνεται στους κοινωνικούς θεσμούς και επηρεάζει όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Μέσα στο παραμύθι η ψεύτικη «αλήθεια της εξουσίας» απογυμνώνεται και οι γάτες ενωμένες πλέον καταφέρνουν να επαναφέρουν την ζωή του νησιού στην πρότερη ομαλότητα.

---

96 Σ. Καπούτση (άρθρο 2017), Ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας στην Τελευταία μαύρη γάτα του Ε.Τριβιζά, σελ.7

97 Σ. Καπούτση (άρθρο 2017), Ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας στην Τελευταία μαύρη γάτα του Ε.Τριβιζά, σελ.6

98 «Η αλήθεια συνδέεται σε μία κυκλική σχέση με τα συστήματα εξουσίας που την παράγουν και την υποστηρίζουν, και με αποτελέσματα εξουσίας τα οποία παράγει και επεκτείνει. Ένα «καθεστώς» αλήθειας», Μ. Foucault (1987), Εξουσία, γνώση και ηθική, σελ. 36

«Οι χώροι της πόλης είναι δυναμικοί, ανοιχτοί, ρευστοί και όχι οριοθετημένοι, σταθεροί και στατικοί · δεν κατανοούνται σφαιρικά με αυστηρούς διαχωρισμούς και δίπολα. Εφόσον οι χώροι της πόλης κατοικούνται από ανθρώπους, τότε τα υλικά, θεσμικά και συμβολικά όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου (τοιχοί, πόρτες, φράχτες, μπάρες, σύνορα) αμφισβητούνται κάθε φορά που οι άνθρωποι διεκδικούν πρόσβαση εκεί από όπου αποκλείονται.»⁹⁹ Στους δρόμους του βίαιου εκτοπισμού ο ξένος πάντα θα εφεύρει διαδρομές και τόπους διαφυγής μέσα και έξω από τα όρια της πόλης. Η εφήμερη παρουσία του στο χώρο οργανώνεται άτυπα μέσα από δύο πρακτικές.

Η πρώτη είναι μία «συνεχής κίνηση» στην πόλη ώστε να αποφεύγεται να γίνεται γνωστή η παρουσία του. Δημιουργεί παράλληλες διαδρομές και κινείται όχι με γνώμονα την εγγύτητα ή την ομορφότερη διαδρομή αλλά με γνώμονα την ασφάλεια. Η δεύτερη πρακτική είναι «η στάση», δηλαδή το καταφύγιο των αποκλεισμένων. Η Ε. Τζιρτζιλάκη υποστηρίζει ότι «οι εκ-τοπισμένοι αστικοί νομάδες με την καθημερινή τους σωματική και χρονική τριβή με το αστικό έδαφος αποκτούν μια αυτονομία και ελευθερία, η οποία εκφράζεται μέσα από την κινούμενη, συνεχή μεταβαλλόμενη οικειοποίηση του αστικού χώρου».¹⁰⁰ Βρίσκουν λοιπόν τον δικό τους τρόπο να δημιουργήσουν τα καταφύγια τους. Ο δημόσιος χώρος συχνά χρησιμοποιείται ως ένα είδος κατοικίας με εφήμερα συστήματα στέγασης. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτέλεσε και η πλατεία Κουμουνδούρου στα τέλη της δεκαετίας του 1990 από Κούρδους πρόσφυγες όπως αναφέρει και η Ε.Τζιρτζιλάκη, όπου όλη η πλατεία χρησιμοποιήθηκε ως ένα δωμάτιο - κατοικία.¹⁰¹ Πολλές φορές όμως και μέρη της ίδιας της κατοικίας όπως είναι η σοφίτα και το υπόγειο έχουν χρησιμοποιηθεί από

το αποκλεισμένο σώμα ως καταφύγιο, ιδιαίτερα όταν φτάνουμε στο σημείο ακόμα και η οπτική επαφή με αυτό να είναι απαγορευτική. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η μαρτυρία της Anne Frank. Τον Μάιο του 1940 όταν οι Γερμανοί εισβάλλουν στην Ολλανδία, η οικογένεια Frank χάνει όλα της τα ανθρώπινα δικαιώματά. Ο Otto Frank, ο πατέρας της Anne, έχει φτιάξει ένα καταφύγιο-κρησφύγετο για την οικογένεια του στη σοφίτα του γραφείου του. Μέσα στο 1942 λοιπόν όταν τα πράγματα δυσκολεύουν η οικογένεια Frank και μαζί τους η οικογένεια Van Pels καταφεύγουν στη σοφίτα. Εκεί έζησαν για τα επόμενα δύο χρόνια, μέχρι που τους κατέδωσαν. Η σοφίτα αποτελεί το κρησφύγετο – καταφύγιο τους, ένα μικρόκοσμο όπου καταφέρνουν να επιζήσουν μέσα σε αυτή τη λαίλαπα του Ολοκληρωτικού καθεστώτος.

Από την άλλη πλευρά ο χώρος κάτω από την επιφάνεια της γης, το υπόγειο, ανάκαθεν έχει συνδεθεί με τους ανθρώπους του περιθωρίου. «Τα φυσικά χαρακτηριστικά του, όπως η απουσία εξωγενών ερεθισμών, οσφρητικών, οπτικών ή ακουστικών, είτε προσέγγιζαν τους ανθρώπους ώστε να βρουν καταφύγιο σε αυτό και να πραγματοποιήσουν δραστηριότητες με καθαρά λειτουργικό χαρακτήρα, είτε τους γοήτευαν και έβρισκαν σε αυτό το μέρος να εκφράσουν διάφορες εκφάνσεις της ζωής τους που ήταν απαγορευμένες. Ως τόπος που γεννάει το μυστήριο, το υπόγειο μεταφράστηκε συχνά ως υπόκοσμος, παράνομος, περιθωριακός· ίσως αυτό συνέβη γιατί σε αυτούς τους αθέατους περιπάτους συχνάζουν όσοι θέλουν, πρέπει ή τους ανάγκασαν να μείνουν αθέατοι.»¹⁰² Το καταφύγιο έστω και εφήμερο θα παρέχει πάντα αυτή τη θαλπωρή και την ασφάλεια που χρειάζεται το ξένο σώμα στα σημεία όπου διασταυρώνονται τα ανθρώπινα δικαιώματα με την κατασκευή των πόλεων.

99 Ρ. Ανδρεοπούλου, Ε. Μόλλα (Ερευνητική εργασία 2013), Χώρος και Περιθώριο, σελ. 37

100 Ε. Τζιρτζιλάκη (Μεταπτυχιακή εργασία, Ιανουάριος 1999). Ο μετασχηματισμός μιας πλατείας σε τόπο κατοίκησης. Πλατεία Κουμουνδούρου. Ένα δωμάτιο μέσα στην πόλη, σελ. 267

101 Μεταπτυχιακή εργασία: Ο μετασχηματισμός μιας πλατείας σε τόπο κατοίκησης. Πλατεία Κουμουνδούρου. Ένα δωμάτιο μέσα στην πόλη -Έρευνα πεδίου στην πλατεία Κουμουνδούρου - Προσωπικό αρχείο Ε. Τζιρτζιλάκη

102 Ρ. Ανδρεοπούλου, Ε. Μόλλα (Ερευνητική εργασία 2013), Χώρος και Περιθώριο, σελ. 39

Βλέπουμε λοιπόν ότι η «γυμνή ζωή», η «ζωή στα όρια» ενέχει χωρικές συνδηλώσεις. Στην ιστορία μας αυτό συμβαίνει αρχικά σε χώρους εξόντωσης και κινδύνου όπως, το «Χαμάμ του τρόμου», το γουναραδικο, η λευκή λίμνη, το ψαροκοκαλόδεντρο και στη συνέχεια σε όλους τους δημόσιους χώρους. Το σώμα της μαύρης γάτας είναι υπεύθυνο για την γρουσουζίτιδα. ασθένεια που μεταδίδεται και μαστίζει όποιον συναντήσει τα εν λόγω υποκείμενα.¹⁰³

Η προστασία από τα «επικίνδυνα αυτά σώματα» που απειλούν την δημόσια ασφάλεια επιτυγχάνεται στο χώρο της πόλης με τον αποκλεισμό τους. Με αυτό τον τρόπο γίνονται εφικτά ταυτόχρονα δύο πράγματα. Αρχικά ο αποκλεισμός λειτουργεί «ως μια πράξη δηλωτική για τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης, μια πράξη που επιβεβαιώνει στα μάτια των άλλων ότι ο χώρος προστατεύεται, ελέγχεται και διατηρεί την ευταξία του.»¹⁰⁴ Ενώ ταυτόχρονα καλλιεργείται η κουλτούρα του φόβου στο ίδιο το «ξένο σώμα», το οποίο μπορεί να είναι οποιοδήποτε.

Όταν ήρθαν να πάρουν τους τσιγγάνους δεν αντέδρασα, δεν ήμουν τσιγγάνος.

Όταν ήρθαν να πάρουν τους κουμουνιστές δεν αντέδρασα, δεν ήμουν κουμουνιστής.

Όταν ήρθαν να πάρουν τους Εβραίους δεν αντέδρασα, δεν ήμουν Εβραίος.

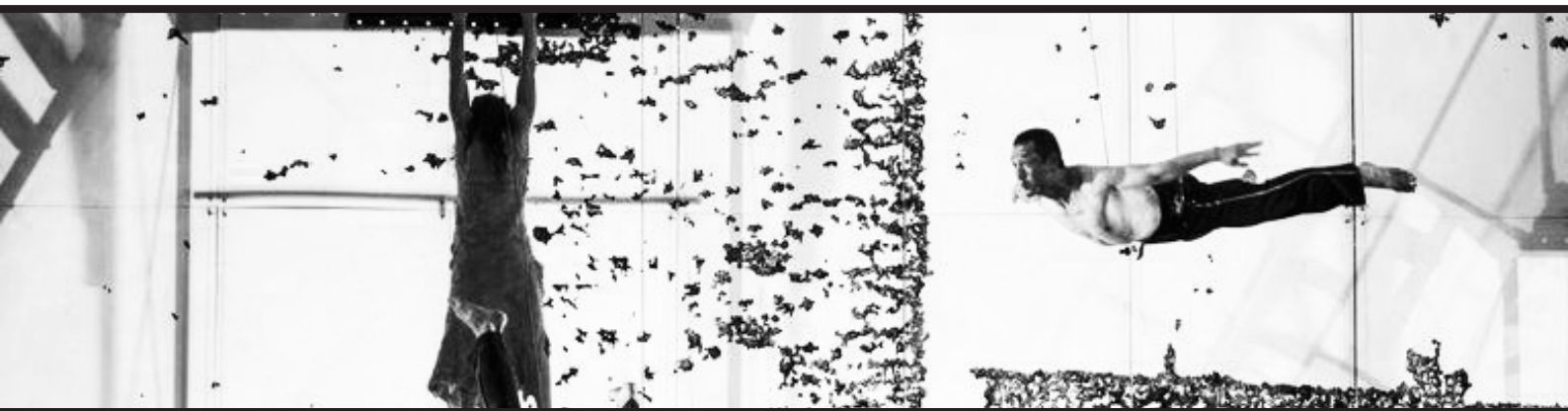
Όταν ήρθαν να πάρουν εμένα, δεν είχε μείνει κανείς για να αντιδράσει...

B. Brecht - «Όταν ήρθαν να πάρουν...»

Το κείμενο του B. Brecht αποτυπώνει την πραγματικότητα. Το κατώφλι που προσδιορίζει το «εντός» και το «εκτός» μετατοπίζεται συνεχώς και αναζητά το επόμενο «σώμα εκτός τόπου».

¹⁰³ Η εικόνα της ζωής που δεν αξίζει να βιωθεί, της μαύρης γάτας, χρησιμοποιείτε εδώ ως εργαλείο διατήρησης της εξουσίας. «Η αυθαιρεσία της 'αλήθειας' της εξουσίας αποκαλύπτεται μέσα από τη 'λογική του παραλόγου'... Η 'αλήθεια' της εξουσίας που λέει ότι οι μαύρες γάτες ευθύνονται για όλα τα κακά του τόπου εισχωρεί με φυσικότητα σε μυαλά και κορμιά, κάνοντας ακόμα και τις πιο ακραίες φρικαλεότητες να μοιάζουν φυσιολογικές.» Μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τους μηχανισμούς ελέγχου της πληροφόρησης η νόσος της μιαιρότητας μεταφέρεται σε σώματα και μυαλά. Το παράλογο δεν θέλει πολύ για να μεταμορφωθεί σε αδιαμφισβήτητη αλήθεια, ακόμα και οι ίδιες οι μαύρες γάτες φτάνουν στο σημείο να το πιστέψουν. , Ε. Τριβιζάς (2017), Η τελευταία μαύρη γάτα, σελ. 386 - 387

¹⁰⁴ Στο κείμενο της Τ. Ψαλλιδάκη γίνεται σαφές μέσα από παραδείγματα ότι ο τρόπος σύλληψης των προσφύγων και της μεταφοράς τους στην Αμυγδαλέζα, σκιαγραφεί την πόλη που αρθρώνεται πάνω σε επιλεκτικές κατηγορίες κατοίκων οι οποίες θα πρέπει να απολαμβάνουν προστασίας και πάνω σε μη αναγνωρισμένες πολιτικές οντότητες, που επιτηρούμενες εγγυώνται την προστασία των προηγούμενων· σε οντότητες, που παρότι βρίσκονται στον χώρο της πόλης, δεν ανήκουν σε αυτήν., Τ. Ψαλλιδάκη (Ερευνητική εργασία 2015). Μετοικώντας στην πόλη της εξάρσεσης, υλικές και συμβολικές χωρικές οριοθετήσεις των σωμάτων μέσα από το παράδειγμα της Αμυγδαλέζας, σελ. 72

Συμπεράσματα

Η πόλη είναι ο χώρος που αποτυπώνονται οι επιθυμίες, οι σχέσεις των σωμάτων και πλήθος άλλων πραγμάτων. Το σώμα της μαύρης γάτας περιθωριοποιείται σιγά σιγά από όλους τους χώρους. Είναι πλέον μια ζωή που δεν αξίζει να βιωθεί, μια «γυμνή ζωή». Οι μαύρες γάτες καταφέρνουν να ζουν πίσω από τα όρια της πόλης, να κινούνται μακριά από βλέμματα, βιώνοντας μια παράλληλη ζωή. Τα μεγάλα δέντρα, τα σκοτεινά σοκάκια, οι ψηλοί τοίχοι, οι κεραμοσκεπές και οι υπόνομοι είναι τα καταφύγια των μαύρων γατών καθώς οι δημόσιοι χώροι είναι χώροι αποκλεισμού και κινδύνου για αυτές. Οι «θεοί του ανθρώπου» είναι αυτοί που πάντα θα σκιαγραφούν τα χαρακτηριστικά όλων των «γατών», που θα ορίζουν το σύνολο του περιθωρίου και θα σχεδιάζουν τα όρια των πόλεων.

Ερμηνεία

Συνοψίζοντας κάναμε μια προσπάθεια να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το σώμα συσχετίζεται με την «παραγωγή του σύγχρονου αστικού χώρου» μέσα από το χώρο ως βίωμα αλλά και ως συμβολικό σύστημα στην καθημερινή ζωή.¹⁰⁵

Εννοιολογικές κατασκευές, που μας βοηθούν να διαβάσουμε χαρακτηριστικά των σωμάτων, μας οδηγούν στην κατανόηση της κοινωνικής σημασίας του αστικού χώρου και κυρίως εστιάζουμε σε παραδείγματα που αφορούν το δημόσιο αστικό χώρο. Μέσα στο δημόσιο χώρο αναπτύσσεται μία δυναμική σχέση μεταξύ σώματος, πλήθους και χώρου. Μια σχέση αλληλεξάρτησης που επηρεάζει την συμπεριφορά των σωμάτων αλλά και τον ίδιο το χώρο.

Ο δημόσιος αστικός χώρος μπορεί να οριστεί εν μέσω διαφορετικών ορισμών ανάλογα με την αντιληπτική μας προσέγγιση. Αναμφισβήτητα το δημόσιο «αναφέρεται σε ότι σχετίζεται με το κοινό, με τον λαό, που υπάρχει για το σύνολο του λαού.»¹⁰⁶ Μας ενδιαφέρει το ζήτημα ,του κατά πόσο η πρόσβαση είναι ισότιμη και ελεύθερη για όλους ή ελεγχόμενη. Ενώ σημαντική παράμετρος είναι και η κοινωνική

του διάσταση. Κατά πόσο δηλαδή οι πρακτικές και οι δραστηριότητες διαφορετικών ομάδων τον επηρεάζουν.¹⁰⁷

Η ιστορία μας έχει δείξει ότι το χαρακτηριστικό της ελεύθερης και ισότιμης πρόσβασης στον δημόσιο χώρο έχει κατακτηθεί μέσα από συνεχή κοινωνική πάλη για να φτάσει στο σημείο να αναγνωριστεί ως κοινό αγαθό. Όμως ακόμα και στις μέρες μας δεν είναι κάτι το δεδομένο. «Ενώ η συμμετοχή στο δημόσιο χώρο έχει απαλλαχτεί σε μεγάλο βαθμό από περιορισμούς που αφορούν το φύλο, την τάξη και την φυλή, εξακολουθεί να διατηρεί κανονιστικό χαρακτήρα, αποτελώντας έναν χώρο ένταξης και αποδοχής όπου όποιος θεωρείται ως «ξένος» θα πρέπει να αγωνιστεί για την ένταξη του στη δημόσια σφαίρα.»¹⁰⁸

Η συμμετοχή λοιπόν των σωμάτων στο δημόσιο χώρο προσδιορίζεται από μία «κοινότητα ίσων». «Ένα σύνολο ατόμων που συγκροτούν ένα «κοινό» το οποίο έχει το προνόμιο να συνδιαλέγεται δημόσια. Συγκροτείται με αυτό τον τρόπο το κυρίαρχο «κανονικό» πρότυπο βάσει του οποίου κατασκευάζεται το δίπολο «εμείς» και οι «άλλοι». Το «εμείς» αντιστοιχεί σε αυτό που ορίζεται ως «κανονικό» και οι «άλλοι»

¹⁰⁵ Σύμφωνα με τον Henry Lefebvre «Η παραγωγή του χώρου» συνιστά μια εννοιολογική τριάδα που δοκιμάζει να αντιμετωπίσει σε μια ενιαία θεωρητική προοπτική το χώρο ως βίωμα και το χώρο ως αφηρημένη έννοια (χώρο για τον οποίο μιλούν για παράδειγμα τα μαθηματικά) και το χώρο ως συμβολικό σύστημα (στην καθημερινή ζωή, όσο και στις τέχνες).», Η. Lefebvre (2007), Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και πολιτική σελ. 13

¹⁰⁶ Γ. Μπαμπινιώτης (1998) , Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας

¹⁰⁷ Αυτά τα στοιχεία είναι μία σύνθεση μέσα από διαφορετικούς ορισμούς που υπάρχουν για τον δημόσιο αστικό χώρο, Περιοδικό Κομπρεσέρ 2 (Ιούνιος 2011) , Συναντήσεις στην πόλη: Μετανάστες και δημόσιος χώρος, σελ. 47 / Ο. Καρούτσου (Ερευνητική Εργασία 2010), Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις, σελ. 18- 27

¹⁰⁸ Ο. Καρούτσου (Ερευνητική Εργασία 2010), Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις, σελ. 25

αντιστοιχούν σε όσους εξαιρούνται από την κοινότητα των ίσων και αποκλείονται από τη δημόσια σφαίρα.»¹⁰⁹

Ο διαχωρισμός των σωμάτων λοιπόν σε κανονικούς και μη- κανονικούς σχετίζεται με την έννοια του αποδεκτού και αποκλίνων από το κοινωνικό στερέωμα άρα και το χώρο. Τα δίπολα αυτά λειτουργούν ως χαρακτηριστικά που περιγράφουν τα σώματα και προσδιορίζονται με βάση την κοινωνική τους θέση, την κοινωνική τους ταυτότητα, αναπαράγοντας διαχωρισμούς. Οι διαχωρισμοί αυτοί ενεργοποιούν όρια που επηρεάζουν τόσο τη μικρογεωγραφία του ανθρωπίνου σώματος όσο και τη μακρογεωγραφία του χώρου της πόλης.

Η έννοια της «κανονικοποίησης» των σωμάτων ορίζει κατά κόρον την πρόσβαση και τη χρήση του δημόσιου χώρου αλλά πολλές φορές ξεφεύγει από τα όρια του δημοσίου και «συγκροτείται από τα αποεδαφικοποιημένα μέσα μαζικής ενημέρωσης που διαμορφώνουν τη μαζική κουλτούρα και την «κοινή γνώμη» αλλά και στον ψηφιακό τεχνητό χώρο του διαδικτύου.»¹¹⁰ Το «κανονικό» πρότυπο μεταφέρεται όμως και στους χώρους που ο

Μ. Augé ονομάζει μη-τόπους, χώροι ευρείας χρήσης της κατανάλωσης και της μετακίνησης όπως είναι το μετρό της Αθήνας.

Στον δημόσιο χώρο εμπεριέχεται τόσο η σύγκρουση όσο και η συμφιλίωση. Μέσα σε αυτόν υπάρχει η κυριαρχία του κανονικού προτύπου όμως υπάρχει και το περιθώριο σε μια δυναμική σχέση. Υπάρχει το «εμείς» αλλά και οι «άλλοι», υπάρχει η ταυτότητα μιας ομάδας και η διαφορετικότητα μιας άλλης. «Διεκδικώντας το δικαίωμα στην πόλη» όπως μας το παρουσιάζει ο Η. Lefebvre μας παροτρύνει να επαναπροσδιορίσουμε τα όρια του κανονικού. «Το δικαίωμα στην πόλη εκδηλώνεται ως υπέρτατη μορφή των δικαιωμάτων αφού αφορά όχι μόνο μία γενικευμένη προσβασιμότητα σε αγαθά και υπηρεσίες που προσφέρει η πόλη – από την κλίμακα της κατοικίας έως την κλίμακα του αστικού χώρου- αλλά μετατοπίζεται στη διεκδίκηση του ίδιου του χώρου. Αναφέρεται λοιπόν σε μια διαφορετική κοινωνία πόλης, σε μια διαφορετική αστική συνθήκη. Αναφέρεται στην ανάδειξη της πόλης ως έργου που θα παράγεται συνολικά. Η πόλη- έργο είναι μία πόλη που επανασυλλέγει τις διασκορπισμένες διαφορές.»¹¹¹

¹⁰⁹ Περιοδικό Κομπρεσέρ 2 (Ιούνιος 2011), Συναντήσεις στην πόλη: Μετανάστες και δημόσιος χώρος, σελ. 48

¹¹⁰ Περιοδικό Κομπρεσέρ 2 (Ιούνιος 2011), Συναντήσεις στην πόλη: Μετανάστες και δημόσιος χώρος, σελ. 48- 49

¹¹¹ Η. Lefebvre (2007), Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και πολιτική, σελ. 11

Όπως λέει και ο R. Senet: «οι φωνές για νόμο και τάξη, η κατάσταση της ανασφάλειας που επικρατεί στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις είναι μεγαλύτερη σε γειτονιές όπου απομονώνονται οι άνθρωποι με κοινή ταυτότητα.»¹¹² Ο δημόσιος αστικός χώρος είναι ένα πεδίο σχέσεων και δραστηριοτήτων. Η δυναμική σχέση μεταξύ των σωμάτων και των ταυτοτήτων που δημιουργούνται είναι αυτή που αλλάζει και επαναπροσδιορίζει τα όριά του.

Η δυναμική των σχέσεων αυτών φαίνεται έντονα στον παραμυθικό κόσμο του E. Τριβιζά. Η «υποχώρηση της δημόσιας ζωής» των «ξένων» σωμάτων είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο αλλάζει ανάλογα με τις καταστάσεις. Ο τρόπος με τον οποίο η μαύρη γάτα ωθείται στο περιθώριο και αποκλείεται τόσο από τον δημόσιο χώρο όσο και από την ίδια τη ζωή βρίσκει το αποτύπωμά του σε πλήθος περιστατικά της πραγματικής ζωής. «Ο γατόκοσμος αποτελεί μια «βολική» μεταφορά που αντικατοπτρίζει τον μακρόκοσμο. Η πορεία στην στοχοποίηση και η υιοθέτηση εκ μέρους όλης της κοινωνίας μιας αντιγατικής κοσμοαντίληψης θυμίζει της πρακτικές των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Είναι η ίδια η πορεία των Ναζί που ξεκίνησαν από τους

Εβραίους και στοχοποίησαν κλιμακωτά τους τσιγγάνους, τους ομοφυλόφιλους και άλλες κοινωνικές ομάδες.» Αλλά και στη σημερινή πραγματικότητα των πόλεων άμα αντιστρέψουμε τους ήρωες και στη θέση των γατών βάλουμε τους μετανάστες, τους αστέγους ή και τον κάθε άνθρωπο, το σκηνικό της πόλης μεταμορφώνεται με το ίδιο μοτίβο.

¹¹³

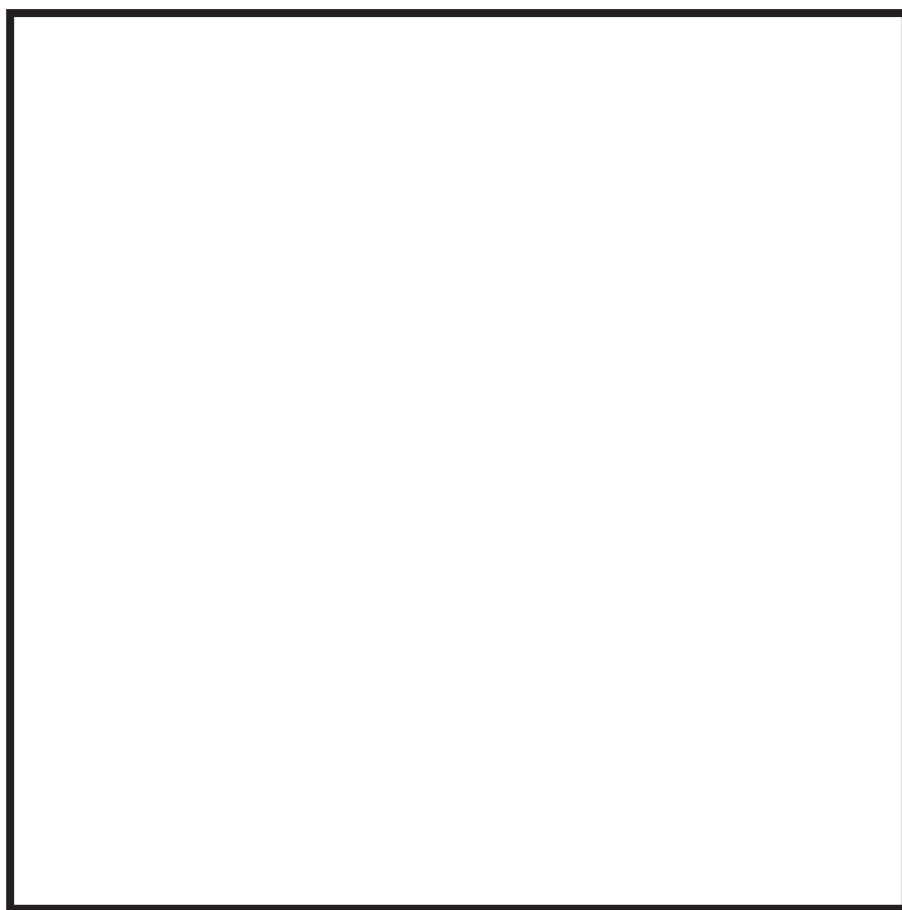
Το ζήτημα δεν είναι να εξαλειφθούν οι ταυτότητες από τη δημόσια σφαίρα αλλά κάθε φορά να διεκδικούμε και να επαναπροσδιορίζουμε τους όρους με τους οποίους βιώνεται ο δημόσιος χώρος. «Το να ζούμε μαζί με τους άλλους έχει τη δική του δύναμη» μας λέει ο R. Senet.¹¹⁴ Κατοίκηση του δημοσίου χώρου σημαίνει επαφή με τους «άλλους», με το διαφορετικό σώμα. Η πόλη είναι ένα πεδίο δυνατοτήτων. Η φαντασία είναι το όπλο μας για να ενεργοποιείται κάθε φορά η κοινωνική αμφισβήτηση.¹¹⁵ Μέσα από την κατανόηση των αντιθέσεων του παιχνιδιού στο χώρο της πόλης ίσως μπορέσουμε να ξαναβρούμε και την ουσία του δημοσίου χώρου ως κοινό αγαθό...

¹¹² R. Sennett (2004), Οι χρήσεις της αταξίας: Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης, σελ. 214

¹¹³ E. Τριβιζάς (2017), Η τελευταία μαύρη γάτα, σελ. 397- 400

¹¹⁴ R. Sennett (2004), Οι χρήσεις της αταξίας: Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης, σελ. 214

¹¹⁵ «Στις απόψεις των Καταστασιακών για τις καταστάσεις και την *dérive*, ο Lefebvre βρήκε τον απόηχο των πρώτων προβληματισμών για την απελευθερωτική δύναμη της παιγνιώδους φαντασίας. Στο παιχνίδι είναι δυνατή η σύνθεση ανταλλαγής και χρήσης και το ταυτόχρονο ξεπέρασμά τους από μια νέα αξία, την αξία της ζωής ως έργο τέχνης. Στο παιχνίδι ο ομοιογενής και τεμαχισμένος χώρος της πόλης μπορεί να συλλεγεί σε τόπους προσαρμοσμένους στην ανανεωμένη γιορτή που συνδέεται ουσιαστικά με την εφευρετικότητα του παιχνιδιού.», H. Lefebvre (2007), Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και πολιτική, σελ. 10

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΞΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Agamben Giorgio (2005). Homo sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, (μτφ.) Τσιαμούρας Παναγιώτης, Αθήνα:Scripta
- Arendt Hannah, Agamben Giorgio, Traverso Enzo (2015). Εμείς οι πρόσφυγες, (μτφ.) Δεσποινιάδης Κώστας, Γαβριηλίδης Άκης, Κούρκουλος Νίκος, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου
- Augé Marc (2009) NON-PLACES: INTRODUCTION TO AN ANTHROPOLOGY OF SUPERMODERNITY, (μτφ.) John Howe, Ηνωμένο Βασίλειο: Verso Books
- Augé Marc (2009). Ξανά στο μετρό, (μτφ.) Καυκιάς Γιάννης, Αθήνα: Νόβολι
- Calvino Italo (2004). Οι Αόρατες πόλεις, (μτφ.) Χρυσοστομίδης Ανταίος, Αθήνα:Καστανιώτη
- Douglas Mary (2006). Καθαρότητα και κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού, (μτφ.) Χατζούλη Αίγλη, Αθήνα: Πολύτροπον
- Foucault Michel (2010). Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975), (μτφ.) Σιαμανδούρας Σωτήρης, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας
- Foucault Michel (2011). Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής, (μτφ.) Μπέτζελος Τάσος, Αθήνα: Πλέθρον
- Frank Anne (2000). Το ημερολόγιο της Anne Frank, Αθήνα: Πατάκη
- Sontag Susan (1993). Η νόσος ως μεταφορά: το AIDS και οι μεταφορές του, (μτφ.) Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, Ροζάνης Στέφανος, Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία
- Vigarello Georges (2000). Το καθαρό και το βρώμικο, (μτφ.) Μαρκέτος Σπύρος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Εργαστήριο: Συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη (Ιούνιος 2015). Urban Conflicts ,Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο: Συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη
- Μακρυνιώτη Δήμητρα (2004). Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις, Αθήνα: Νήσος
- Μαρνελάκης Γιώργος (2014). Στενές επαφές φύλου, σεξουαλικότητας και χώρου, Αθήνα: futura, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

- Παπαδιαμάντης Αλέξανδρος (1984). Για τα ονόματα, Αθήνα: Δομός
- Σταυρίδης Σταύρος (2010). Μετέωροι χώροι της ετερότητας, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Τζιρτζιλάκη Ελένη (2009). Εκ-τοπισμένοι, αστικοί νομάδες στις μητροπόλεις: Σύγχρονα ζητήματα για τη μετακίνηση, την πόλη και τον χώρο, Αθήνα: Νήσος
- Τριβιζάς Ευγένιος (2017). Η τελευταία μαύρη γάτα, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Φιλιππίδης Χρήστος (2007). Σώμα, χώρος και πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ

- Agamben Giorgio (2007). Κατάσταση Εξαιρέσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπεται την εξαίρεση σε κανόνα, (μτφ.) Οικονομίδου Μαρία, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ.11-59
- Critical art ensemble (2006). Η μηχανή της σάρκας, (μτφ.) Ίρια Γραμμένου, Σωκράτης Παπάζογλου, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις των ξένων, σελ. 15-77
- Foucault Michel (1987). Εξουσία, γνώση και ηθική, (μτφ.) Σαρίκας Ζήσης, Αθήνα: Ύψιλον, σελ. 11-51
- Lefebvre Henry (2007). Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και πολιτική, (μτφ.) Πάνος Τουρνικιώτης, Κλώντ Λωράν, Αθήνα: Κουκίδα, σελ.7-184
- Poe, Edgar Allan (2013). 21 Ιστορίες και «το κοράκι», (μτφ.) Σχινά Κατερίνα, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.164-177
- Sennett Richard (2004). Οι χρήσεις της αταξίας: Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης, (μτφ.) Καραπαπάς Γιάννης, Αθήνα: Τροπή, σελ.13-115/ 191-200
- Αθανασίου Αθηνά (2007). Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική, Αθήνα: Εκκρεμές, σελ. 9-39/ 167-189
- Θεωδορακόπουλος Λεωνίδας (2005). «Αμφί» και Απελευθέρωση, Αθήνα: Πολύχρωμος Πλανήτης, σελ. 15-97

- Μπαμπινιώτης Γεώργιος (1998). Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
  - Σταυρίδης Σταύρος (1990). Η συμβολική σχέση με το χώρο: Πως οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν το χώρο, Αθήνα: Κάλβος,σελ.11-84/ 187-197
  - Σταυρίδης Σταύρος (2006). Μνήμη και εμπειρία του χώρου, Αθήνα :Αλεξάνδρεια ,σελ.107-136/ 293-312
  - Φιλιππίδης Δημήτρης (2009), Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, σελ. 11 – 65
- ΑΡΘΡΑ
- Judith Butler (2006). Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία, μ.τ.φ. Μαργαρίτα Μηλιώρη , Αθήνα: Νήσος , σελ. 381-407
  - Καπούτση Σύρμω (Ιούλιος 2017). Ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας στην Τελευταία μαύρη γάτα του Ε.Τριβιζά, Φιλόλογος, Μ.Δ.Ε. στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση Δ.Π.Θ
  - Περιοδικό Futura, Τζιρτζιλάκης Γιώργος (2002), «Πολεοδομία ή ψυχογεωγραφία: Καταστασιακές απορίες»,ν.8
  - Περιοδικό Κομπρεσέρ 2 (Ιούνιος 2011). Συναντήσεις στην πόλη: Μετανάστες και δημόσιος χώρος, σελ.44
  - Περιοδικό Κομπρεσέρ 3 (Ιανουάριος 2012). Zygmunt Bauman: Πόλη των φόβων, πόλη των ελπίδων, σελ. 6
  - Περιοδικό ΟΥΤΟΠΙΑ, Τεύχος 72, Σταυρίδης Σταύρος (Ιούνιος 2016), Ο χώρος της τάξης και οι ετεροτοπίες: Ο Φουκώ ως γεωγράφος της ετερότητας
- ΜΠΡΟΣΧΩΡΕΣ
- Deleuze Gilles (2001). Η κοινωνία του ελέγχου, επ. Καλαμαράς Παναγιώτης, Αθήνα: Κέδρος
  - Graham Stephen (2010). Πόλεις σε κατάσταση πολιορκίας: Η νέα στρατιωτική πολεοδομία, (μτφ.) Ομάδα βιβλιοθήκης, της Συνέλευσης Κατοίκων Βύρωνα – Καισαριανής – Παγκρατίου, Αθήνα
  - kill the cat (Μάρτιος 2008). Για την απελευθέρωση του σώματος: μικρή αναφορά στα μεσαιωνικά καρναβάλια, Αθήνα
  - ΣΑΧ αυτόνομη πολιτική ομάδα. Ιδεολογία, σώμα, νέα ευγονική

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Αθανασίου Ιωσήφ Πέτρος (Οκτώβριος 2015). Ο δρόμος ως αποτύπωμα των σχέσεων εξουσίας στον χώρο των πόλεων, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Επιβλέπων Καθηγητής: Α.Τζομπανάκης
- Ανδρεοπούλου Ραΐσα, Μόλλα Ελένη (Ιούλιος 2013). Χώρος και Περιθώριο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δ. Χατζησάββα
- Ασημακοπούλου Φοίβη Αίρις (Μάιος 2017). Σώμα και χώρος αμοιβαίες μετα-γραφές, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δ. Χατζησάββα
- Καρούτσου Όλγα (Φεβρουάριος 2010). Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις, Τμήμα μηχανικών χωροταξίας και ανάπτυξης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Χατζηκοκόλη Σοφία,
- Κριμίζη Σοφία (Μάρτιος 2018). Ο Baudelaire και ο Benjamin στο Παρίσι του μετακινούμενου χώρου, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, Επιβλέπων Καθηγητής: Π. Τουρνικιώτης
- Παπαβασιλείου Νικόλαος (Ιούλιος 2018). Εκ σφάλματος και θορύβου: η δημιουργική διάσταση της μη-κανονικότητας στην ψηφιακή εποχή, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δ. Χατζησάββα
- Ψαλλιδάκη Τιμόκλεια (Φεβρουάριος 2015). Μετοικώντας στην πόλη της εξαίρεσης, υλικές και συμβολικές χωρικές οριοθετήσεις των σωμάτων μέσα από το παράδειγμα της Αμυγδαλέζας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ν.Βαΐου

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Βαρλά Μαργαρίτα, Κανελλοπούλου Ευφροσύνη, Κουρέλη Γεωργία, Παπαδογιαννάκη Κατερίνα (2013-2014). Η έννοια του μη τόπου στην «κοινωνία του θεάματος», Τ.Ε.Ι. Αθηνών

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Πλαζομίτη Δέσποινα (Φεβρουάριος 2012). Σεξουαλικότητα και Εξουσία: Η προσέγγιση της έννοιας της "κανονικοποίησης του σώματος" στο έργο του Michel Foucault, Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Πατρών, Μεταπτυχιακό πρόγραμμα φιλοσοφίας, Ηθική και Πολιτική φιλοσοφία, Επιβλέπων Καθηγητής: Μ. Παρούσης
- Τζιρτζιλάκη Ελένη (Ιανουάριος 1999). Ο μετασχηματισμός μιας πλατείας σε τόπο κατοίκησης. Πλατεία Κουμουνδούρου. Ένα δωμάτιο μέσα στην πόλη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

- Καρασαββίδου Ελένη (2012). Παιδική λογοτεχνία και ετερότητα: η εικόνα του άλλου στην ελληνική παιδική λογοτεχνία ή από τον φολκλορικό εαυτό στον φολκλορικό άλλον: μια συγκριτική μελέτη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο (ΑΠΘ), Σχολή Παιδαγωγικής, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης, Επιβλέπων Καθηγητής: Α. Καρακίσιος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Τσώτσου Βασιλική (Αθήνα 2016). Το ζήτημα της εξουσίας στο έργο του Michel Foucault: Κοινωνικές αναπαραστάσεις της έννοιας στα παραμύθια του Ε. Τριβιζά, „Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μ. Ψυλλά , Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας , Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Κατεύθυνση Κοινωνικής Θεωρίας – Πολιτικής Φιλοσοφίας

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Αναρχείο - <http://www.anarxio.gr/> πρόσβαση 10/12/1219
- Διεθνής αμνηστία - <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights> πρόσβαση 23-11-19
- Δίκτυο Νομαδική Αρχιτεκτονική - <https://nomadikiarxitektoniki.net> πρόσβαση 10/12/1219
- ΜΗΝΥΜΑΛ-<https://mhnymal.blogspot.com/2014/05/blog-post.html> πρόσβαση 24-11-2019

- NO14ME-<http://no14me.blogspot.com/2012/12/marc-auge.html> πρόσβαση 24-11-2019
- Ταξικές μηχανές -<https://bestimmung.blogspot.com/2013/02/ichel-foucault.html> πρόσβαση 24-11-2019
- <http://www.nickelinthemachine.com/2009/07/the-gas-decontamination-centre-at-the-marshall-street-baths-in-soho-and-belita-the-ice-maiden> πρόσβαση 24-11-2019

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ ΑΡΘΡΑ

- «Μιαρά» σώματα και χάραξη συνόρων: μία εναλλακτική ανάγνωση του κυρίαρχου επιστημονικού και τεχνολογικού αφηγήματος της μετανάστευσης - https://www.academia.edu/12034515/_Μιαρά_σώματα_και_χάραξη_συνόρων_μία_εναλλακτική_ανάγνωση_του_κυρίαρχου_επιστημονικού_και_τεχνολογικού_αφηγήματος_της_μετανάστευσης πρόσβαση 2-12-2019
- Λάλας Δημήτρης (2010). « Το άτυπο πλανόδιο εμπόριο ως τακτική επιβίωσης στον αστικό χώρο : Μια θεωρητική διερεύνηση των χωρικών πρακτικών των περιπλανώμενων εμπόρων στη σύγχρονη αστική συνθήκη», διάλεξη σε επιστημονική διημερίδα « Άτυπες μορφές εργασίας : Πραγματικότητες, συλλογικές αναπαραστάσεις, πολιτισμικές ταυτότητες, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - <http://docplayer.gr/2018488-Panepistimio-ioanninon-epistimoniki-diimerida-atypes-morfes-ergasias-pragmatikotites-sylogikes-anaparastaseis-politismikes-taytotites.html> πρόσβαση 29-12-2019

BINTEO

- Giorgio Agamben on Biopolitics - <https://www.youtube.com/watch?v=skJueZ52948&t=3s> πρόσβαση 3-11-18
- "Non-Places" - The Theory of Supermodernity <https://www.youtube.com/watch?>,
- πρόσβαση 20-10-2019
- Βιοπολιτική: κράτος-διακυβέρνηση-μετανάστευση - <https://www.youtube.com/watch?v=xZzvOdS4omE> πρόσβαση 3-11-18

- Ερείπια (Ruins), Οροθετικές γυναίκες, το χρονικό μιας διαπόμπευσης - <https://www.youtube.com/watch?v=9zyEegBtC1Q> πρόσβαση 26-11-2019
- Μεταπτυχιακή εργασία: Ο μετασχηματισμός μιας πλατείας σε τόπο κατοίκησης. Πλατεία Κουμουνδούρου. Ένα δωμάτιο μέσα στην πόλη -Έρευνα πεδίου στην πλατεία Κουμουνδούρου - Προσωπικό αρχείο Ε. Τζιρτζιλάκη
- Παρασιτικές Σχέσεις και Αρχιτεκτονική -https://www.youtube.com/watch?v=Xydwrg2_Qpc&t=0s&list=PLTvGeq6ae6ffEUzJGpd_n6aUnc494PA3&index=2 πρόσβαση 16-12-18
- Σώμα: τέχνη, φιλοσοφία, εξουσία - <https://www.youtube.com/watch?v=567jgMNz9zg> πρόσβαση 16-12-2018
- Τριβιζάς Ευγένιος, «Let's imagine...: Eugene Trivizas at TEDxAthens 2013», <https://www.youtube.com/watch?v=tx67UwCrqkU> , πρόσβαση 15-5-2019

Πηγές εικόνων

- Εξώφυλλο, Julie Mehretu, Monotype, <https://www.apollo-magazine.com/julie-mehretu-kettles-yard/>, πρόσβαση 10-1-2020
- Σελ. 4-7, κολάζ, προσωπική επεξεργασία, πηγές:
  - α) <http://pr2012.aaschool.ac.uk/students/mona-haidar?fbclid=IwAR2geXTNYijzEDNLGyFWWJbTWYdqZv-zK5oP6wNAv7WI7UKPVsNJtObqCI>, πρόσβαση 10-1-2020
  - β) Figur und Raumlineatur (Figure and space delineation), Oskar Schlemmer, 1924. Letterpress on paper. 8 x 10.5 cm. From Oskar Schlemmer, "Mensch und Kunstfigur" in Walter Gropius and László Moholy-Nagy, eds., Die Bühne im Bauhaus, Bauhausbücher 4 (Munich: Albert Langen, 1924) p. 13. The Getty Research Institute, 84-B6773, https://www.getty.edu/research/exhibitions_events/exhibitions/bauhaus/new_artist/body_spirit/?fbclid=IwAR0Kod9prmeQZvSZN_nxFO2EmIFuHlMGdrkTxfmdtkWSnQslquAyY4p8PMw, πρόσβαση 10-1-2020
- Σελ. 12-13, Sasha Waltz, photo c/o Sadler's Wells , https://www.culturewhisper.com/r/dance/sasha_waltz_korper_sadlers/10564, πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 14-15, http://www.paulmarlier.fr/portfolio/trace-residuum/?fbclid=IwAR2cwTN8DsDJVR2UVHOS_1DANhvBEn8yCvDnfJELhRntcnqVRDjIclStZzQ , πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 17-18 , Shirin Neshat , Offered Eyes, 1993, <http://www.mathaf.org.qa/en/shirin-neshat> , πρόσβαση 6-7-2019
- Σελ. 23, A woman showering at a Red Cross decontamination centre 1939, <http://www.nickelinthemachine.com/2009/07/the-gas-decontamination-centre-at-the-marshall-street-baths-in-soho-and-belita-the-ice-maiden/> , πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 24-25, Eleanor Antin – Carving: A Traditional Sculpture, 1972 (Detail), (The Last Seven Days), 148 silver gelatin prints & text, 7 x 5 inches each, From the collection of the Art Institute of Chicago, Courtesy the artist and Ronald Feldman Gallery, New York , <https://www.widewalls.ch/im-not-a-nice-girl-kunstsammlung-nordrhein-westfalen/> , πρόσβαση 10-1-2020
- Σελ. 27, 'Εθελούσιος εγκλεισμός, Λίγο μετά τον πόλεμο της Κορέας το 1950 ξεκινούν στις ΗΠΑ μια σειρά πειραμάτων, που ονομάστηκαν «μέθοδοι αλλαγής συμπεριφοράς», στα οποία πρωτοστατούν γνωστοί χειρουργοί εγκεφάλου και ψυχολόγοι.', <https://anarchypress.wordpress.com/2018/12/12/εθελουσιος-εγκλεισμος-η-εξουσια-επευ/#more-30922>, πρόσβαση 20-1-2020
- Σελ. 30, κολάζ, <https://tylerspangler.com>, πρόσβαση 12-1-2020
- Σελ. 34-35, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flickr_pennuja_nyc_subway_platform.jpg , πρόσβαση 11-12-2019

- Σελ. 36, Jim Pennucci, φωτογραφία, <https://www.flickr.com/photos/pennuja/7699932582?fbclid=IwAR0bf1Jwmkna6a3OPwnmb5h5sxTQyHYOmVQyd1NTyHTHO-DOBmvchAZOMIM>, πρόσβαση 9-1-2020
- Σελ. 37, Jim Pennucci, φωτογραφία, https://live.staticflickr.com/8009/7612094958_3921bf4a34_b.jpg, πρόσβαση 9-1-2020
- Σελ. 39, Προσωπική επεξεργασία, πηγές:
  - α) <https://borderliber.files.wordpress.com/2017/10/non-luogo.jpg?w=1000>, πρόσβαση 18-1-2020
  - β) https://www.celesteprize.com/indi/_pics/6/9/2015-85263-348227_26940_11453_t.jpg?m=1439135833, πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 42-43, Προσωπικό αρχείο, 'Το μετρό', κολάζ, πηγές:
  - α) Αφίσες του Μεγάρου, https://www.culturenow.gr/oi-afises-tou-megarou/?fbclid=IwAR1G076hN23gA63Jb0OB4gbm5KFP_Q9EYf2aaEKam5isJo_tGbvGY9z8PSg, πρόσβαση 15-1-2020
  - β) People Walking on Behance, <https://gr.pinterest.compin/39216508003962245/?lp=true&fbclid=IwAR3yiyT1l3hZmeIWUZeC e1v3YNSCPMc1lN8BimGz5R0S6isZRRUYje8vA1s>, πρόσβαση 15-1-2020
- Σελ. 44, Προσωπική επεξεργασία, πηγή:
  - <https://plainmagazine.com/metro-mini-icons-peter-dovak/>, πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 48-49, www.nikosevangelopoulos.com, πρόσβαση 20-1-2020
- Σελ. 51, Louise Bourgeois, Cell (Arch of Hysteria) 1992-1993, https://www.moma.org/s/lb/collection_lb/allworks/allworks_sov_page-1007.html?fbclid=IwAR2USWrB1dajW6Kv2jdLIH1RIQPvQdlBVswL2kC9D6L_qlBXeiMk4nQNIHk, πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 54, CLEANING WOMEN, LONDON 1950, print made September 1976, <https://www.mutualart.com/Artwork/CLEANING-WOMEN--LONDON-1950/CA3D34277D0CF0A4>, πρόσβαση 10-12-2019
- Σελ. 57, Red Crosses in Mustard gas decontamination gear in 1939 probably before WW2 began, <http://www.nickelinthemachine.com/2009/07/the-gas-decontamination-centre-at-the-marshall-street-baths-in-soho-and-belita-the-ice-maiden/>, πρόσβαση 18-1-2020

- Σελ. 62, 'The prodigy son' by Albert György, https://woart.com/fine-art/sculpture/?fbclid=IwAR2WNRk02bog_D0za089ykVtkHnzlq3Ty85HL81V3FuTuu_f5buxvrpFAOI, πρόσβαση 19-1-2020
- Σελ. 66, κολάζ, Προσωπικό αρχείο, 'Η οδός Μενάνδρου'
- Σελ. 70-7, 'The line, the body and the space', <https://www.racheloughreyp photography.com/lineprojection>, πρόσβαση 20-1-2020
- Σελ. 72-73, Προσωπικό αρχείο, σκίτσο
- Σελ. 74-75, Κολάζ, Προσωπική επεξεργασία, πηγές
α) <http://www.katiou.gr/wp-content/uploads/2019/01/Hitler-stin-exousia.jpg>, πρόσβαση 10-1-2020 β) https://el.wikipedia.org/wiki/Εγκλεισμός_των_Ιαπώνων_Αμερικανών, πρόσβαση 10-1-2020 γ) https://olympiada.files.wordpress.com/2019/10/sfagi_paris1961.jpg, πρόσβαση 10-1-2020 δ) <https://www.tovima.gr/2019/11/17/society/stin-amerikaniki-presveia-i-kefali-tis-poreias-gia-to-polytexneio/>, πρόσβαση 10-1-2020
- Σελ. 82, Louise Bourgeois '10 am is When You Come to Me 2006',
Σελ. 79, Κολάζ, Προσωπική επεξεργασία, πηγή, Τριβιζάς Ευγένιος (2017). Η τελευταία μαύρη γάτα, Αθήνα: Μεταίχιμο
- Σελ. 82, Louise Bourgeois '10 am is When You Come to Me 2006',
<https://www.tate.org.uk/art/artworks/bourgeois-10-am-is-when-you-come-to-me-al00345>, προσωπική επεξεργασία, πρόσβαση 20-1-2020
- Σελ. 84- 85, Sasha Waltz, https://3p6ydo25g1cg3m64p32p3enh-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/11/https___www.staatsoper-berlin.de_downloads-b_de_media_23490_4d8fae5c7b2d00bed7344adf7443a038_Dido26Aeneas_SashaWaltz26Guests_Michal20Muallem_Gyung20Moo20Kim_Xuan20Shi_E294ACC2AEBerndUhlrig.jpg, πρόσβαση 18-1-2020
- Σελ. 86, Louise Bourgeois, 'Structures of Existence',
<https://elephant.art/louise-bourgeois-at-guggenheim-bilbao/>, πρόσβαση 21-1-2020
- Σελ. 91, 'Λευκό τετράγωνο σε μαύρο πλαίσιο', Προσωπική επεξεργασία
- Οπισθόφυλλο, Louise Bourgeois, Spider I, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/bourgeois-spider-i-al00353>, πρόσβαση 21-1-2020

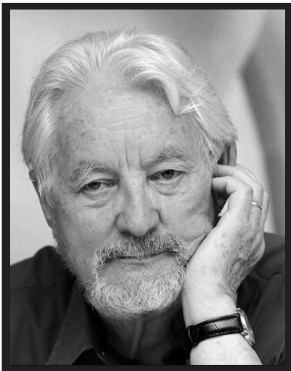

Παράρτημα

Giorgio Agamben (1942- Σήμερα)

Είναι Ιταλός φιλόσοφος και συγγραφέας. Εξειδικεύτηκε στη σκέψη των Walter Benjamin, Martin Heidegger, Carl Smith και Aby Warburg. Ανέπτυξε μια πολιτική φιλοσοφία η οποία ξεκίνησε με τον Homo Sacer. Συνεχίστηκε αναλύοντας την έννοια της «Κατάσταση εξαιρέσης» (État d'exception) για την οποία ισχυρίζεται ότι έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως, τόσο που αδυνατεί να διακριθεί πλέον από την «κανονική» κατάσταση (situation normal) και τείνει να ενσωματωθεί στην σημερινή πραγματικότητα. Η θέση αυτή του Agamben είναι επηρεασμένη από τη διατριβή του Walter Benjamin πάνω στην φιλοσοφία της ιστορίας. Επιπλέον από τον Michel Foucault δανείστηκε το θέμα της βιοπολιτικής από την *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, με το οποίο έχει ασχοληθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια.

Marc Augé (1935 – Σήμερα)

Διετέλεσε πρόεδρος της Ανώτατης Σχολής Κοινωνικών Επιστημών, θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους ανθρωπολόγους. Μετά την ενασχόλησή τους με τις αφρικανικές αντιλήψεις περί προφητειών, στρέφεται στην ανθρωπολογική προσέγγιση της καθημερινότητας. Στα σημαντικά έργα του συγκαταλέγονται τα βιβλία: «La traversée de Luxembourg», «Un ethnologue dans le metro» – «Ένας ανθρωπολόγος στο μετρό» , «Non-lieux Introduction à une anthropologie de la surmodernité»- «Οι Μη- τόποι», «Ξανά στο μετρό».

Mary Douglas (1921-2007)

Υπήρξε σημαντική εκπρόσωπος της σύγχρονης Βρετανικής κοινωνικής και συμβολικής ανθρωπολογίας. Στο αξιόλογο έργο της «Καθαρότητα και Κίνδυνος», η Mary Douglas παρέχει μια συμβολική ερμηνεία των κανόνων της καθαρότητας και μιαιρότητας τόσο στις δυτικές όσο και στις μη δυτικές κοινωνίες. Επιχειρώντας την ανάπτυξη μιας γνωστικής θεωρίας της ταξινομικής ανωμαλίας αναλύει τον τρόπο προσέγγισης και κατανόησης του ακάθαρτου και μιαιρού στους διάφορους πολιτισμούς.

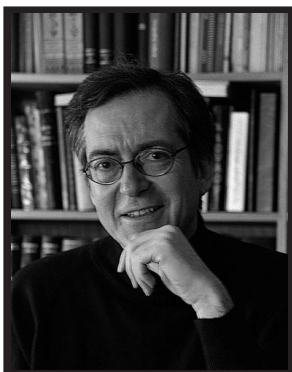
Michel Foucault (1926-1984)

Ήταν Γάλλος, μεταμοντερνιστής, φιλόσοφος, συγγραφέας. Επηρεάστηκε έντονα από τα γραπτά των Nietzsche, Heidegger, Camus. Έγινε γνωστός από τις μελέτες που έκανε σχετικά με τις έννοιες και τους κώδικες, όπως οι «αρχές του αποκλεισμού», μέσω των οποίων λειτουργούν και αυτοκαθορίζονται οι κοινωνίες. Σημαντικά έργα του είναι: «Οι μη κανονικοί», «Επιτήρηση και τιμωρία», «Εξουσία, γνώση και ηθική», «Η ιστορία της σεξουαλικότητας» και πολλά άλλα.

Georges Vigarello (1941- Σήμερα)

Γεννήθηκε στο Μονακό. Πήρε το πτυχίο του στη Φυσική Αγωγή ενώ στη συνέχεια απέκτησε και πτυχίο Φιλοσοφίας. Για ένα διάστημα δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Βενσέν, στη Σορβόνη ενώ πλέον βρίσκεται στη θέση του Διευθυντή Σπουδών στο École des hautes études en sciences sociales, στο Παρίσι. Στο βιβλίο του «Το καθαρό και το βρώμικο» κάνει μια περιήγηση στην ιστορία της καθαριότητας από τον Μεσαίωνα μέχρι τον 20ο αιώνα. Οι κανόνες και οι πρακτικές της καθαριότητας έρχονται να ακονίσουν τις αισθήσεις, να εκλεπτύνουν τις συμπεριφορές, να διευθετήσουν σώματα και χώρους. Ο Vigarello βγαίνει από το σύστημα της καθαριότητας όπως την εννοούμε σήμερα, δηλαδή της άμεσης σχέσης σώματος και νερού, και κάνει μία περιήγηση στα μέσα και τους κανόνες της καθαριότητας κάθε εποχής αλλά και στο συμβολικό ρόλο που αποδίδεται κάθε φορά στο νερό.

Ευγένιος Τριβιζάς (1946-Σήμερα)

«Ο χαρισματικός μας παραμυθάς.» Είναι μία από τις σημαντικότερες μορφές της επιστήμης και των γραμμάτων, αφού διδάσκει Εγκληματολογία και Συγκριτικό Ποινικό Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο του Reading και διευθύνει το Τμήμα Εγκληματολογικών Μελετών του ίδιου Πανεπιστημίου. Ενώ είναι διδάκτωρ Νομικής του Πανεπιστημίου του Λονδίνου είναι γνωστός σε όλους για την εφευρετικότητα και την φαντασία του. Τα πολυμεταφρασμένα, βραβευμένα και διεθνώς αναγνωρισμένα έργα του, είναι ικανά να αγγίζουν τις καρδιές μικρών και μεγάλων σε ολόκληρο τον κόσμο.

1_ Περίληψη του βιβλίου του Ε. Τριβιζά,

« Η τελευταία μαύρη γάτα»,

Σε ένα μακρινό νησί τα μέλη μίας μυστικής αδελφότητας προληπτικών πιστεύουν ότι οι μαύρες γάτες φέρνουν γρουσουζιά και θέλουν να τις εκτοπίσουν από το νησί. Για να πετύχουν το στόχο τους, συνεργάζονται με την κυβέρνηση και τους ιδιωτικούς φορείς του νησιού και στο τέλος καταφέρνουν να πείσουν τους κατοίκους του νησιού ότι οι γάτες είναι υπεύθυνες για όλα τα δεινά που τους συμβαίνουν. Έτσι ξεκινάει μια ανελέητη κτηνωδία με φρικτα βασανιστήρια για την εξολόθρευση των μαύρων γατών. (Οι μόνοι που δεν συμμετέχουν σε αυτό τον πόλεμο είναι μία φτωχή γριά(κυρα Ρήνη) και ένα μικρό κορίτσι (Μαριλένα)που αντιλαμβάνονται τον παραλογισμό της κατάστασης και ταιζουν και προστατεύουν τις γάτες.)Οι μαύρες γάτες προσπαθούν να οργανωθούν και να συνεργαστούν με τις άλλες γάτες για να σωθούν. Δυστυχώς δεν τα καταφέρνουν και μία μία εξαφανίζονται. Ο ήρωας του παραμυθιού μένει μόνος και απελπισμένος, η τελευταία μαύρη γάτα του νησιού. Εν τέλει αποκαλύπτεται ότι

υπάρχουν ακόμα εβδομηνταπέντε γάτες ζωντανές και φυλακισμένες. Με την βοήθεια πιστών φίλων μαθαίνει ότι τα δόλια σχέδια της κυβέρνησης είναι να ελευθερώσουν ποντίκια στην πόλη και να πουλήσουν στους κατοίκους φάκες πανάκριβα καθώς αυτοί έχουν το μονοπώλιο. Έτσι ο ήρωας με τη βοήθεια άλλων ζώων και ανθρώπων αφού απελευθερώνει τις γάτες, βουλιάζει το καράβι με τις φάκες και ελευθερώνει τα ποντίκια στο νησί. Έτσι οι κάτοικοι χωρίς φάκες νιώθουν καταδικασμένοι και στρέφονται εναντίον της κυβέρνησης. Τότε λοιπόν εμφανίζονται οι μαύρες γάτες σαν απο-μηχανής θεός και σώζουν το νησί τρώγοντας τα ποντίκια. Το νησί ξαναβρήκε τον παλιό του ρυθμό που όμως ποτέ δεν ξέρεις πότε η τρέλα θα ξανάρθει και φτού κι απ την αρχή.

2_ Το διήγημα του E. A. Poe:

«Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ»

«Υπάρχει ένα γερμανικό βιβλίο, για το οποίο λέγεται- και πολύ ορθά- πώς δεν «διαβάζεται». Έτσι υπάρχουν και μυστηριώδη θέματα, που δεν λέγονται. Υπάρχουν άνθρωποι που πεθαίνουν νύχτα στα κρεβάτια τους, κρατώντας σφιχτά τα χέρια των εφιαλτικών εξομολογητών και κοιτώντας τους ικετευτικά στα μάτια, πεθαίνουν έχοντας στην καρδιά τους την απόγνωση και τον φόβο να τους πνίγει, γιατί δοκιμάζουν την φρίκη κάποιων μυστικών που δεν μπορούν να ομολογήσουν. Συχνά η συνείδηση του ανθρώπου είναι φορτωμένη μ' ένα φορτίο τόσο τρομακτικό που μόνο στον τάφο μπορεί να απαλλαχθεί απ' αυτό. Έτσι, ο πυρήνας του κάθε εγκλήματος μένει σκοτεινός, κάθε τι κακό μένει θαμμένο ... Πριν από λίγο καιρό, κάποια φθινοπωρινή νύχτα, καθόμουν στο αψιδωτό παράθυρο του πολυσύχναστου καφενείου «Καφέ ΝΤ», στο Λονδίνο. Είχα ζήσει αρκετούς μήνες άρρωστος, ωστόσο βρισκόμουν σε πορεία ανάρρωσης. Η ιδέα πως ανακτούσα τις δυνάμεις μου, μου είχε προξενήσει εκείνη την ευχάριστη διάθεση που είναι το αντίθετο της ανίας, που αφυπνίζει όλες τις αισθήσεις,

σε κάνει καταδεχτικό και ρίχνει το πέπλο που εμποδίζει το βλέμμα του εσωτερικού σου ματιού, έτσι ώστε το πνεύμα σου να μπορεί να περάσει τα όρια των καθημερινών δυνατοτήτων. Απολάμβανα ακόμα και την ανάσα μου! Πράγματα που παλιότερα που προκαλούσαν ακόμα και πόνο, τώρα αποτελούσαν αφορμή χαράς. Συμμετείχα με ήρεμο, ερευνητικό τρόπο σε όλα όσα γίνονταν ολόγυρά μου, ακόμα και τα πιο ασήμαντα. Με το πούρο στο στόμα, την εφημερίδα στο χέρι, είχα περάσει το μεγαλύτερο μέρος του απογεύματος, τότε διαβάζοντας τις πολυάριθμες ειδήσεις, τότε παρατηρώντας τις διάφορες παρέες που κάθονταν στο καφενείο, τότε πάλι κοιτάζοντας στο δρόμο μέσα από τα θαμπωμένα τζάμια. Ο δρόμος, στον οποίο έβλεπε το παράθυρο, είναι μία απ' τις κεντρικές οδικές αρτηρίες της μητρόπολης και γι' αυτό είχε πολλή κίνηση όλη τη μέρα. Όταν σκοτείνιασε, ο συνωστισμός άρχισε να μεγαλώνει από λεπτό σε λεπτό, και στο φως που σκορπούσαν οι φανοστάτες, το πλήθος περνούσε μπροστά απ' το παράθυρο σε δύο πυκνές, ασταμάτητες σειρές, πάνω και κάτω.

Ποτέ άλλοτε δεν είχα βρεθεί, τέτοια ώρα, σε τέτοιο περιβάλλον, και το ανήσυχο πήγαινε έλα του μυριάνθρωπου πλήθους, μου προξένησε μία νέα ηδονική ταραχή. Τελικά έπαψα να ενδιαφέρομαι ολότελα για τους θαμώνες του καφενείου και απορροφήθηκα εντελώς στο να παρατηρώ τις σκηνές που ξετυλίγονταν στον δρόμο. Στην αρχή, τις παρακολουθούσα έτσι αόριστα...

Κοίταζα τις διάφορες ομάδες των περαστικών και προσπαθούσα να φανταστώ τις σχέσεις που είχαν μεταξύ τους. Σε λίγη ώρα όμως, άρχισα να παρατηρώ τις λεπτομέρειες, να εξετάζω με βαθύ ενδιαφέρον και σχολαστικότητα, τις αναρίθμητες διαφορές στη μορφή, στο ντύσιμο, στην στάση, στα πρόσωπα και στην ιδιαίτερη έκφραση των χαρακτηριστικών. Οι περισσότεροι διαβάτες έδειχναν ευτυχείς, πολυάσχολοι, και το μόνο που φαινόταν να σκέπτονται ήταν το πώς να ανοίξουν δρόμο μέσα στο πλήθος. Τα φρύδια αυτών των ανθρώπων ήταν σμιχτά και τα μάτια τους έκαναν ζωηρές κινήσεις. Αν τους

σκουντούσαν κάποιοι περαστικοί, έφτιαχναν τα ρούχα τους χωρίς να φανερώνουν την παραμικρή δυσφορία και συνέχιζαν γρήγορα την πορεία τους. Άλλοι πάλι, με εντυπωσίασαν με τις νευρικές κινήσεις τους. Είχαν αναψοκοκκινισμένα μάγουλα, χειρονομούσαν και μιλούσαν μόνοι τους σαν το πλήθος γύρω τους να τους έδινε ένα αίσθημα μοναξιάς. Όταν ήσαν υποχρεωμένοι να σταματήσουν, έπαυαν να μιλούν, αλλά διπλασίαζαν τις χειρονομίες τους και καρτερούσαν με αφηρημένο χαμόγελο μέχρι να μετριαστεί η κυκλοφοριακή συμφόρηση. Αν κάποιος τους έσπρωχνε, αυτοί υποκλίνονταν σαν να ζητούσαν οι ίδιοι συγγνώμη κι έδειχναν σαστισμένοι από αμηχανία. Αλλά και οι δύο αυτές κατηγορίες περαστικών δεν είχαν τίποτα το ιδιαίτερο, εκτός απ' αυτά που προανέφερα. Το ντύσιμό τους μπορεί να χαρακτηριστεί «καθωσπρέπει». Έδειχναν άνθρωποι που ανήκαν σε ανώτερες τάξεις: έμποροι, χρηματιστές, συμβολαιογράφοι, επιχειρηματίες, κι όλοι έδειχναν να φροντίζουν επιμελώς τις ιδιωτικές τους υποθέσεις κι

αναλαμβάναν την ευθύνη των εργασιών τους. Η τάξη των εμποροϋπαλλήλων είχε πολλούς αντιπροσώπους που εύκολα κανείς τους ξεχώριζε. Διέκρινα δύο κατηγορίες. Υπήρχαν υπάλληλοι των μεγάλων διαφημιστικών εταιριών, νεαροί κύριοι με στενά εφαρμοστά πανωφόρια, προσεκτικά γυαλισμένα παπούτσια, πομαδισμένα μαλλιά και αυθάδικα ανασηκωμένο χέιλι. Εκτός από μια κάποια ζωηράδα στις κινήσεις τους, που επειδή δεν βρίσκω την κατάλληλη λέξη, θα την ονομάσω «υπερβολική σβελτάδα», οι τρόποι αυτών των ανθρώπων, μου φαίνονταν πως ήσαν το τέλει παράδειγμα αυτού που πριν από ένα ή ενάμισι χρόνο θεωρούνταν καλή συμπεριφορά. Είχαν κατά κάποιον τρόπο το γνωστό φέρσιμο της καλής κοινωνίας, πράγμα που όπως σκέπτομαι, χαρακτηρίζει επιτυχώς αυτήν την κατηγορία. Η άλλη κατηγορία, οι υπάλληλοι των παλιών σοβαρών εμπορικών οίκων, είχαν εντελώς διαφορετικό παρουσιαστικό. Εύκολα διακρίνει κανείς αυτές τις «καταξιωμένες παλιοσειρές» από τα μαύρα ή καφετιά παλτά τους και τα φαρδιά παντελόνια τους. Όλων τα

μαλλιά ήταν ήδη ελάχιστα και το δεξιά αυτί τους, που για χρόνια στήριζε τον κονδυλοφόρο, είχε πια συνηθίσει να προεξέχει λίγο από το κεφάλι. Προσπαθούσαν να δείχνουν ευυπόληπτοι, αν επιτρέπεται να χρησιμοποιεί κανείς το ρήμα «προσπαθώ» όταν πρόκειται για την αρχοντική εικόνα του. Οι μανιώδεις χαρτοπαίκτες, από τους οποίους ανακάλυψα πολλούς, ξεχώριζαν ακόμα πιο εύκολα. Οι μανιώδεις χαρτοπαίκτες, από τους οποίους ανακάλυψα πολλούς, ξεχώριζαν ακόμα πιο εύκολα. Φορούσαν τα πιο διαφορετικά ρούχα, από το ντύσιμο ενός παπατζί κατωτάτης υποστάθμης ως το ρούχο ενός ιερωμένου μοναχού ντυμένου με λιτή επιμέλεια, έτσι που να μην δίνει υποψίες. Κατέβαινα όλο και πιο κάτω τα κοινωνικά σκαλοπάτια κι άρχιζα να περιεργάζομαι τους πιο ζοφερούς, τους πιο χυδαίους τύπους. Έβλεπα Εβραίους γυρολόγους που τα μάτια τους σπινθήριζαν από απληστία και πονηριά ενώ τα πρόσωπά τους είχαν το ύφος της σκυλίσιας δουλοπρέπειας. Έπειτα έρχονταν οι επαγγελματίες ζητιάνοι. Αυτοί μετρούσαν με

άγρια κοιτάγματα τους άλλους, τους ντροπαλούς ζητιάνους, που μάλλον η σκληρή ανάγκη τους υποχρέωσε να βγουν σε τέτοια σκοτεινή «δουλειά».(...) Όλοι αυτοί περνούσαν μπροστά μου σαν ένα βουερό ποτάμι που οι ανάκατοι θόρυβοι του έκαναν τα αυτιά μου να βουίζουν και σε λίγο άρχισαν να τσούζουν τα μάτια μου. Αλλά όσο έπεφτε το σκοτάδι, τόσο μεγάλωνε το ενδιαφέρον μου για τις σκηνές του δρόμου. Όχι μόνο ο γενικός χαρακτήρας του πλήθους πήρε σε λίγο άλλη μορφή, γιατί το καλλίτερο μέρος του πλήθους είχε αποσυρθεί σιγά-σιγά στα σπίτια του και τώρα ξεπρόβαλλε τολμηρότερα το πιο χυδαίο, κάθε βδέλυγμα ξεμύταγε απ' την τρύπα του τούτη την προχωρημένη ώρα, αλλά και οι αχτίδες από το φως των φαναριών και που αρχικά έδειχναν άτονες καθώς ανακατεύονταν με το φως της μέρας που έσβηνε, έδιναν τώρα στο σκηνικό μια καινούργια όψη που όλα ήταν ζοφερά κι ωστόσο λαμποκοπούσαν. Αυτός ο εκθαμβωτικός φωτισμός με έσπρωξε να παρατηρήσω εκ νέου τα διάφορα πρόσωπα και παρόλο που η γρήγορη κίνηση των

περαστικών δεν μου επέτρεπε να τους ρίξω παραπάνω από ένα φευγαλέο κοίταγμα, ωστόσο ένιωθα πως αυτή η αλλόκοτη κατάσταση υπερδιέγερσης που βρισκόμουν, ακόνιζε το βλέμμα μου και μου έδινε την ικανότητα να μελετήσω σε μία μόνο στιγμή την ιστορία ολάκερων χρόνων. Έτσι λοιπόν, με το μέτωπο κολλημένο στο τζάμι του παραθύρου, εξέταζα το πλήθος, όταν αίφνης με τράβηξε ένα πρόσωπο που πετάχτηκε εκεί έξω. Ένα πρόσωπο με αλλόκοτη έντονη πολυσήμαντη έκφραση... Ένα πρόσωπο που ανήκε σ' έναν σαραβαλιασμένο γέροντα γύρω εξηνταπέντε ως εβδομήντα χρονών. Ποτέ ξανά στη ζωή μου δεν είδα άλλο πρόσωπο που έστω και αμυδρά να μοιάζει σε αυτόν. Αλλά θυμάμαι καλά ότι η πρώτη μου σκέψη μόλις τον αντίκρισα, ήταν πως κάθε ζωγράφος που ζωγραφίζει αποκλειστικά τον διάβολο, θα προτιμούσε αυτό το πρόσωπο απ' όλες τις καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις του σατανά. Με τη πρώτη κιόλας πρόχειρη εξέταση που έκανα, προσπάθησα να αναλύσω όσο μπορούσα αυτήν την εντύπωση που μου

προξένησε. Έτσι, γεννήθηκαν στο μυαλό μου συγκεχυμένες και αντιφατικές σκέψεις που μιλούσαν για εξαιρετική πνευματική δύναμη, προσοχή, φτώχεια, φιλαργυρία, παγερότητα, αδιαφορία, απόγνωση. Ένωσα παράξενα αιχμάλωτος, συγκινημένος, ταραγμένος. -«Ποια παράξενη ιστορία πρέπει να είναι γραμμένη στο βιβλίο αυτής της καρδιάς;», αναρωτήθηκα μέσα μου ξι αμέσως με κυρίευσε η ακράτητη επιθυμία να μην αφήσω απ' τα μάτια μου αυτόν τον άνθρωπο, να πληροφορηθώ όσα το δυνατόν περισσότερα γι' αυτόν. Φόρεσα γρήγορα το πανωφόρι μου, άρπαξα το μπαστούνι και το καπέλο μου, βγήκα έξω κι όρμησα προς τα εκεί που είχε βαδίσει ο άγνωστος, παλεύοντας να ανοίξω δρόμο μέσα απ' το πλήθος γιατί στο μεταξύ είχε εξαφανιστεί από τα μάτια μου. Ωστόσο, σύντομα τον ξαναείδα, πλησίασα και τον ακολούθησα με προσεκτικό τρόπο για να μην με αντιληφθεί. Είχα τώρα πολλή καλή ευκαιρία να τον περιεργαστώ ολόκληρο. Ήταν πολύ κοντός, πολύ αδύνατος και εντυπωσιακά καχεκτικός. Τα ρούχα του γενικά έδειχναν λερά

και φθαρμένα, πρόσεξα όμως, όταν βρέθηκε τυχαία κάτω από το φανάρι, πως τα ασπρόρουχα του, παρ' όλο που κι αυτά ήταν βρώμικα, ήταν ωστόσο από καλό ύφασμα. Επίσης, μου φάνηκε πως μέσα από λίγο άνοιγμα, του κατά τα άλλα καλοκουμπωμένου και μάλλον μεταχειρισμένου του αδιάβροχου, είδα να λαμποκοπά ένα διαμάντι κι ένα μαχαίρι. Αυτό μεγάλωσε ακόμα περισσότερο την περιέργειά μου κι αποφάσισα να ακολουθήσω αυτόν τον άνθρωπο όπου και να πήγαινε. Στο μεταξύ είχε για τα καλά νυχτώσει και πάνω από την πόλη άπλωνε βαριά μια πυκνή, υγρή ομίχλη που λίγο μετά μετατράπηκε σε δυνατή βροχή. Η αλλαγή του καιρού είχε μια παράξενη επίδραση στο πλήθος που αμέσως στράφηκε προς εντελώς νέα κατεύθυνση και καλύφθηκε από ένα δάσος από ομπρέλες. Τα σκοντάματα, οι σπρωξιές και το βουητό έγιναν δέκα φορές δυνατότερα, δεν με ενοχλούσε πολύ η βροχή, ο πυρετός που είχα περάσει έκαιγε ακόμα στο κορμί μου και μ' έκανε να βρίσκω την ψυχρή αυτή δοκιμασία δελεαστική και ευχάριστη. Έτσι λοιπόν, προστάτεψα με το μαντήλι το στόμα

μου και συνέχισα σταθερά την παρακολούθηση. Για ένα μισάωρο, ο άγνωστος άνοιγε με κόπο τον δρόμο του μέσα στο πλήθος, και φοβούμενος μήπως τον χάσω τον ακολουθούσα σχεδόν φανερά. Ωστόσο δεν με πρόσεξε γιατί δεν έστρεψε πίσω του ούτε μία φορά. Τελικά, έστριψε σε ένα δρομάκι που μολονότι είχε κι αυτό ζωηρή κίνηση, ωστόσο δεν ήταν κατάγιομο από κόσμο όπως ο κεντρικός δρόμος που μόλις είχαμε αφήσει. Σε λίγο παρατήρησα μια αλλαγή στην συμπεριφορά του αγνώστου, βάδιζε πιο αργά, πιο αβέβαια, πιο αναποφάσιστα, σαν να μην είχε στ' αλήθεια κάποιο συγκεκριμένο προορισμό. Έτσι άσκοπα, πέρασε κάμποσες φορές απ' το αριστερό πεζοδρόμιο στο δεξί και μετά στο αριστερό και πάλι απέναντι πίσω. Έπρεπε να παρακολουθώ από κοντά τον άγνωστο για να μην τον χάσω από τα μάτια μου. Ο δρόμος ήταν στενός και μακρύς κι ως να φτάσουμε στην άκρη του πέρασε μία ώρα. Τώρα το πλήθος σταδιακά άρχισε να λιγοστεύει. Μια στροφή του δρόμου, μας έφερε σε μία φωταγωγημένη πλατεία, όπου η

κίνησής της ήταν σχετικά ζωηρή. Αμέσως ο άγνωστος ξαναπήρα την αρχική του στάση.

Το πηγούνι του κρεμάστηκε πιο χαμηλά στο στήθος του, ενώ τα μάτια του, κάτω απ' τα σμιχτά του φρύδια, έριχναν δεξιά και αριστερά καυτά βλέμματα σε όσους του έφραζαν το δρόμο. Παρόλα αυτά βάδιζε με αλύγιστη επιμονή. Όταν όμως έκανε το γύρο της πλατείας, είδα με έκπληξή μου, πως άρχισε να ξανακάνει τον ίδιο κύκλο κι ύστερα ξανά και ξανά και μάλιστα κάποια στιγμή που έστρεψε παρ' ολίγον αν με δει. Γυρόφερνε έτσι για μια ακόμη ώρα, ενώ σιγά- σιγά το πλήθος κοντά μας αραιώνει. Η βροχή έπεφτε καταρρακτωδώς, έβαλε κρύο κι όλο και περισσότεροι άνθρωποι αποσύρονταν στα σπίτια τους. Τελικά, με μία ανυπόμονη κίνηση, ο οδοιπόρος μου, μπήκε σε ένα δρομάκι σχετικά άδειο. Για ένα τέταρτο της ώρας βάδιζε με μία ταχύτητα που ποτέ δεν φανταζόμουν ότι μπορούσε να αναπτύξει ένας τόσο γερασμένος άνθρωπος και που με δυσκόλευε πολύ στην παρακολούθησή μου. Έπειτα φτάσαμε σε ένα μεγάλο κατάστημα

που ήταν ακόμα γεμάτο κόσμο και που τα κατατόπια του έδειχνε να τα γνωρίζει πολύ καλά ο άγνωστος. Ξαναπήρε την αρχική του στάση κι άρχισε να ανοίγει άσκοπα δρόμο πέρα δώθε μέσα στο σμήνος πελατών και πωλητών. Πέρασαμε σ' αυτό το μέρος κοντά μιάμιση ώρα και χρειάστηκαν πολλές προφυλάξεις για να μείνω κοντά του χωρίς να με αντιληφθεί. Ευτυχώς φορούσα μπότες κι έτσι το βήμα μου ήταν αθόρυβο γι' αυτό και δεν πέρασε απ' το μυαλό του η σκέψη πως κάποιος τον παρακολουθεί. Πήγαινε από το ένα τμήμα στο άλλο, δεν αγόραζε τίποτα, δεν έλεγε λέξη και κοίταζε τα εμπορεύματα με παράξενα αφηρημένο βλέμμα. Το φέρσιμό του μεγάλωνε την απορία μου και είχα πια αποφασίσει να μην τον χάσω στιγμή από τα μάτια μου έως ότου πληροφορηθώ κάτι γι' αυτόν. Κάποιο ρολόι χτύπησε δυνατά έντεκα η ώρα και το πλήθος βιάστηκε να φύγει από το μαγαζί. Ένας από τους υπαλλήλους, καθώς κατέβαζε τα πολλά μπροστά στις γυάλινες προθήκες, σκούνησε άθελά του τον γέρο και πρόσεξα πως ένα ρίγος διαπέρασε όλο του το

Έτρεξε πάλι στο δρόμο, κοιτώντας φοβισμένα γύρω του κι ύστερα τρέχοντας με απίστευτη ταχύτητα πέρασε πολλά έρημα σοκάκια γεμάτα στροφές, ώσπου βγήκαμε πάλι στον κεντρικό δρόμο απ' όπου κι είχε αρχίσει η περιπλάνησή μας. Στο μεταξύ ο δρόμος είχε άλλη εικόνα, ήταν ακόμα ζωηρά φωτισμένος αλλά δεν υπήρχαν παρά ελάχιστοι άνθρωποι να βαδίζουν μέσα στην δυνατή βροχή. Ο άγνωστος χλόμιασε, με σκυθρωπή έκφραση έκανε μερικά βήματα στον δρόμο που πριν είχε τόση κίνηση, και μετά στράφηκε με ένα βαθύ αναστεναγμό προς το ποτάμι. Διέσχισε με γρήγορο βήμα διάφορους δρόμους και τελικά έφτασε μπροστά σε ένα από τα μεγαλύτερα θέατρα της πολιτείας. Η παράσταση μόλις είχε τελειώσει και το κοινό στριμωχνόταν για να βγει έξω. Είδα τον γέρο να παίρνει βαθιά αναπνοή καθώς ορμούσε ασυγκράτητος μέσα στον κόσμο. Μου φάνηκε επίσης πως δεν είχε πια εκείνη την προηγούμενη φοβισμένη έκφραση στο πρόσωπό του. Το κεφάλι του έπεσε πάλι στο στήθος του και γενικά άρχισε να ξαναδείχνει την παλιά συμπεριφορά του.

Παρατήρησα πως πήρε τον δρόμο που ακολουθούσε το μεγαλύτερο μέρος του κοινού, κατά τα άλλα όμως αδυνατούσα ακόμα να καταλάβω τον σκοπό όλων αυτών των αδιάκοπων περιπλανήσεων του. Όσο προχωρούσαμε, τόσο αραιώνει το πλήθος και τόσο περισσότερο ο γέρος έπεφτε στην προηγούμενη ανησυχία του και αστάθειά του, για αρκετή ώρα ακολουθήσε μία συντροφιά από δέκα- δώδεκα φασαριόζους ξενύχτηδες, αλλά και αυτοί σκόρπισαν λίγο- λίγο σε ένα μικρό έρημο στενό και απόμειναν μόνο τρεις. Π γέρος σταμάτησε για μια στιγμή σαν χαμένος, σε σκέψεις και μετά με όλες τις ενδείξεις της εσωτερικής του αναστάτωσης, οδήγησε τα βήματά του σε ένα δρόμο που έφτανε ως την άκρη της πόλης και σε περιοχές ολότελα διαφορετικές από εκείνες που διασχίσαμε μέχρι εκείνη την ώρα, στο αποκρουστικό προάστιο του Λονδίνου όπου όλα είχαν την φοβερή σφραγίδα της απελπιστικής φτώχειας και του αποτρόπαιου ξεπεσμού. (...) Στο ισχνό φως του μοναχικού φαναριού είδα κάποιες παλιές ψηλές σαρακοφαγωμένες ξύλινες

παράγκες, που έμοιαζαν ετοιμόρροπες και έστεκαν ολόγυρα τόσο άτακτα και αυθαίρετα, ώστε δεν υπήρχε κανένας δρόμος που να αξίζει να λέγεται «οδός». Το χορτάρι που αδιάβατα υψωνόταν, είχε πετάξει απ' τη θέση του τους τις πέτρες του λιθόστρωτου. Όλη η ατμόσφαιρα φαινόταν μολυσμένη από την εγκατάλειψη. Ωστόσο, όσο βαδίζαμε, τόσο πιο ξεκάθαρες έφταναν στ' αυτιά μας οι φωνές της ζωής, μέχρι που είδαμε να ξεπροβάλλουν μπουλούκια ολόκληρα απ' τον καταντημένο κόσμο. Ο γέρος φωτίστηκε πάλι, σαν έναν λαμπτήρα που πάει να σβήσει κι η φλόγα του επανέρχεται. Τάχυνε το βήμα του ξανά. Όταν στρίψαμε σε μία γωνία, έπεσε ξαφνικά πάνω μας μία έντονη γραμμή φωτός, βρισκόμασταν μπροστά σε εκείνους τους ναούς της φτώχειας, της ακράτειας, ένα από τα κάστρα του σατανά που λέγεται πιοτό. Κόντευε πια να ξημερώσει, αλλά απ' τις φαρδιές πόρτες μπαινόβγαιναν ακόμα στρατιές από εξαθλιωμένους αλκοολικούς. Μ ένα βραχνό μισομπουκωμένο ξεφωνητό ευτυχίας, ο γέρος άνοιξε δρόμο και ξαναπαίρνοντας το πρωταρχικό του ύφος,

άρχισε πάλι να τριγυρνάει άσκοπα μέσα στο πλήθος. Αυτό όμως δεν κράτησε για πολύ, γιατί σε λίγο έγινε γενική μάζωξη στην είσοδο και ο κάπελας ήθελε να κλείσει το μαγαζί του γι' απόψε. Αυτή η έκφραση που ζωγραφίστηκε τότε στο πρόσωπο του γέρου ήταν παραπάνω και από απελπισία. Και πάλι δεν έπαυσε την περιπλάνησή του και με αρρωστημένο πείσμα κίνησε ξανά για το επίκεντρο του Λονδίνου. Βάδιζε με τον ίδιο αργό ρυθμό, ενώ εγώ ξοπίσω του ακολουθούσα με όλο και μεγαλύτερη απορία και έκπληξη. Βαδίζαμε έτσι μέχρι την ανατολή του ήλιου. Όταν φτάσαμε στο πιο πολυσύχναστο μέρος της πόλης και αρχίσαμε να διασχίζουμε τον κεντρικό δρόμο που ήταν το «Καφέ ΝΤ» είχε κιόλας ξεκινήσει το πλήθος με μία ταχύτητα που σε τίποτα δεν υστερούσε από την χθεσινή. Κι όσο το πλήθος και η βοή μεγάλωναν, εγώ επέμεινα να παρακολουθώ τον γέρο. Κατά πως συνήθιζε, ο άγνωστος, πήγαινε πέρα- δώθε κι όλη την ημέρα δεν απομακρύνθηκε από το πλήθος εκείνου του δρόμου.

Όταν όμως έφτασαν οι σκιές και αυτού του βραδιού, ένιωσα εξαντλημένος από την κούραση και έτσι στάθηκα αποφασιστικά μπροστά στο γέροντα και τον κοίταξα ίσια στο πρόσωπο. Αυτός όμως και πάλι έδειχνε να μην με παρατηρεί και ατάραχος εξακολούθησε το τελετουργικό της οδοιπορίας του. Έπαψα πια να τον παρακολουθώ και στάθηκα βυθισμένος σε σκέψεις... -«Αυτός ο άνθρωπος» είπα μέσα μου «είναι η προσωποποίηση του εγκλήματος. Δεν αντέχει να μείνει μόνος. Είναι ο άνθρωπος του πλήθους. Δεν χρειάζεται να τον παρακολουθήσω γιατί ποτέ δεν θα μπορούσα να μάθω ούτε τις σκέψεις, ούτε τις πράξεις του». Η χειρότερη καρδιά του κόσμου είναι ένα βιβλίο απωθητικότερο από το Hortulus animae κι ίσως το χρωστάμε στην μεγαθυμία του Θεού ότι: «Δεν διαβάζεται»».

Ευχαριστίες

Ευχαριστούμε τον Α.Τζομπανάκη για τη βοήθεια του, τους γονείς μας, τον Μανούσο, τον Μπίνη, την Βικτώρια, την Άντρη, τον Αλέξιο, τον Βήτα, τον Τσιγαρίδα, τον Ορέστη, τον Μάριο, την Ελένη Τ., την Ελένη, την Μαρία, την Δαυιδία, την Τετέ, την Ζαμπία, τη Σοφία, την Ελισάβετ, την Στέφη, την Ξένια, την Κατερίνα, την Πέννυ, την Κωνσταντίνα, την Ιωάννα, τον Γιάννο, τον Σταύρο, τη Λαμπρινή, την Αγγελική, την Κλεοπάτρα, την Πίου, την Φωτεινή, την Αθηνά και όλους τους άλλους-ες για τη ψυχολογική υποστήριξη....

